

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/2018

AUTOŘI STUDIÍ A ČLÁNKŮ NR 4/2018:

Doc. PhDr. Petra KOŠŤÁLOVÁ, Ph.D., (* 1981) působí jako vysokoškolský pedagog v Ústavu východoevropských studií Univerzity Karlovy v Praze a na katedře psychologie České zemědělské univerzity. Zabývá se tématy etnicity, stereotypů a kolektivní paměti, regionálně se zaměřuje na oblast Kavkazu (zejména na tradiční zvyky a obyčeje). Věnuje se také překladům arménské a francouzské poezie. Kontakt: kohoutkova@pef.czu.cz

PhDr. Katarína KOŠŤIALOVÁ, Ph.D., (* 1966) vystudovala etnologii na Filozofické fakultě Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře. Od roku 2000 působí na Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici jako výzkumná pracovnice, v současnosti je také vysokoškolskou pedagožkou na Katedře sociálních studií a etnologie Filozofické fakulty téže univerzity. Zabývá se výzkumem města, sociální a kulturní diverzitou, etnologií venkova, kulturním dědictvím, socionormativní kulturou, folklorem a folklorismem. Kontakt: katarina.kostialova@umb.sk

MgA. et Mgr. Daniela MACHOVÁ (* 1983) vystudovala sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a taneční vědu na Akademii múzických umění v Praze, kde pokračuje v doktorském studijním programu. Zabývá se společenským tancem, fenoménem tanečních kurzů a profesí tanečního mistra. Je redaktorkou Tanečních aktualit.cz. Kontakt: daniela@tanecniaktuality.cz

MgA. Josef BARTOŠ (* 1990) vystudoval taneční vědu na Akademii múzických umění v Praze, kde pokračuje v doktorském studiu, je zároveň posluchačem oboru psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současnosti vyučuje na Konzervatoři Duncan Centre a je šéfredaktorem časopisu Taneční aktuality.cz. Ve svém výzkumu se zabývá psychologickými aspekty tance. Kontakt: josef@tanecniaktuality.cz

Jörgen TORP, PhD (* 1959) vystudoval systematickou muzikologii, etnologii a sinologii na Hamburské univerzitě. Mezi jeho výzkumné zájmy patří konceptualizace a teorie historického vývoje městské populární hudby. Kontakt: JTorp@t-online.de

Národopisná revue vychází v tištěné černobílé podobě; pdf verze s barevnými fotografiemi jsou od roku 2016 zveřejněny na internetových stránkách časopisu v sekci Archiv <<http://revue.nulk.cz/obsah-cisel-archiv.html>>.

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/2018

OBSAH

Studie a materiály k tématu „Profese a jejich sociální pozice“

Arménská diaspora a její identitární strategie: chodžové, amirové, cechy (<i>Petra Košťálová</i>)	259
Interakcia socioprofesijnej skupiny a mesta na príklade Zvolena – mesta lesníctva (<i>Katarína Košťálová</i>)	272
Předávání znalostí mezi tanečními mistry (<i>Daniela Machová</i>)	284
Motivace k výkonu taneční profese na „volné noze“ v současné české společnosti (<i>Josef Bartoš</i>)	295

Ostatní studie a materiály

„Populární hudba“ v síť(ov)í měst (<i>Jörgen Torp</i>)	303
--	-----

Ohlédnutí

Přínos Václava Matěje Krameria k počátkům české mimoevropské etnografie (<i>Oldřich Kašpar</i>)	314
Dvě stě let od narození Václava Bolezíra Nebeského (<i>Dalibor Dobíáš</i>)	316

Společenská kronika

Jubilantka Judita Hrdá (<i>Lubomír Kafka</i>)	318
Sedmdesátník Jiří Pajer (<i>Jana Pospíšilová</i>)	319
Výročí Kateřiny Klápštové (<i>Josef Kander</i>)	322
Blahopřání Bohuslavu Šalandovi (<i>Petr Janeček</i>)	323
Vanda Jiřiková jubilující (<i>Lubomír Procházka</i>)	324

Výstavy

Výstava Jízda králů na Hané. Lidový obyčej v proměnách času (<i>Miroslav Válka</i>)	325
Výstava Příběh Zlaté stoky. 500 let jedinečného díla Štěpánka Netolického (<i>Marta Ulrychová</i>)	326

Konference

„Osmičkové“ roky na Nepomucku (<i>Marta Ulrychová</i>)	328
--	-----

Recenze

Nové publikace o podmalbách na skle (<i>Alena Kalinová</i>)	329
Seminár o ľudovej piesni 2016. Výskum, dokumentácia a edície ľudových piesní v oblasti západného Slovenska, Záhoria a slovensko-moravského pomedzia (<i>Marta Toncrová</i>)	331
Sborník prací k 160. výročí narození Františka Řehoře (<i>Nad'a Valášková</i>)	332
M. Novotný: Jaroslav Špillar, malíř Chodů (<i>Marta Ulrychová</i>)	333
CD Kopaničarske víprafki. Spomienkové rozprávania z Priepasného – Víprafki. Rozprávania z Priepasného (<i>Jan Krist</i>)	334

Zprávy

Prodaná nevěsta na plzeňském nám. Republiky 7. září 2018 (<i>Marta Ulrychová</i>)	335
---	-----

Ročníkový obsah

Resumé	338
--------	-----

	340
--	-----

ARMÉNSKÁ DIASPORA A JEJÍ IDENTITÁRNÍ STRATEGIE: CHODŽOVÉ, AMIROVÉ, CECHY

Petra Košťálová (Ústav východoevropských studií FF UK)

Článek představuje hlubší historickou analýzu zaměřenou na tradiční arménskou diasporu a na dobové faktory determinující její identitu. Soustředí se na ústřední roli arménských obchodníků jako mecenášů apoštolské církve, nositelů vzdělanosti a v období národního obrození i iniciátorů myšlenky národa. Nelze opomenout na jedné straně výrazný sklon příslušníků diaspory ke kosmopolitismu a rychlé integraci do hostitelské společnosti, na straně druhé fenomén tzv. vnitřního exilu, který měl za následek udržování arménské identity napříč diasporou i po několika staletích. Arménský obchod byl specializován v několika charakteristických odvětvích, jejichž fungování umožňovaly pevné rodinné a regionální vazby.

Definice náboženské diaspory, národ obchodníků

Arménská diaspora se z hlediska svého vzniku a definice řadí k několika charakteristickým příkladům, které kulturní antropologové obecně označují za „archetypální“ nebo „klasickou“ diasporu (Smith 1999: 5,15). Nejčastěji bývá komparována s problematikou diaspory řecké a židovské, přičemž s posledně jmenovanou skutečně vykazuje celou řadu nápadně shodných charakteristik, mezi něž patří zejména: mentalita obklíčení, akcent na vlastní specifickou etnohistorii (chápaní dějinného osudu), velmi úzké sepětí víry a národní identity a v neposlední řadě preference určitých typů vykonávaných profesí. Mentalita obklíčení, kdy byli Arméni dlouhodobě vnímáni jako „menšinové etnikum/náboženská skupina“ obklopená většinou „jinověrců“, vyvolávala pocit vzájemné semknutosti, který mohl působit jak zvnějšku, tak zevnitř – Arméni byli pro ostatní cizinci a sami se vůči nim jako cizincům (arm. *otar*) vymezovali. Dlouhodobá arménská existence bez opory vlastního státu nebo alespoň šlechtických domén se promítla do pocitů vnitřního exilu, odcizení a snahy spoléhat výhradně na síly své vlastní komunity (*partanakutjun*, sousedská výpomoc). Trvale menšinové postavení Arménů vzhledem k majoritnímu okolnímu obyvatelstvu vyústilo ve vznik specifického pojetí dějinného osudu ve formě pronásledovaného a trpícího národa, ač Bohem vybraného za prvního vyznavače nového náboženství – tj. křesťanství (Suny 1993: 9).

Dalším termínem označujícím arménskou diasporu je „diaspora náboženská“, zde už s přímým odkazem na determinující vliv arménského apoštolského křesťanství, které od počátku 4. století n. l., kdy bylo oficiálně přijato tehdejší vládnoucí vrstvou, zásadní měrou ovlivnilo celkové pojetí a vnímání arménského národa. K počátku postupného rozkolu s většinovým proudem křesťanství došlo už během koncilu v Chalkedonu (451 n. l.), arménská autokefalita byla nejvyšším arménským patriarchou vyhlášena o dvě století později (Mosshammer 2008: 261–262). Arméni sami sebe pokládají nikoli za monofyzitskou církev, ale za miafyzitskou, jež se z historického hlediska ocitla v opozici nejen vůči pravoslavné Byzanci, ale zejména vůči monofyzitskému nestorianismu (Der Nersessian 1947: 25).

Hlavní znaky arménské identity zůstaly v průběhu středověku a novověku vlastně nezměněny – jedná se především o důraz na rané přijetí křesťanství a z toho pramenící hrdost na vlastní víru, dále pak o arménské písmo, bohatou raněstředověkou literární tradici a vlastní liturgický jazyk. Popsat vidění světa skrze „bohoslužbu v arménském jazyce“ je sice použito poněkud s nadsázkou, avšak až do druhé poloviny 19. století nebylo vědomí příslušnosti k arménskému národu spjata až tak s „mateřskou vlastí“, ale právě s „vírou otců“ a s důrazem na sakrální texty. Konfesní identita ztotožněná s národem je ostatně i dnes heslem národní politiky (Agadjanian 2016: 21), která se mj. projevuje i hlubokým respektem k arménskému písmu a „kultem knihy“ (Abrahamian 2006: 124). Pro archetypální a náboženskou diasporu je důležitý už zmíněný fakt neexistence státního útvaru v průběhu dlouhého historického období (což vedlo během procesu identifikace k posílení role náboženství) a poněkud rozporuplný vztah k vlasti (mateřská země zůstávala pro diasporu spíše mytickým symbolem než realitou, vizí země zaslíbené). Diasporické komunity žily především ve městech a vykazovaly vysokou míru sociální i geografické mobility – v závislosti na vůli panovníka nebo šlechty se dokázaly rychle orientovat na určitá zaměstnání a v případě konfliktů nebo úpadku karavanních tras se přesouvaly jinam, přičemž jim k vybudování nového

zázemí pomáhaly především etnicko-regionální a rodinné vazby. Vzhledem k městskému charakteru diaspory sehrála důležitou roli zejména specializace na obchod (často s mezinárodním přesahem) a určité typy řemesel. Úspěšní obchodníci – zvaní *chodžové* nebo v Istanbulu *amirové* – fungovali jako univerzální prostředníci (směnárníci, bankéři, lichváři) a zároveň působili coby významní mecenáši arménské církve. Viditelnou část výše popsané náboženské diaspory, jejíž příslušníci vytvořili vrstvu „nové městské aristokracie“ a jejichž činnost vedla ke zrodu celé řady známých stereotypních obrazů, nikoli nepodobným obrazům komunity židovské, lze takřka bez nadsázky označit jako „národ obchodníků a bankéřů“ – řečeno slovy Fernanda Braudela, předního odborníka na dějiny středomořského regionu a jeho obchodních vazeb (Braudel 1949, citováno podle Bruneau 1995: 25). Právě tato vrstva kladla tradičně velký důraz na vzdělání a na samostatnost v obživě, jak o tom mj. svědčí i dochovaná slova požehnání nově pokřtěných synů z anatólského města Akn: „*Kéž jsi hloubavým čtenářem, z tvého pera nechť tryská plamen, poznej Boží hněv a snadno vydělávej svůj chléb.*“ (Drampyan 2017)

Arméni v Osmanské říši a Persii: postupný vznik obchodní diaspory

Arméni v dnešním Turecku a Sýrii nicméně nejsou diasporou v pravém slova smyslu – jsou to potomci těch, kteří zde žili již od starověku. Ač poslední arménské království na území východní Anatólie a jižního Kavkazu zaniklo už v 5. století, v průběhu středověku zde existovaly menší útvary vlivných aristokratických rodů a rovněž dočasný spojenec křížáckých států, království Malé Arménie neboli Kilíkie (dnes region Çukurova). V polovině 16. století se pak projevil silný migrační proud arménského obyvatelstva, který by bylo možné označit za rurální exodus – z hlediska postavení tehdejších zemědělců, patřících ke kategorii nemuslimů (*dhimmi*) došlo k takovému zhoršení životních podmínek, že se Arméni začali hromadně stěhovat z východoanatólského venkova do větších osmanských přístavů, kde postupně zakládali již zmíněné prosperující kupecké komunity. Zánik arménské aristokracie postupně vedl i ke změně sebeobrazu (autostereotypu) – původní středověký ideál rytíře a válečníka, mučedníka obětujícího se za víru (*nahatak*), potažmo žoldnéře a profesionálního válečníka (Dédéyan 1993: 68) vymizel, ač v textech přetrvával nadále jako

topos, a namísto něj se objevila postava obratného a zároveň vzdělaného obchodníka. Idea rytířství byla bezprostředně spjata s existencí Kilíkijského království a tzv. křížáckých států (Dédéyan 1996: 197), ačkoli arménští vojáci sloužili i v mnoha muslimských nebo byzantských vojenských složkách (Bearman 1991–2005: 575). Po konci této dějinné éry už se historické texty zmiňují (kromě všudypřítomných odkazů na dávné hrdiny a novodobé mučedníky) spíše o duchovních vůdcích a vlivných obchodnících, v nichž vidí „vůdce arménského lidu“.

Geografické území, které Arméni v minulosti obývali, tedy pokrývalo zejména dnešní východní Anatólii a oblast jižního Kavkazu. Díky migracím v novověku pak vznikla sekundární centra v dnešním jihozápadním Turecku a severní Sýrii (Kilíkie), v Iráku, v Íránu, ve východní Evropě (Polsko, Rusko) a na Balkáně (Bulharsko, Rumunsko, Moldávie). Vlivní arménští kupci, *chodžové* (původem většinou z Nové Džulfy u Isfahánu) zabývající se mezinárodním obchodem, přenesli svá střediska dokonce i do vzdálenější Indie, do měst jako Madrás, Kalkata a Goa (Aslanian 2014: 51) nebo na Filipíny. Role arménského obchodu na Předním a Středním Východě byla navíc podtržena faktem, že se Arméni coby nemuslimové těšili toleranci jak sunnitů, tak šíitů, což jim zejména během osmansko-perských válek a sunnitsko-šíitské nedůvěry usnadňovalo obchodování. Ač „druhořadí“ obyvatelé muslimských říší, jejichž život byl jinak svázán celou řadou restrikcí a povinností (Billioud 1995: 66), dokázali na poli obchodu využít úspěchu svých souvěrců a navázat na ně. Gregoriánské/apoštolské křesťanství nebo jeho uniátská forma (unie s katolíky a protestanty se zachováním arménského ritu) a obecně úzké vazby na evropské obchodníky Arménům otevřely dveře na francouzské a italské trhy. Postavení profesionálních prostředníků, jež lze popsat jako „*přizpůsobivé osoby, vyhovující více společností a přitom se od každé z nich lišící*“ (Goffman 2002: 16), bylo zdůrazněno nebyvalou flexibilitou, jejíž dosah si plně uvědomíme při četbě zápisků cestovatelů z 18. a 19. století (jak např. uvádí polský cestovatel a badatel Jan Potocki (1761–1815), Arméni žijící ve stepích na sever od Velkého Kavkazu (tj. podél obchodních tras na Moskvu a Petrohrad) se dokázali přizpůsobit dokonce i zvykům kočovných buddhistických Kalmyků (Potocki 1980: 85). Arménská přítomnost je ostatně dosvědčena už na dvoře mongolských chánů v Karakorumu ve 13. století (Tserstevens 1966: 155–174) a už italský ces-

tovatel Marco Polo se o nich zmiňuje jako o zdatných obchodnících. V 17. a 18. století jsou pak sítě arménských obchodníků mnohem viditelnější a rozsáhlejší. Centrem jejich zájmu se kromě východního Středomoří, Černo-moří a Předního Východu s trasami Hedvábné stezky stávají i jihoevropské a západoevropské přístavy (Marseille, Terst, Bruggy, Amsterdam).

V tomto období se stává skutečným fenoménem již zmiňovaná kolonie zvaná Nová Džulfa (Nor Džugha, dnes na isfahánském předměstí), založená šáhem Abbásem počátkem 17. století z důvodu ekonomického povzbuzení regionu. Arméni zde vystupovali jako chráněnci královny-matky, měli blízké spojení se safíjovským dvorem a podléhali vlastnímu starostovi, tzv. *kalantarovi* (Thévénat 1689: 391–392). Následný kontakt mezi Džulfou a indickými přístavy byl velmi častý, a to bez ohledu na to, zda se jednalo o Armény konvertované k islámu či o Armény apoštolského vyznání (Babaie – Baghdiantz-Mc Cabe – Babayan 2004: 52, 59). Rozvoj obchodu tady šel vždy částečně ruku v ruce s náboženskou tolerancí safíjovských šáhů (s každým zhoršením ekonomické situace pak obvykle zesílil tlak na konverze k islámu, který následně vyvolal přesun obchodních základů jinam a změnu obchodních tras). Arménští *chodžové* z Džulfy se zaměřovali zejména na obchod s hedvábím a na obchod s drahými kameny; svá odbytiště našli v jiho-francouzských i nizozemských přístavech.

Co se týče městské perské a potažmo i osmanské elity arménský podíl musel být v té době zřejmě značně vysoký. Soudíme tak alespoň dle zápisů dobových autorů. Např. italský renesanční cestovatel Pietro della Valle (1586–1652), který Armény osobně znal především jako věřitele vlivných osobností, se např. poprvé oženil s poloviční Arménkou z Bagdádu a jeho švagrová se provdala za Arména z Džulfy v kostele isfahánských karmelitánů; odtud autorovy časté zmínky o Arménech v Persii (Po Chia-Hsia 2018: 218). Francouzský dobový autor Jean Thévénat (1633–1667), který cestoval přes Persii v letech 1664–1666, popisuje arménskou Džulfu jako tu nejvýstavnější a nejbohatší čtvrť v celém regionu (Baladouni 1998: 276). Slavný francouzský obchodník Jean-Baptiste Tavernier (1605–1689), který nakupoval drahokamy pro Ludvíka XIV., zmiňuje perské Armény hned několikrát – neváhal obdivovat džulfanské zahrady, svého synovce svěřil na výchování tabrizským Arménům; jeho švagrem byl Armén, Armény využíval Tavernier často jako tlumoč-

níky a mimo jiné popisuje i jejich severní obchodní trasy (s jantarem od Baltu). Dále jen namátkou – prvním perským konzulem v Evropě (Marseille) počátkem 18. století byl džulfanský Armén (Curtin 1984: 200); první kavárny, na jejichž provozu se perští a osmanští Arméni podíleli, začaly vznikat rovněž v jižní Francii, postupně se přesunuly do Paříže (café Procope) a do Vídně. Vedle kávy vzrostla v určité společenské vrstvě i obliba exotického odívání a obecně fascinace Orientem, jmenujme např. „arménskou módu“ (arménský kaftan/plášť s kožešinovým lemem a rukávci, k tomu kožešinou lemovaná čapka), podtrženou Chardinovými popisy Persie a oblíbenou např. Jean-Jacquesem Rousseauem.

Pozoruhodným rysem, pro arménskou diasporu velmi charakteristickým, je přejímání prvků z několika kulturních okruhů a jejich přizpůsobování potřebám vlastní komunity ve specifickém, pro ně vlastním stylu – v případě džulfanských Arménů např. hovoříme o využití evropských obchodních lodí, zatímco obchodní smlouvy se nezdálo řídit právem šaría, obchodní terminologie byla přejata z hindštiny nebo bengálštiny a způsob odívání se inspiroval stylem perské safíjovské elity (Floor – Herzig 2015: 447–448). Mobilita a širší záběr arménské obchodní komunity byla skutečně rozsáhlá, o integraci lze však hovořit jen do určité míry – ač navenek kosmopolitní, sociální vztahy vykazovaly vysokou míru uzavřenosti s tím, že sociokulturní aspekt se jevil stále jako arménský. Nikoli nevýznamným v tomto ohledu je např. fakt, že všechny důležité obchodní smlouvy musely být potvrzeny vysoce postaveným místním knězem, tj. v případě Nové Džulfy apoštolským arcibiskupem (Chaudhury – Kévonian 2008: 76).

Úspěšnější arménští kupci zakládali společnosti (arm. *liakatar*), často s mezinárodním přesahem, jež byly obvykle řízeny patriarchou jedné velkorodiny, který do dalších poboček jmenoval své vlastní bratry nebo syny a do začátku jim poskytoval kapitál. Příběhy některých kupců ukazují, že byli během několik málo let schopni založit prosperující pobočky v Amsterdamu, Manchesteru nebo Marseille, většinou navázané na domovský Istanbul nebo Novou Džulfu u Isfahánu. Arménští kupci vystupují zároveň i jako mluvčí svých komunit a první diplomaté – nezdálo se účastní poselstev a delegací, vysílaných samotným arménským katolíkem nebo jednotlivými patriarchy k dvorům evropských panovníků. Vyjednávají např. obchodní vztahy mezi Polsko-litevskou unií krále Zikmun-

da a Persií šáha Abbáse, arménští *chodžové* z Aleppa a Diyarbakiru se složí na zaplacení dluhu arménského patriarchátu v Jeruzalémě a zakoupí tak znovu arménská práva na užívání svatých míst (Akinean 1936: 279–281, česky Akinean 2016: 288).

V průběhu 17. a 18. století se počet příslušníků arménské diaspory neustále zvyšoval. V původní domovině žili Arméni v bezprostředním sousedství muslimů, alevitů, pravoslavných křesťanů a příslušníků jiných starých východních církví (jakobité, nestoriáni aj.); z hlediska etnických skupin se jednalo zejména o Kurdy, Řeky, Gruzíny, Lazy, Turky, Araby a Asyřany (Andrews 1989: 9). Byli většinou zemědělci a drobnými řemeslníky (kováři, sedláři, brašnáři, krejčí apod.); coby *dhimmí* nesměli oficiálně sloužit v armádě a působit v osmanské administrativě (to bylo možné až po konverzi k islámu). Výzkumy nicméně naznačují, že právě Arméni pracovali jako specializovaní horníci a hlubiči tunelů (France 2008: 107), kteří kladli výbušniny u hradeb obléhaných měst (tzv. *laghimci*), příslušníci některých arménských cechů dokonce doprovázeli janičáře a jízdu, zabývali se údržbou jejich zbraní, sedel a oděvů, starali se o raněné apod. (Hitzel 2001: 171). Pokračující rurální exodus a zhoršující se podmínky na arménsko-kurdském venkově nakonec vedly k tomu, že se nejpočetnějším arménským městem té doby stal Istanbul, fungující i coby výchozí bod pro migranty z osmanské říše. Kromě tzv. balkánské (valašské/tatarské) migrační stezky přes Istanbul, Rodosto/Tekirdağ a Adrianopol/Edirne existovala i trasa přes Abcházií směrem na Krym a odtud k dunajským přístavům. Podél těchto tras vznikaly arménské obchodní sítě.

Z hlediska arménské historie měla proto nespornou důležitost jednotlivá diasporická centra (Dédéyan 2007: 414). V nich se arménské komunity postupně integrovaly do většinové společnosti, ovšem se zachováním svého specifického statutu. Např. v Polsko-litevské unii vznikla arménská samospráva vedená vlastním arménským *vojtem* (Oleś 1966: 110), který spolu s městskou radou dohlížel na provoz arménských obchodních domů a fungování celé komunity; v Nové Džulfě to byl již zmíněný *kalantar*. V diasporických centrech se přenášely stejné modely patriarchální arménské rodiny, jak tomu bylo ve „staré vlasti“ – akcent byl kladen na patrilinearitu, patrilokalitu, sousedskou výpomoc (*partanakutjun*) i na tzv. *namus* neboli rodovou čest. Sňatky uzavírali Arméni apoštolského vyznání důsledně mezi sebou, společen-

sky „akceptovatelné“ byly i svazky s Franky (Evropany katolického vyznání, zejména s Francouzi a Italy), se syrskými křesťany a nakonec pak s pravoslavnými Řeky (zejména v Anatolii). V Istanbulu záhy vznikla celá společenská vrstva „Franků“, tj. smíšených rodin, které vykazovaly silné evropeizující tendence.

Kupecké rodiny v diaspoře se obvykle krátce po svém usazení „na vlastní půdě“ složily na výstavbu arménského apoštolského kostela a útulku pro arménské poutníky, respektive arménské kupce z ciziny. Arménští kněží (*kahanové*) dbali na zachování arménské liturgie stejně jako na znalost arménského jazyka – odpadlíci od víry se de facto okamžitě vytrácejí z obecného diskursu (*otaracnel, turkacucel*: z arm. odcizit se, pomuslimštit se). Pro arménskou diasporu už je neobvyklým jev, který byl zakořeněn v případě mnoha generací rolníků pracujících na původní půdě, tj. pojem nároku na legitimně drženou půdu (Georgelin 2005: 9). Ač realita pro arménské zemědělce žijící na území mateřské země, pro nově etablované kupce ve velkých městech už jen nostalgická vzpomínka – do vzniku stereotypních obrazů se rolnictví promítlo teprve v době národního obrození jako romantizující obraz ztracené domoviny.

Mezitím v osmanských i perských městech vznikaly celé arménské čtvrti (*mahalle*), jako byla např. istanbulská čtvrť Beyoğlu nebo nad ní situovaná původní janovská kolonie Galata (s rezidenční čtvrtí Pera). Arménské lokality se nacházely i na asijské straně Bosporu (Skutari/Üsküdar) nebo na Princových ostrovech a jejich počet vzrůstal s již zmiňovanou arménskou migrací první třetiny 17. století, původně vyvolanou povstáními tzv. dželálíjců.¹ Tyto *Ermeni mahalles* bývaly v těsném sousedství jiných křesťanských čtvrtí – tj. většinou Asyřanů (křesťanů syrské ortodoxní církve, jakobitské i nestoriánské) a Řeků, hlásících se k pravoslaví.

Specializace a řemesla: chodžové a cechy

Zatímco v 17. a 18. století byl hlavní doménou arménských kupců zejména obchod s hedvábím, případně s kožešinami, kůžemi a vínem, v 19. století se mnozí z nich v procesu postupné osmanské industrializace začali orientovat na provoz manufaktur. Kromě toho se profilovali i jako profesionální překladatelé a tlumočníci (*dragomani*), kteří často působili u dvora nebo přímo na jednotlivých ambasádách a měli velký vliv na dění v zahraničních otázkách říše (Hovanissian – Payaslian 2010:

187; Aslanian 2014: 38). Obvykle byli proto majoritou pokládáni za pátou kolonu evropských velmocí a tudíž zdroj všech negativních stereotypů, ale to až později (zejména v období 2. poloviny 19. století). Dragomani (z per. *tercimani*) byli běžně vysíláni jako členové poselstev k cizím panovnickým dvorům, nezřídka se i v této funkci věnovali prohlubování obchodních vztahů. Arménský vyslanec polského krále Safar Muradovič ke dvoru perského šáha např. kromě důležitého diplomatického pověření zahájil i vzájemnou spolupráci arménských kupců z Polska a z Isfahánu týkající se dovozu perských koberců (Barącz 1856: 235). Kromě koberců bylo typickým artiklem arménských kupců zejména hedvábí – a to jak surové, tak ve formě nejrůznějších typů látek – a sukno. Na oba sortimenty měli Arméni faktický monopol na území celé Osmanské říše i Persie. Ve východní Evropě prosluli mimo to i jako dovozci orientálních zbraní z Kavkazu (kinžály, šavle) a obchodníci s orientálními šperky, drahými kameny a perlami. Vysoká poptávka po tomto druhu zboží v Evropě koncem 18. století vedla i k rozšíření sortimentu („luxusní látky“ vytkávané zlatem, jako např. zlatohlav, šamlat, dále pak koření, citrusy, fíky, káva, cukr, tabák (Stopka 2000: 41). Kromě toho obchodovali arménští kupci s vínem (hlavně z Krymu), s ozdobnými holemi, tzv. bulawami (Domanska 2004: 78–88), a s kůžemi. Mezi typická arménská řemesla diaspory patřilo koželužství, barvířství, minciřství, zbrojířství, Arméni také často pracovali jako sedláři a ševci. Ve vnitřní Anatolii se Arméni věnovali zejména zpracovávání a barvení kůží, výrobě měkkých kozinek, tkalcovství a plátenictví, soukenictví aj. (zbraně vzhledem ke svému postavení nemuslimů vyrábět nesměli). Ankara byla hlavním centrem vývozu slavné ankarské/angorské vlny a kůží na výrobu jemného safiánu (kozinky). „*Je tu dvě stě arménských domů... a všichni jsou prodavači sofů (safiánu)*“, napíše už v první polovině 17. století arménský cestovatel Šimon Polský (Akinean 1936: 320, česky Akinean 2016: 230–237). Tentýž kronikář se zmiňuje o tom, že (do Ankary) „*přicházejí poutníci z celého světa, včetně dalekých a cizích končin, také z Rumelie či Polska*“ (Akinean 1936: 312, česky Akinean 2016: 230–237). Tuto skutečnost potvrzuje o dvě stě let později i zástupce britské východoindické společnosti, kapitán John MacDonald Kinneir (1818: 64). Obchodní trasy se v zásadě nijak nelišily od starších karavanních cest – výchozím bodem pro obchod na Balkáně bylo stále Edirne (odtud bulharská Varna, Plovdiv a rumunský

Bráşov), směrem na východ to byla již zmíněná Ankara, Mersine, Džulfa v Nachičevanu a Nová Džulfa u Isfahánu, dále pak Kayseiri, Erzurum, Van a perský Tabriz, směrem na jih pak Smyrna/Izmir. Rovněž v oblasti dnešní severní Sýrie se tradiční arménská povolání příliš nelišila od zažitého stereotypu: figurovali jako směnármci, zlatníci, tkalci, soukeníci, výrobci koberců, krejčí (Tachjian 2017: 69).

Doboví kronikáři vyzdvihují roli významných *chodžů* coby mecenášů místních komunit, zejména v Aleppu, Istanbulu, Diyarbakiru a Káhiře následovně: „[Halabští] *chodžové jsou tak vzdělaní a bohatí, krásní na pohled, stejně jako džulfanští a amidští Arméni jsou slavnými, velkými kupci, že se jim člověk ani neodvážil pohlédnout do tváře*“ (Akinean 1936: 297, česky Akinean 2016: 312). Stranou nezůstávala ani provinční centra jako východoanatolský Van, v němž představení arménských cechů (zejména zlatnických) stáli de facto ve vedení města: „*Byla to tak velká a překrásná svatba, že staří lidé vyprávěli, že co Van Vanem stojí, takovou svatbu neviděli. Na všechno dohlíželi paša Šekar agha, správce pokladu, a Karasafarjan chodža Achidžan agha, představený [arménských] obchodníků.*“ (Hakobjan 1956: 497, česky kronika Martirose Chalifajho 2012: 153) *Chodžové* také vykupovali ukradené rukopisy a relikvie, vedle toho iniciovali stavbu nových kostelů: „*Záslouhou chodži Marchase se [relikvie svatého] Kříže vrátila do Vanu a byla uložena do kostela Matky Boží*“; nebo např. v pramenech velmi frekventovaná zmínka „*záslouhou chodži Amiry byl opraven vanský kostel svatého Vardana*“ (Hakobjan 1956: 412, česky kronika Vanského anonyma 2012: 122).

Vlivnější arménští kupci působili rovněž jako *sarrafové* neboli bankéři, z nichž někteří měli přístup k sultánovu dvoru nebo dokonce patřili k jeho nejbližším poradcům. Vysoce postavení *sarrafové* s rozsáhlým majetkem fungovali také jako ručitelé výběru daní – zástupci systému tzv. *iltizam*, tzn. zaplatili vysoký poplatek za získání sultánova *berátu* na výběr daní, sami si pak mohli ponechat případný přebytek, ovšem svým majetkem také garantovali chybějící sumy, poskytovali půjčky na úrok cca 20 % (Barsoumian 1986). Působili rovněž jako věřitelé v provinciích (většinou v rámci rodinných sítí); rozměňovali např. směnky za hotové (Kinneir 1818: 106). Obecně lze říci, že arménská obchodní sdružení byla obvykle samostatná v té nejvyšší možné míře – měla své vlastní lichváře a své vlastní tlumočníky (Rothman 2015: 197). Zvenčí proto působila poněkud uzavřeně a nepřístupně.

Tato samostatnost a komunikace ve vlastních kódech (Dana 2007: 4) představovala velkou výhodu z hlediska obchodu uskutečňovaného přes hranice. Právě příslušníci této komunity později přispěli ke zrodu stereotypu Arména – obchodníka, nadaného a priori Istivostí, jež kontrastuje s přímou tradicí „válečných národů“ (za jaké se považovali např. Turci, Kurdové a Arabové).

Na druhé straně společenského spektra se nacházeli ti nejméně majetní Arméni, mezi něž patřili arménští migranti z východní Anatolie, kteří do Istanbulu přišli teprve nedávno – ti většinou pracovali jako nosiči nákladů v přístavech (*hamal*) nebo nosiči pitné vody (*saka*). Osmanský cestovatel a historik Evliya Çelebi např. hovoří o vysokém počtu nových arménských pekařů z vnitřní Anatolie, obtížně si v druhé polovině 17. století hledajících zaměstnání (Yi 2004: 145–146). Arménky se těmto novým emigrantům přezdívalo *gharibové* neboli *panduchtové* (vyhnanci), a ač ve skutečnosti museli čelit spíše nedůvěře ze strany majetnějších, ve čtvrtích déle usazených Arménů, pozdější romantická tradice je spojila s nostalgickými písněmi o domovině a udělala z nich nositele prvních obrozeneckých pocitů. Tito *panduchtové* se snažili vstupovat do již etablovaných cechů, k čemuž potřebovali mít dobré kontakty s jejich členy a finanční prostředky nutné ke vstupu do cechovní instituce. Příliv nových Arménů byl nicméně podle dobových svědectví tak masivní, že vyvolal napětí mezi příslušníky již usazené istanbulské arménské komunity (ti apelovali na omezené možnosti arménského *milletu*/samosprávy se o všechny nově přichozí adekvátně postarat). Osmanská vláda (Porta) na obdobné stížnosti obvykle reagovala kontrolami počtu imigrantů. Sultáni střídavě přistupovali k omezování počtu arménského obyvatelstva, respektive všech nových přistěhovalců, jak o tom svědčí arménské dobové prameny: „*A tak znovu přišel strašlivý rozkaz od toho hrozného višapa (sultána), kterým nařizoval sürgün pro všechny, kteří ve svých domovech bydlí méně než čtyřicet let. Ten rozkaz se dotkl všech měst, zejména Stampolu, kde [vyvolávači] hlásali: ‚Běda všem těm, kdo se do dvaceti dní nevrátí do své [původní] země.‘ Běda této velké pohromě, běda tomuto zmatku a trápení, neboť kam mají jít ti nešťastní a zoufalí Arméni? [...] Bostandži paša (velitel palácové stráže) a velký vezír rozkázali na všech ulicích vyvolávat [Muradovo nařízení] a hrozili záhubou, jestli po dvaceti dnech někdo zůstane [doma] nebo se ukryje, ať už Armén, Tačik nebo Džehuť, ani Řek, nikdo, jen míst-*

ní tu směji zůstat,“ píše se v kolofonu Šimona Polského (Akinean 1936: 111–121). Sociální tenze, vznikající mezi arménskými starousedlíky a novousedlíky v osmanských městech, se později výrazněji projevily v 19. století ve formě skutečných revolt, namířených proti vlivu apoštolského patriarchátu, nebo naopak směřovaných jako kritika přílišné sekularizace.

Reforma Osmanské říše: amirové

Arméni, podobně jako osmanští Řekové nebo Židé, vykazovali vysokou tendenci k polyglotismu – obvyklým pro ně bylo nejen znát rodný jazyk a osmanskou turečtinu, ale nezřídka také perštinu nebo arabštinu a samozřejmě evropské jazyky (italštinu a zejména v 19. století francouzštinu). Osmanská vrstva bankéřů z Galaty měla většinou arménské, židovské (sefardské) a franské kořeny, tj. většinou italské a francouzské, navzájem spojené pomocí sňatkových strategií.² Počátkem 19. století už bylo téměř 90 % obchodníků v Istanbulu arménského a řeckého původu (Inalcik – Quataert 1994: 840), podobně jako v případě syrského Aleppa, kde se jednalo cca o 70 % (Hanna 2002: 149–150). Celkové postavení Arménů se uvolnilo hlavně v souvislosti s postupně zaváděnými reformami tzv. Tanzimatu, které měly za cíl zrušit dřívější podřadný status *dhimmí* a srovnat úroveň jednotlivých občanů Osmanské říše – ač v praxi Arméni pokračovali v původním obchodování, mohli se nyní prosadit mnohem více i jako lékaři, učitelé, advokáti, lékárníci, pracovníci výzkumných ústavů (chemie, biologie, fyzika) apod. Reformy Tanzimatu přivodily jistý úpadek konzervativním amirům a místo nich se vyprofilovaly arménské kupecké domy známých jmen (postupně se opírající i o manufakturní výrobu), a v neposlední řadě posílily také tzv. *esnafy* neboli osmanské cechy (koncem 18. století se Arméni řadili k 65 cechům, v některých případech se jednalo o nábožensky smíšené cechy). Těmto cechům předsedal mistr řemesla (např. mistrem zlatnického cechu byl nezřídka osobní sultánův klenotník), přičemž určité etnokonfesionální komunity bývaly spjaté s konkrétním povoláním. Výzkumy dobových obchodních registrů naznačují, že tyto etnokonfesionální komunity spolu úzce spolupracovaly (Quataert 2000: 176). Některá arménská příjmení, odvozená z cechovních řemesel, jako např. Kujumdžjan (zlatník), Demірčjan (kovář) nebo Nalbandjan (podkovář), podávají přímý důkaz této specializace. Arménští šperkaři prosluli i mimo Osmanskou říši a Persii – z jejich rukou pochá-

zely jak drahokamy pro korunu ruských carů, tak i např. koruna pro etiopského krále (Uhlig 2006: 515). Zároveň je však potřeba mít na paměti, že se popis tradičních řemesel opírá o tzv. viditelnou část komunity (tj. v pramelech evropských cestovatelů a diplomatů zachycenou minoritu obyvatel), tj. většinou o městskou populaci žijící v tzv. evropských čtvrtích měst jako Istanbul, Smyrna nebo Aleppo (Goffman 2002: 89).

V druhé polovině 19. století už žilo v Istanbulu, jemuž se v arménštině říkalo Bolis, kolem 200 000 – 300 000 Arménů. Ti společensky nejvýznamnější z nich bydleli v luxusních sídlech situovaných v Kumkapı, Galatě nebo ve Scutari a nesli známé tituly jako *amira*, *chodža*, *čelebi* nebo *efendi* (méně významným kupcům se říkalo *vačarakan*). Jednalo se o poměrně uzavřené vrstvy, kde se sňatky dopředu domlouvaly a uzavíraly mezi členy těch nejbohatších rodin (vazby mezi nimi byly často dány i regionální příslušností, např. většina slavných amirů původně pocházela z poměrně malého anatolského města Akn, jiné rodiny se zlatotepeckou tradicí zase z Tivriku). *Amirové* patřili k hlavním sultánovým bankéřům a poradcům a jejich rodiny se podílely mj. na zakládání prvních velkých továren a na stavbách paláců, mešit, kasáren. Amirové, fungující jako *sarrafové* samotných sultánů, byli přímo napojeni na osmanský způsob výběru daní, jak již bylo zdůrazněno (Migliorino 2008: 16). Amirové také měli svůj přímý vliv na arménský patriarchát a tím pádem i na chod celé etnonáboženské komunity (věřících ne-pravoslavných vyznání), tj. na chod arménského *milletu* (*milleti Ermeni*) – založili např. charitativně zaměřený fond z vlastních zdrojů a sponzorovali i provoz arménských církevních i sekulárních škol, nemocnic aj. (Surb Prkič Azgajin Hivandanoc, národní nemocnice svatého Spasitele v Istanbulu). Na přestavbu již existujících kostelů nebo škol bylo potřeba zaplatit nemalé částky na získání sultánova *fermanu*, povolení k výstavbě; šlo vždy o záležitost majetných amirů, mecenášů a filantropů. Záhy se mezi amiry objevily dva hlavní proudy – bankéřský (konzervativní se snahou ovládat sultána, napojený na apoštolskou církev a istanbulského arménského patriarchu) a technokratický (stavitelé usilující o pokrok, tzv. osvícenci, *lusavorjal*), který se opíral o tradiční cechy a řemesla (Fortna 2013: 16). V arménském *milletu* se takto vedle sebe profiloval zřetelný církevní a sekulární vliv. Sekulární vrstvy se nicméně stále účastnily církevních sněmů a mnozí chodžové se na katolickou žádost vydá-

vali na evropské panovnické dvory, aby tam informovali o arménské otázce (Dédéyan 2007: 419), ač se zároveň objevila i první „obrozenecká“ generace, která považovala vliv církve za zpátečnický a ultrakonzervativní.

Ačkoli vliv sekulárních středních vrstev v rámci arménsko-osmanské společnosti postupně narůstal, postavení amirů bylo dlouhou dobu prakticky neotřesitelné. Několik generací rodiny Dadianů mělo monopol na výrobu střelného prachu, podobně Balianové zanechali nesmazatelný (a evropeizující) otisk v architektuře pozdně osmanských paláců jako např. Çırağan³ nebo Dolmabahçe. Arménští architekti ovšem zároveň stavěli i arménské kostely (surb Astvacacin v Kumkapı). Malíř arménského původu, v pramenech zapsaný jako Yuhanna, syn Artina al-Nasraního al-Kudsího, syna Karabida (tj. Johanes, syn Harutjuna, syna Karapetova, křesťana jeruzalémského) se vyprofiloval jako dvorní tvůrce ikon v osmanském Egyptě (Jirjis 2008: 72). Rodina Duzianů provozovala postupně přes sto let sultánovu mincovnu v Istanbulu. Několik bratrů z rodiny Tokatlian otevřelo v Istanbulu síť hotelů v evropském stylu, v nichž se později ubytovávaly prakticky všechny významné osobnosti, které navštívily Istanbul (což opět ovlivnilo konstrukci obrazu arménské komunity a „exotického“ Orientu). Dvorním malířem sultánů Abdülmecida a Abdülazize byl Umed Ohannes Behzad, který na doporučení Baliana a italských mistrů pracoval na kostelní výzdobě stejně jako na výzdobě muslimských paláců (Wharton 2015: 60). Amira jménem Harutjun Bezdžjan financoval ve 20. letech 19. století výstavbu nemocnice a hned několika škol, a to jak chlapeckých, tak nově i dívčích. O dvacet let později otevírá amira Mkrtič Džezajrjan první koedukační školu sv. Nersese (surb Nersesjan) a talentovaným studentům poskytuje stipendia na studia v zahraničí. Roku 1838 je založeno slavné istanbulské gymnázium Čemaran, ve stejném roce uzavírají obchodníci z Manchesteru dohodu s Osmanskou říší, která favorizuje arménské kupce a poskytuje jim nízká cla (George 2002: 4, 51). Britský vliv nadále zesílil po krymské válce – osmanští Arméni byli mnohdy úzce navázáni právě na britský kapitál a fungovali jako prostředníci znalí místních podmínek (Kasaba 1988: 85). Ač Tanzimatské reformy ve 40., 50. a 60. letech 19. století, a zejména pak vyhlášení Národní arménské konstituce (1863) omezily moc slavných amirských rodů, vynořily se nové příležitosti: koncem století známe jména velkých kupeckých rodin, jako byli např. Gulbenkianové,

Manukianové, Frengianové, Gumušianové, Papazianové atd., specializující se na hedvábí, vlněné látky, zbraně, koberce, měděné nádoby nebo boty. Patriarcha rodiny Ipekjian (z Harputu), který si následně změnil jméno na Fabrikatorian, dovezl stroje na sprádání bavlněných vláken; tuto techniku odpozorovali jeho tři synové vyslaní na studia do USA. Podobně se v osmanských městech objevily i stroje na parní pohon, které zpracovávaly hedvábí (tentokrát šlo o inspiraci z Lyonu) (Der Matossian 2007: 158). Arménští kupci byli schopni provozovat manufaktury zaměstnávající 200 až 300 dělníků v době, kdy většina práce v Osmanské říši byla ještě dělána ručně. Na arménských školách, u nichž byl už od poloviny 19. století kladen důraz na sekularitu, se vyučovalo účetnictví. Nadaní studenti byli posíláni na studia do zahraničí. V roce 1891 např. Galust Gulbenkian, který promoval na inženýra na londýnské King's College, objevil naftové pole v kaspickém regionu, což později stálo u zrodu slávy arménských naftářů z Baku v době velkého ropného boomu na počátku minulého století.

Jak vidno, arménští kupci se zásadní měrou podíleli i na industrializaci Osmanské říše. Arméni z diaspory byli jedněmi z prvních, kteří tady znalost tovární výroby začali zavádět (příčemž konkurenci jim dělaly právě řecké obchodní domy). Patriarchové velkých kupeckých rodin nezářka vyslali jednoho ze synů do západní Evropy (nebo později i do Ameriky), aby tam konkrétní techniku výroby odpozoroval a případně založil i pobočku. Arménské manufaktury se specializovaly hlavně na výrobu bavlněných a soukenných oděvů, případně potištěných látek (kartouny, ručně potištěné *yazma*, kaliko). Velká obliba tištěného kalika v evropských městech koncem 17. století přispěla k rozšíření arménského obchodu (původně ze Sivasu, Tokatu, Diyarbakıru, Malatye) do Istanbulu, Smyrny a dále do Marseilles, Livorna, Janova, a holandských přístavů (Berg 2015: 79–86). K arménskému obchodu většinou nedílně patřilo i zajištění surovinové základny – v Polsku tak arménští kupci skupují celá stáda, aby mohli z hovězích kůží následně vyrábět boty; v Istanbulu zase rodina Čatalianů uzavře speciální dohodu s anatolskými vesničany, že bude od nich pravidelně vykupovat ovčí vlnu, zatímco oni si mohou ponechat všechno ovčí mléko (Der Matossian 2007: 160). Druhá generace z rodin arménských kupců byla obvykle vyslána na studia – zatímco jeden z dědiců pokračoval v rodinném podniku, ostatní absolvovali technická učiliště nebo právnické fakulty na univerzitách

v Padově, Ženevě nebo v Paříži. Manifestovala-li např. před 2. světovou válkou velká část berlínských právníků, lékařů a obchodníků s realitami svůj židovský původ, pak lze něco obdobného tvrdit o istanbulských Arménech na přelomu 19. a 20. století v době tzv. *belle époque*. Byli mezi nimi i známí majitelé hotelů a kavárny v evropském stylu, překladatelé a provozovatelé tiskáren a vydavatelství či provozovatelé prvních osmanských fotografických studií (jejich fotografie zachycují např. jak příslušníky arménské komunity v tradičních krojích, tak takřka ikonický obraz, zachycující strmě stoupající ulici ke čtvrti Pera plnou řeckých a arménských obchodů s vývěsními štíty v řečtině, arménštině, francouzštině aj.).⁴

Arménská komunita v první čtvrtině 20. století: obrození a Katastrofa

V té době byl Istanbul skutečným „hlavním“ arménským městem, arménsky řečený Bolis (z řec. *Polis*). Několik set tisíc Arménů žilo v arménských nebo smíšených křesťanských čtvrtích a po tanzimatských reformách, zejména pak po vyhlášení nové osmanské ústavy roku 1908, byli z hlediska zákonů pokládáni za osmanské občany, kteří si měli být bez ohledu na své náboženské vyznání zcela rovni. Arménskou základnou byla čtvrť Kumkapı na břehu Marmarského moře ve starém městě, kde v několikapatrových domech s krytými balkóny sídlily nejvýznamnější rody amirů a nacházelo se zde i sídlo arménského apoštolského patriarchátu, tj. oficiální hlavy původního *milleti Ermeni* a reprezentanta celé komunity v očích osmanské vlády.⁵ Mezi další čtvrti patřily již zmíněné Beyoğlu nebo později i Ortaköy, Üsküdar a Beşiktaş. Vedle tradičních řemesel a krámků na bazarech, zaměřených na obchod se šperky, koberci, kořením, drahými látkami aj., se v těchto čtvrtích nově otevíraly i arménské advokátní kanceláře, nemocnice, sirotčince a nové školy. Pozice na společenském žebříčku byla mezi osmanskými křesťany té doby do značné míry diktována i jejich příklonem k evropskému stylu života – jak již bylo řečeno, amirové se snažili svým synům zajistit vzdělání na zahraničních univerzitách, nejlépe v Paříži nebo v Ženevě, zatímco dcery byly vzdělávány doma, učily se cizím jazykům a např. hře na klavír (ten se později během deportací stal jasnou vizitkou evropského stylu a luxusu). Vzdělané arménské rodiny byly tradičně bilingvní – kromě arménštiny (jejíž znalost ovšem už dávno nebyla samozřejmostí) znali

Arméni osmanskou turečtinu, mnohdy řečtinu a povinně některý z evropských jazyků. Celá řada evropských literárních děl je v této době přeložena do arménštiny. Bolis byl kromě konzervativní proosmanské části arménské populace velkým centrem arménských obrozenců, kteří se přímo inspirovali některými západoevropskými myšlenkami. Vznikaly takto různé odnože arménského národního obrození, vedené zejména učiteli sekulárních škol. Na přelomu 19. a 20. století byl již plně kodifikován nový spisovný jazyk, který nahradil původní liturgický (od 5. století takřka nezměněný) *grabar*, a to tzv. konstantinopolská arménština (dnes díky diaspoře známá jako západoarménská varianta, *arevmtahejeren*). Procesem striktní jazykové purifikace se ze spisovné západní arménštiny vytratila perská, arabská a řecká slova, která byla v její hovorové variantě přítomna. V arménských částech Kavkazu se mezitím vžila tzv. východoarménská varianta arménštiny (*arevelahajeren*), kodifikovaná coby spisovný jazyk arménskými obrozenci studujícími v Moskvě. Oba jazyky jsou navzájem dobře srozumitelné, nicméně svým charakterem podtrhly odlišný kulturní a politický vývoj jednotlivých arménských center.

V období před první světovou válkou se arménská komunita ocitá na vrcholu své slávy – v celé zemi funguje do té doby bezprecedentní počet církevních, ale hlavně sekulárních arménských škol, jejichž úroveň umožňuje studentům pokračovat ve studiu v Evropě. Politická samostatnost dává po vyhlášení tzv. Arménské ústavy tušit možnost blízké autonomie – v Bolisu působí intelektuální „elita“ (známí spisovatelé jako např. Hakob Baronian, Ruben Sevak, Siamanto, Levon Šant, Petros Durian, novinář Aram Andonian, skladatel Komitas aj.). Grigor Zohrab, osobní přítel pozdějšího mladotureckého premiéra Talât paši, je poslancem parlamentu, Gabriel Noradukian ze staré rodiny arménských amirů zastává v letech 1908–1912 úřad ministra zahraničních věcí (Adalian 2010: 472). Naprostým zlomem však pro existenci arménské komunity na území dnešního Turecka byly tragické události během 1. světové války. Osmanská říše, která prošla celou řadou reforem, ale také sérií neúspěšných válečných konfliktů a územních ztrát, do ní vstoupila po boku Německa, svého tradičního spojence. Úzké vedení tehdejší mladoturecké strany rozhodlo na jaře r. 1915 o všeobecných deportacích arménského obyvatelstva, které se původně coby „zákon o odsunu neloajálních obyvatel“ měly týkat zejména Arménů z pohraničních oblastí s Ruskem, nic-

méně ve výsledku se dotkly až na výjimky celé arménské populace (cca dvou milionů lidí). Zatímco muži byli izolováni v pracovních táborech a tam většinou zmasakrováni, arménské ženy a děti byly nuceny opustit domovy. Předpokládaným cílem jejich exilu měly být pouštní oblasti severní Sýrie. Arménský majetek byl zkonfiskován a za přechovávání uprchlíků následovaly těžké tresty. Mladoturecká vláda zároveň zahájila i program nucené převýchovy arménských sirotků, jež vedl ke změně jejich jmen a k přijetí islámu. Během odsunu, který doprovázely organizované a systematické masakry (proto bývá nazýván genocidou), zahynulo odhadem kolem 1,5 milionu Arménů. Tato katastrofa (arménsky *Aghet*, ekvivalent *šoa*) se následně dotkla i ostatních křesťanů žijících na území Osmanské říše (Ternon 2005: 347).⁶

Velké masakry neboli Velký Exil (*Mec Jeghern, Aksor*) vyvolaly početnou migrační vlnu uprchlíků před genocidou do okolních zemí, a to zejména do kavkazské (od roku 1922 sovětské) Arménie, na Balkán a do Francie. V letech 1918–1920 se jich sice část vrátila, a to zejména do Istanbulu a do oblasti Kilíkie, nicméně vojenské úspěchy Mustafy Kemala a následný vznik moderního Turecka s jeho systémem jedné národnosti a jednoho jazyka postupně přiměly arménské repatrianty k návratu do exilu. Roku 1923 zbývalo v Istanbulu kolem 60 000 Arménů, odhadem necelá desetina počtu před válkou (Andrews 1989: 127), a v jiných dříve typicky „arménských“ městech (tj. ve městech s velkými arménskými čtvrtěmi) zůstalo jen několik rodin, jako např. v případě Smyrny, jejíž křesťanské čtvrti byly vypáleny roku 1922. O rok později došlo k velké poválečné výměně obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem, kdy populace vyznávající pravoslaví byla nucena (bez ohledu na svůj hovorový jazyk) přesunout se na území Řecka a analogicky se pak vyznavači islámu vystěhovali do Turecka. Takto došlo k odsunu několika desítek tisíc arménských pravoslavných, v arm. známých jako *Haj Horom* neboli rúmští (byzantští, tj. chalkedonští) Arméni. Jejich následná integrace v Řecku nebyla s ohledem na historii komunity jednoduchá. V pozdějších letech byla zbylá arménská komunita v Turecku, která se omezovala na několik desítek tisíc Arménů v Istanbulu a blíže nespecifikovaný počet tzv. kryptoArménů, podrobena procesu cíleného národního konstruktu nové turecké identity.⁷

V diaspoře mezitím probíhal život v nových kolejích, nicméně po uplynutí dvou generací se stále objevovaly

shodné modely s původním životem osmanské městské komunity. Velký důraz byl přikládán procesu osamostatnění se, tj. založení vlastního rodinného podniku, který se předával z otce na syna. Původně pracovali Arméni jako dělníci v evropských nebo amerických továrnách, už od 30. let se začaly otevírat typické „arménské krámký“ zaměřené zejména na oblečení a potraviny (Belmonte 2004: 77). První generace přeživších genocidu se např. v syrském Hamá nebo Damašku usadila jako „*pekaři, ševci, obchodníci se smíšeným zbožím... řezníci, holiči, lékárníci*“; byli mezi nimi i první fotografové nebo provozatelé restaurací (Tachjian 2017: 69–70). Francouzské výzkumy z té doby hovoří o velké socioprofesionální dynamice arménských emigrantů (Hovanessian 1992: 142). Obdobný profil vykazují i studie arménských komunit ve Spojených státech (Der-Mugrdechian 2013: 725–733). Arménské rodiny se sdružovaly obdobně jako dříve v *mahalle*, často v jedné ulici na předměstí (ve městech jako Alfortville u Paříže, pařížská čtvrť Issy Le Moulineux, Watertown v Bostonu, Valence, Lyon, Marseille, Fresno, Los Angeles, někdy familiérně přezdívané Los Armenos aj.). Početná arménská komunita v syrském Aleppu žila poblíž historického centra v křesťanské části zvané Al-Džudajda až do současné občanské války – naprostá většina z nich byli vyhlášení zlatníci a šperkaři. Arméni z pařížského předměstí zase navázali na původní znalosti z osmanské domoviny a vyráběli oděvy, pásky, boty, tkané koberce aj. (Hovanessian 1995: 127).

Deportacím a masakrům uniknuvší arménské obyvatelstvo v Turecku zvolilo strategie přežití, které většinou spočívaly ve vnějším přijetí islámu a ve změně jména – a to ať už se jednalo o jednotlivce nebo o celé vesnické kolektivy. V odlehlých oblastech dnešního jihovýchodního Turecka (Tunceli, Dersim) se před deportacemi zachránily celé rodinné klany, které pak, podporovány svými kurdeckými sousedy, přijaly za své náboženství alevismus, doma nicméně většinou praktikovaly tajně apoštolské křesťanství. Jinde přijali Arméni pod nátlakem většinovou sunnu, nicméně jako *mühtedi* neboli nedávno konvertovaní muslimové stejně nebyli majoritní společností chápáni jako pravověrní muslimové, nýbrž jako ti, kteří se k víře přichýlili z ryzího pragmatismu. Rodinám, které byly (a jsou) podezírány z tajného vyznávání arménského křesťanství, se říká tur. *Gizli Ermeniler*, arménsky *çptjal Hajer* neboli skrytí Arméni, kryptoArméni.

Arméni v Turecku, Sýrii, Izraeli a Libanonu; reakce diaspory

Jak již bylo řečeno, roku 1923 došlo k masové výměně muslimských a křesťanských populací mezi Tureckem a Řeckem a celé následné desetiletí je charakterizováno budováním nové státní identity a určitým stíráním osmanské minulosti. Osmanskou turečtinu a arabské písmo nahradila současná turečtina a latinka, roku 1934 byl vyhlášen zákon o povinné změně příjmení (Soy Adı kanunu) – arménská příjmení nesměla nést typickou koncovku -yan, -ian (stejně jako řecká -is nebo -poulos), nahrazeny byly tureckou koncovkou -oğlu (syn toho a toho).⁸ Obdobně byla změněna a turkifikována všechna toponyma, označující lokality v oblastech se silným křesťanským vlivem. V době druhé světové války pak byla na turecké křesťany uvalena tzv. daň z bohatství a ti, kteří ji nemohli či nechťeli zaplatit, byli posláni do pracovních táborů. Drsné podmínky, jež zde podle výpovědí přeživších panovaly (asi nejlépe je ve výpovědích zachycen tábor v Aşkale), v Arménech vzbudily reminiscenci na genocidu o dvě generace dříve. Dalším zlomovým momentem pro ně byl rok 1955, kdy po rozšíření fámy o vypálení rodného Kemala domu v Soluni propuklo na istanbulských ulicích rozsáhlé rabování a drancování, které se dotklo v naprosté většině křesťanských obchodů a domácností, tj. řeckých a arménských (Košťálová in Gebelt 2016: 115–136).

Kromě tureckých Arménů (cca 60 000) zůstaly na Předním Východě početné silné arménské komunity v Sýrii, Libanonu, Jordánsku, Izraeli a v Íránu. Patřili do nich původní obyvatelé z období existence Kilíkie (např. v severosyrském Kesunu) a přistěhovalecké vlny uprchlíků před genocidou.⁹ V Libanonu, jehož centrem byl Bejrút přezdívaný „Paříž Orientu“, žilo před občanskou válkou v 70. letech přes 100 000 Arménů. Obdobná situace panovala v syrských městech, zejména v Aleppu a v Damašku – jen v Aleppu bydlelo před současnou občanskou válkou kolem 40 000 Arménů, soustředěných ve slavné křesťanské čtvrti Al-Džudajda.¹⁰ Kvůli nestabilní situaci v těchto státech nicméně došlo k početné migraci směrem do USA, Kanady, Švédska, Francie nebo Arménie, podobně zanikla arménská komunita v iráckém Bagdádu a Mosulu. Zejména současný konflikt v Sýrii vyvolal masovou migrační vlnu – původem syrští Arméni ve Francii dnes zásadně přispívají k oživení fungování místních kulturních arménských spolků. V Jeruzalémě, Haifě a Tel Avivu zůstávají etablované arménské komunity dodnes. V Jeruzalémě

existuje historická arménská čtvrť, ohraničená hradbami středověkého kláštera sv. Jakuba (arménské apoštolské církvi náleží část baziliky svatého Hrobu a vedle Řeků a katolíků jsou Arméni považováni za hlavní strážce svatých míst). Jedinou početnější arménskou komunitou na Předním východě dnes zůstávají Arméni v Íránu, tradičně sídlící hlavně v Tabrizu, Teheránu a Isfahánu.

Období po druhé světové válce bylo v arménském případě obecně symbolizováno snahou o návrat do „ztracené vlasti“ a určitou revitalizací arménské identity v diaspoře. Sovětská Arménie iniciovala celou řadu přistěhovaleckých vln (arm. *nergaght*). V rámci této repatriace se do Arménie v letech 1946–1948 vrátilo cca 100 000 Arménů (tj. ve své době každý desátý z diaspory), realita nicméně neodpovídala jejich snu o „posvátné zemi pod Araratem“, což ani nebylo možné, uvědomíme-li si zcela odlišné zázemí Arménů z Kavkazu a osmanských Arménů. Přijetí imigrantů tamější sovětsko-arménskou populací bylo poměrně chladné (Belmonte 2004: 121), což jen potvrzuje existenci hluboké propasti v kultuře a mentalitě mezi západními a východními Armény. Životní podmínky v socialistické Arménii se navíc nedaly srovnávat s podmínkami v zemích, odkud přistěhovalci přišli. Většina navrátilců pak byla navíc uvězněna v období stalinského teroru a poslána na Sibiř, mnozí se rovněž vraceli zpět do svých hostitelských zemí. Jediným jednotícím atributem diasporické identity tak nadále zůstávala apoštolská církev, jejíž vliv ovšem výrazně slábl,

a otázka uznání arménské genocidy, jejíž pozice naopak výrazně posilovala.

Závěrem lze konstatovat, že v průběhu 17. a 18. století došlo ke striktní kodifikaci tradičního obrazu arménské obchodníka a bankéře, který se nadále prohluboval. Na jedné straně se jedná o stereotypní obraz, vzniklý na základě pozorování a několika dochovaných literárních svědectví, jež byla později považována za referenční, na straně druhé jde o skutečně fungující model, který se v identitárních a integračních strategiích příslušníků arménské komunity objevoval a dosud výraznou měrou objevuje. Bez nadsázky lze říci, že se fenomén kupce a obchodování stal nedílnou součástí arménské autostereotypu i heterostereotypů; odráží v sobě i fungování samotné diaspory. V současné době tvoří celosvětovou diasporu několik milionů Arménů (Nichanian 1989: 20), čímž se stala mnohem početnější než je její mateřská vlast. Jazykově je diaspora rozdělena na západní okruh a východní okruh (Arménie, země Ruské federace, Ukrajina a Írán); toto klasické dělení má kromě jazykových i kulturně-historické konotace. Hledání arménské identity v diaspoře pokračuje již ve 4. až 5. generaci, přičemž tento proces nebývá jednoduchý a doprovází jej celá řada identitárních „tápání“ a změny strategií, ilustrováno slovy arménské spisovatele Kostana Zarjana „*cizinec mezi cizinci, cizinec mezi mými souvěrci*“ (Hovanissian–Payaslian 2010: 325).

POZNÁMKY:

1. Jednalo se o původně sociálně a ekonomicky motivované rebelle ve východní Anatolii, které přerostly po sesazení a zavraždění sultána Osmana II. (1622) v masová povstání vyzývající centrální autority. V turečtině je toto období označováno jako *büyük kaçgun*, tj. velký útěk (má se na mysli rurální exodus).
2. Tradicionalistické kruhy amirů z Istanbulu, které měly blízko k tzv. levantinské šlechtě (sefardskožidovsko-řecko-arménská elita bankéřů, rodiny jako Mavrocordato, Köçeoğlu and Misirlioğlu, Camondo aj.) a které půjčovaly osmanským sultánům, považovaly nacionalistické tendence za zbytečně provokativní.
3. Hlavními architekty paláce byli Sarkis a Karapet Balianové, vnitřní výzdobou paláce pověřen Sopon Bezirdžian, rovněž autor pavilónů v orientálním stylu. Přepis arménských příjmení kolísá v závislosti na západoarménském (koncovka -ian, yan) nebo východoarménském přepisu (koncovka -jan).
4. Slavná fotografická studia provozovatelů jako byli Pascal Sebah nebo bratři Abdullahové (*Abdullah frères*).
5. *Millett-i başı*, hlava milletu (tj. patriarcha), ručil před Portou nejen za chod vlastních škol a kostelů, ale zodpovídal i za výkon tělesných trestů, konfiskace majetku, dědické smlouvy, závěti aj.
6. Podrobněji k této problematice v češtině viz Řoutil, Michal – Košťálová, Petra – Novák, Petr 2016. *Katastrofa křesťanů: likvidace Arménů, Asýřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914–1923*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
7. Podrobněji viz Copeaux, Étienne 1997. *Espaces et temps de la nation turque*. Paris: CNRS.
8. Typická arménská příjmení z té doby tak zní např. Muratoğlu (syn Murada), Kayserioğlu (syn obyvatele Kayseri), Ekmekcioğlu (syn pekaře) aj. Od konce 90. let 20. století existuje snaha o návrat k původním, křesťanský znějícím příjmením i vlastním jménům (Özgül 2014).
9. Podrobněji viz Kévorkian, Raymond – Nordiguian, Lévon – Tachjian, Vahé 2007: *Les Arméniens 1917–1939: La quête d'un refuge*. Marseille: Réunion des museaux nationaux.
10. V současné době je čtvrť prakticky zničena bombardováním, do vzduchu byl IS vyhozen rovněž známý kostel a památník genocidy v Der es-Zoru. Arménské kostely byly stejně tak zničeny v Kessabu nebo v Rakce.

LITERATURA:

- Abrahamian, Levon 2006: *Armenian Identity in a Changing World*. Costa Mesa (Calif.): Mazda Publishers.
- Adalian, Rouben P. 2010: *Historical Dictionary of Armenia*. Lanham: Scarecrow Press.
- Agadjanian, Alexander 2016: *Armenian Christianity Today: Identity Politics and Popular Practise*. New York: Routledge.
- Akinean, Nerses 1936: *Simeon dpiri Lehacioc Ughhegruthjun, tare-gruthjun jev hišatakaraknkh* [Putování, kronika a kolofony písaře Šimona Polského]. Vienna: Mchitarean tpagrutjun.
- Andrews, Peter Alford 1989: *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.
- Arménské kroniky od jezera Van. 2012. Překlad a ediční zpracování Petra Košťálová. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Aslanian, Sepuh 2014: *From the Indian Ocean to the Mediterranean: The Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa*. Berkeley: University of California Press.
- Babaie, Sussan – Baghdiantz-McCabe, Ina – Babayan, K. 2004: *Slaves of the Shah: New Elites of Safavid Iran*. London: I. B. Tauris.
- Baladouni, Vahé 1998: *Armenian Merchants of the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries: English East India Company Sources*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Barącz, Sadok W. F. 1856: *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*. Lwów: Wojciech Maniecki.
- Bearman, Peri J. (ed.) 1991–2005: *L'encyclopédie de l'islam*. Leiden: E. J. Brill.
- Belmonte, Lydie 2004: „La Petite Arménie“ à Marseille. Marseille: Ed. Jeanne Lafitte.
- Berg, Maxine et al. 2015: *Goods from the East 1600–1800: Trading Eurasia*. Berlin: Springer.
- Billioud, Jean-Michel 1995: *Histoire des chrétiens d'Orient*. Paris: L'Harmattan.
- Braudel, Fernan 1949: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris: A. Colin.
- Bruneau, Michel 1995: *Diasporas*. Montpellier: RECLUS.
- Curtin, Philip D. 1984: *Cross-Cultural Trade in World History*. Cambridge University Press.
- Dana, Leo P. 2007: *Handbook of Research on Ethnic Minority Entrepreneurship*. Cheltenham, U. K.: Edward Elgar Publishing.
- Darieva, Tsypylma 2014: Rethinking Homecoming: Diasporic Cosmopolitanism in Post-Soviet Armenia. In: Darieva, Tsypylma – Schiller, Nina G. – Gruner-Domic, Sandra. *Cosmopolitan Socialibility: Locating Transnational Religious and Diasporic Networks*. New York: Routledge, s. 92–110.
- Dédéyan, Gérard 1993: Les Arméniens sur la frontière sud-orientale de Byzance fin IX.- fin XI. s. *La Frontière* 1, s. 67–85.
- Dédéyan, Gérard 1996: Le cavalier arménien. In: Mahé, Jean-Pierre – Thomson, Robert W. (eds.): *From Byzantium to Iran: Armenian Studies in honour of Nina Garsoïan*. Atlanta: Scholars Press, s. 196–228.
- Dédéyan, Gérard (ed.) 2007: *Histoire du peuple arménien*. Toulouse: Privat.
- Der Matossian, Bedross 2007: The Armenian Commercial Houses and Merchant Networks in the 19th century Ottoman Empire. *Turcica* 39, s. 147–174. Dostupné z: <<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.cz/&httpsredir=1&article=1130&context=historyfacpub>> [cit. 3. 3. 2018].
- Der-Mugrdechian, Barlow 2013: Armenians and Armenian Americans. In: Barkan, Elliot R.: *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation and Integration*. Santa Barbara: ABC CLIO, s. 725–733.
- Der Nersessian, Sirarpie 1947: *Armenia and the Byzantine Empire: A Brief Study of Armenian Art and Civilization*. Boston: Harvard University Press.
- Domanska, Eva 2004: The Orientalization of a European Orient: Turkquerie and Chinoiserie in Sixteenth and Seventeenth Century Poland. *Taiwan Journal of East Asian Studies* 1, č. 1, s. 73–88.
- Floor, Willem – Herzig, Edmund 2015: *Iran and the World of Safavid Age*. London: I. B. Tauris.
- Fortna, Benjamin et al. 2013: *State-nacionalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey*. New York: Routledge.
- France, John 2008: *Mercenaries and Paid Men: The Mercenary Identity in the Middle Ages*. Leiden: BRILL.
- George, Joan 2002: *Merchants in Exile: The Armenians in Manchester, England 1835-1935*. London: Gomidas Institute.
- Georgelin, Hervé 2005: *La fin de Smyrne (du cosmopolitisme au nationalismes)*. Paris: CNRS Editions.
- Goffman, Daniel 2002: *The Ottoman Empire and The Early Modern Europe, New Approaches to European history*. Cambridge University Press.
- Hakobjan, V. A. (ed.) 1956: *Manr žamanakagrutjunner XIII-XVIII daresti [Malé kroniky 13.–18. století]*. Díl 2. Jerevan: HGAH.
- Hanna, Nelly 2002: *Money, Land and Trade: An Economic History of the Muslim Mediterranean*. London: I. B. Tauris.
- Hitzel, Frédéric 2007: *Artisans et commerçants du Grand Turc*. Paris: Belles Lettres.
- Hovanessian, Martine 1992: *Le lien communautaire: trois générations d'Arméniens*. Paris: Armand Colin.
- Hovanessian, Martine 1995: *Les Arméniens et leurs territoires*. Paris: Autrement.
- Hovanissian, Richard – Payaslian, Simon 2010: *Armenian Constantinople*. Costa Mesa (Calif.): Mazda Publishers.
- Chaudhury, Sushil – Kévonian, Kéram 2008: *Les Arméniens dans le commerce asiatique au début de l'ère moderne*. Paris: Ed. MSH.
- Inalcik, Halil – Quataert, Donald (ed.) 1994: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jirjis, Majdi 2008: *An Armenian Artist in Ottoman Egypt: Yuhanna al Armani and His Coptic Icons*. Cairo Press.
- Kasaba, Resat 1988: *The Ottoman Empire and the World Economy*. New York: Sunny Press.
- Khanbaghi, Aptin 2006: *The Fire, the Star and the Cross: Minority Religions in Medieval and Early Modern Iran*. London: I. B. Tauris.
- Kinneir, John MacDonald 1818: *A Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan*. London: John Murray.
- Košťálová, Petra 2016: Arménské křesťanství. In: Gebelt, Jan (ed.): *Ve stínu islámu. Menšinová náboženství na Blízkém východě*. Praha: Vyšehrad, s. 115–136.
- Migliorini, Nicola 2008: *(Re)constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural diversity*. New York: Berghahn Books.
- Mosshammer, Alden 2008: *The Easter Computus and the Origins of Christian Era*. Oxford University Press.
- Nadel-Golobič, Eleonora 1979: Armenians and Jews in medieval Lvov: Their role in oriental trade, 1400-1600. *Cahiers du monde russe et soviétique* 20, č. 3–4, s. 345–388.

- Nichanian, Marc 1989: *Ages et usages de la langue arménienne*. Paris: Entente.
- Oleś, Marian 1966: *The Armenian law in the Polish Kingdom, 1356–1519*. Řím: Edizioni Hosianum Roma.
- Özgül, Ceren 2014: Legally Armenian: Tolerance, Conversion, and Name Change in Turkish Courts. *Comparative Studies in Society and History* 56, č. 3, s. 622–649. Dostupné také z: <<https://www.cambridge.org/core/journals/comparative-studies-in-society-and-history/article/legally-armenian-tolerance-conversion-and-name-change-in-turkish-courts/875A381A03F209292A651183749F218E>> [cit. 4. 3. 2018].
- Po Chia Hsia, Ronnie 2018: *A Companion to the Early Modern Catholic Global Missions*. Leiden: BRILL.
- Polský, Šimon 2016: *Putování 1608–1618: cestopis a kroniky arménskeho poutníka*. Překlad a ediční zpracování Petra Košťálová. Praha: Argo.
- Potocki, Jean 1980: *Voyages au Caucase et en Chine*. Paris: Fayard.
- Quataert, Donald 2000: *The Ottoman Empire 1700–1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothman, Natalie 2015: *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*. Ithaca: Cornell University Press.
- Řoutil, Michal – Košťálová, Petra – Novák, Petr 2016: *Katastrofa křesťanů: likvidace Arménů, Asyřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914–1923*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Smith, Anthony D. 1999: *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: University Press.
- Stopka, Krzysztof 2000: *Ormianie w Polsce dawnej i dzisiejszej*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Suny, Ronald Grigor 1993: *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tachjian, Vahé 2017: *Daily Life in the Abyss: Genocide Diaries 1915–1918*. New York: Berghahn Books.
- Ternon, Yves 2005: *Empire ottoman: le déclin, la chute, l'effacement*. Paris: Le Félin et Michel de Maule.
- Thévénat, Jean 1689: *Suite de voyage de Mr. De Thévénat au Levant*. Paris: Angot.
- Tserstevens, Albert 1966: *Předchůdcové Marca Pola*. Praha: Lidová Demokracie.
- Uhlir, Siegfert (ed.) 2006: *Proceedings of the XVth International Conference of Ethiopian Studies*. Hamburk: Otto Harrassowitz Verlag.
- Wharton, Alyson 2015: *The Architects of Ottoman Constantinople: The Balyan Family and the History of Ottoman Architecture*. London: I.B.Tauris.
- Yi, Eunjeong. 2004: *Guild Dynamics in Seventeenth Century Istanbul: Fluidity and Leverage*. Leiden: BRILL.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- Barsoumian, Hagob: „The Armenian Amiras of the Ottoman Empire.“ *Digilib* [online] [cit. 20. 2. 2018]. Dostupné z: <<http://www.digilib.am/book/2655/3152/22888/THE%20ARMENIAN%20AMIRAS%20OF%20THE%20OTTOMAN%20EMPIRE>>.
- Baykal, Zeynep 2011: „Construction of Armenian Identity in Istanbul: the Case of Yeşilköy.“ *CiteSeerX* [online] [cit. 3. 3. 2018]. Dostupné z: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=1-FE81A65810E55EBE49F767199C41BA?doi=10.1.1.633.4707-&rep=rep1&type=pdf>>.
- Drampyan, Khazhak 2017: „Harput - Religious Customs.“ *Houshamadyan: A Project to Reconstruct Ottoman Armenian Town and Village Life* [online] 1. 9. [cit. 22. 1. 2018] Dostupné z: <<http://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetofmarmuratulazizharput/kaza-of-agn/religion/religious-customs.html>>.

Summary

Armenian Diaspora and Its Identitary Strategies: Khodjas, Amiras, Guilds

The article focusses on the analysis of crafts and professions that occurred in particular Armenian communities and diaspora centres in modern history. In this respect, it is possible to discover a certain trend to carry out some types of professions, which then determined the social status and the social position. Influential Armenian merchants (*khodjas*) acted not only as mediators who connected several cultures due to their minority position, but also as benefactors and philanthropists who supported the Armenian Apostolic Church first, and then even the first generations of Armenian revivalists. Their virtual monopoly for trading in silk, gold and jewellery helped them create international trade networks the effect of which became evident both in West-European cities and in the Far East. Judging from period travellers' reports, the share of Armenian city elite was quite distinct in Ottoman and Persian cities; (according to European authors) they represented the “visible minority” which most reference works from that time refer to and whose image became, due to frequent descriptions, an integral part of the European discourse concerning Orient, or Christian Orient by extension. Armenian merchant dynasties of *amiras* became the main motor for Ottoman industrialization; the Armenians in the role of *sarrafs* (bankers) guaranteed both sultans' and European banks' loans.

Key words: Armenia; Ottoman Empire; diaspora; merchants; khodjas; amiras.

INTERAKCIA SOCIOPROFESIJNEJ SKUPINY A MESTA NA PRÍKLADE ZVOLENA – MESTA LESNÍCTVA

Katarína Košťalová (*Katedra sociálnych štúdií a etnológie FF UMB, Banská Bystrica*)

Mestá na celom svete rastú v posledných rokoch oveľa rýchlejšie ako v minulosti, pretože poskytujú možnosti pre nové profesie, zdravotníctvo i vzdelávacie zariadenia (Nijkamp 2012). V definíciách týkajúcich sa sociálneho organizmu mesta sa za jeden z jeho dominantných znakov považuje sociálna a kultúrna diverzita urbánneho obyvateľstva. Môžeme hovoriť o sociálnej, etnickej, konfesionalnej i profesijnej diferenciácii obyvateľov. Už český sociológ, Inocenc Arnošt Bláha (1879 – 1960) za mestotvorný živel považoval remeselníkov a obchodníkov, ku ktorým sa postupne, s potrebami mestského obyvateľstva, pridávali ďalšie profesie, napr. lekárske, učiteľské, právnické (Bláha 1914: 85).

Profesie vo všeobecnosti predstavujú vzorce zamestnaní, ktoré majú vysoko rozvinuté sústavy noriem odvodené z ich špecifickej roly v spoločnosti. Disponujú vysokou mierou legitimizovanej, organizovanej autonómie, sebaregulácie, pričom „existuje ostrá a často neprekročiteľná hranica medzi príslušníkmi profesie a mimostojacimi“ (Křížová 2006: 21). Ako príklad posluží neprekročiteľná hranica vojaka a civila, či lekára a pacienta. Pojem profesia sa vzťahuje k pracovným rolám, ktoré na rozdiel od iných rolí majú väčšinou presne vymedzený a regulovaný prístup k ich vykonávaniu. Profesionálny výkon je podmienený licenciou, špecializovaným vzdelávaním, univerzitným diplomom, či iným certifikátom dokladujúcim absolvovanie požiadaviek na kvalifikačnú úroveň, ako i dĺžku praxe pracovníka. Svojich odborníkov obyčajne zoskupuje do profesných združení, komôr či zväzov, ktoré tieto schopnosti určujú, potvrdzujú a kontrolujú. Ide teda o inštitucionalizovanú činnosť (Košťalová 2009: 35).

Výskum profesionálnych skupín zahŕňa veľa tém na spracovanie: predpoklady formovania skupiny, prestíž profesie, profesionálne rituály a symboly, iniciačné obrady súvisiace so zmenou profesionálneho statusu, interpersonálne vzťahy v skupine, existencia profesionálnych spolkov a združení, vplyv profesie na človeka, motivačné impulzy výberu profesie, koherencia profesie a rodiny a ich vzájomné ovplyvňovanie pri organizovaní každodenného rodinného života, profesionálna skupina a urbánne spoločenstvo (vplyv socioprofesionálnej skupiny na organizmus

mesta: ekonomický, vzdelanostný, kultúrny, športový, environmentálny), odev (pracovný, uniformy, rovnošaty), jazyk členov rôznych profesií a podobne.

K napísaniu tejto štúdie ma inšpirovali súčasné snahy členov profesionálnej skupiny lesníkov a vedenia mesta Zvolen spoluvytvárať imidž, mestskú značku (*city branding*), vychádzajúcu z bohatej lesníckej tradície. Štúdia sa skladá z niekoľkých častí. V prvej časti sa venujem zmenám profesií v spoločenskom a urbánnom kontexte. V jej jadre upriamujem pozornosť na socioprofesionálnu skupinu lesníkov v mestskom prostredí. Výskumným zámerom je vnímanie skupiny v širšom kontexte života a fungovania mesta s dôrazom na inštitucionálne prepojenie, nie deskripcia jej charakteristík ani vplyvu profesie na život jednotlivca. Chcem poukázať na predpoklady a determinanty jej formovania v meste Zvolen. Študujem zaradenie skupiny do mestskej štruktúry – priestorovej i sociálnej a kladiem dôraz na interakciu socioprofesionálnej skupiny lesníkov a mesta. Vychádzam z hypotézy, že socioprofesionálna skupina špecifickým spôsobom určuje charakter mesta a spoluformuje jeho imidž. Z tohto dôvodu upriamujem pozornosť aj na demonštrovanie prestíže skupiny lesníkov prostredníctvom inštitúcií, vzdelávacích a kultúrno-spoločenských podujatí. Socioprofesionálnu skupinu lesníkov chápem ako vnútorne heterogénny mechanizmus.¹ V kontexte tejto štúdie majú jej členovia stredoškolské i vysokoškolské vzdelanie so zameraním na komplex les – drevo – ekológia – environment s primeraným rozšírením do ďalších technických, prírodovedných, bezpečnostných, ekonomických i umeleckých oblastí a pôsobia v inštitúciách etablovaných v meste Zvolen. Lesnícku profesiu vo všeobecnosti vnímam cez lesníctvo v širšom zmysle, cez trvalo udržateľné obhospodarovanie lesov založené na využívaní ich ekonomických, ekologických a sociálnych funkcií smerujúcich k rozvoju spoločnosti a k zvyšovaniu kvality života. V súvislosti s kultivovaním ktorejkoľvek profesie, lesníctvo nevynímajúc, vnímam túto profesiu v súvislosti so systémom práce vyžadujúcej si výskum, vývoj, vzdelávanie (vzdelávanie smerom k predstaviteľom samotnej profesie i smerom k verejnosti). Príspevok vychádza

z dlhodobých etnografických výskumov, ktoré realizujem v meste Zvolen. V nich som sa tematicky zamerala najmä na problematiku sociálnej a kultúrnej diverzity i socioprofesionálnych skupín (Košťalová 2009, 2010, 2013). Pri výskume som využívala kombinované metódy a techniky urbánno-etnologického výskumu, najmä hlbkové individuálne rozhovory s respondentmi, priame pozorovanie, štúdium regionálnej histórie, lokálnej tlače, projektov, strategických a rozvojových plánov mesta.

Zmeny profesií v spoločenskom a urbánnom kontexte

Mestá sa od seba líšia nielen veľkosťou, geografickými, demografickými faktormi, ale aj štruktúrou zamestnaní obyvateľov, čo sa odráža v ich charaktere. Od počiatku svojej histórie sú v neustálom vývoji, formujú sa na pozadí meniacej sa spoločensko-politickej klímy, prechádzajú zmenami odrážajúcimi prúdy a trendy celosvetových ekonomických a technologických systémov. Časté sú prípady stagnácie až úpadku mesta po skončení alebo obmedzení priemyselnej činnosti, ak táto nebola včas nahradená inou. Tieto problémy majú bývalé slovenské banské mestá Handlová, Banská Štiavnica, Kremnica, Rožňava alebo Smolník (ktorý v súčasnosti už nemá štatút mesta), v Českej republike napr. Havířov, Karviná, Třinec. Ukážkovými priemyselnými mestami, kde sa potrebám výroby podriaďovala architektúra, urbanistické riešenie, boli takzvané baťovské mestá: na Slovensku v medzivojnovom období Svit a Partizánske (pôvodne Baťovany), v Českej republike Zlín a Zruč nad Sázavou. Špecifickým vývojom prechádzajú aj mestá, v ktorých boli po roku 1948 lokalizované významné podniky (tzv. silno priemyselné mestá), napr. Krompachy, Dubnica nad Váhom, Považská Bystrica, Ružomberok, Detva, ktoré sa stali symbolmi výrazne preferovaného priemyslu (Pouš 2013: 64).

Charakter mnohých miest sa u nás výrazne zmenil najmä po roku 1989 úpadkom priemyslu, posilnením významu služieb i rastúcej mobilite obyvateľstva. Slovensko ako členská krajina EÚ musela sformovať funkčnú trhovú ekonomiku, odstrániť prvky ohrozujúce životné prostredie a uľahčiť voľný pohyb tovarov, služieb, pracovných síl a kapitálu (Okáli 2004: 14–15). Jednou zo štrukturálnych zmien v ekonomike v postsocialistických krajinách je trend delenia veľkých priemyselných podnikov na menšie s menším počtom zamestnancov. Zmeny sa dotkli výroby i plánovania, nových technológií, nového

štýlu manažérskej práce, výskumu a inovatívnosti i obchodu, čo znamená aj sociokultúrnu premenu v rámci inštitúcií, firiem a ich požiadaviek na profesionálnu štruktúru. Procesy transformácie neobišli ani lesné hospodárstvo a drevárske odvetvie, ktoré sa museli adaptovať na nové podmienky. Po privatizácii ukončilo svoju činnosť veľa slovenských drevárskych a nábytkárskych podnikov (napr. Drevoindustria Žilina, Mier Topoľčany, Západoslovenské nábytkárske závody Bratislava, Smrečina Banská Bystrica). Niektoré sa po príchode zahraničných investorov zreformovali a v zmenených podmienkach sa rozvíjajú ďalej, čo je aj prípad Zvolena a firmy Bučina.

Súčasťou hlavných výziev i problémov, ktoré musia mestá 21. storočia riešiť, sú: rastúca urbanizácia, udržateľný rozvoj, environmentálne problémové okruhy, eliminovanie chudoby a sociálnych nerovností, zavádzanie nových technológií i kultúrna príťažlivosť. To sú zároveň aj determinanty, ktoré ovplyvňujú potrebu vzniku nových profesií, najmä v oblasti vedy, výskumu, informačno-komunikačných technológií. S uvedeným súvisí aj skutočnosť, že sa charakter práce veľmi zmenil. V období baumanovskej „pevnej modernity“ sa zamestnanci pravidelne stretávali na stálej adrese, ani kapitál, ani zamestnanci sa nemohli len tak presunúť inam. *„Kapitál a robotníci boli spojení v bohatstve a chudobe, v zdraví aj v chorobe, pokiaľ ich smrť nerozdelí. Továrň bola ich spoločným príbytkom – a zároveň tiež bojiskom zákopovej vojny a prirodzeným domovom nádejí a snov... Každý, kto ako mladý učeň začal pracovať u Forda, mohol si byť takmer istý, že na rovnakom mieste svoj pracovný život zakončí. Časové horizonty v ére 'pevnej modernity' boli dlhodobé.“* (Bauman 2004: 31) V epoche druhej modernity však tento systém plného zamestnávania stráca na svojej samozrejmosti. Už od 60. rokov 20. storočia vo vyspelých západných krajinách nastali zjavné zmeny v štruktúre zamestnanosti, keď začal klesať podiel manuálne pracujúcich ľudí zamestnaných v priemysle a bol zaznamenaný nárast pracovných príležitostí v službách.

Súčasná spoločnosť sa označuje ako informačná (smart), vzdelanostná (znalostná) s novými navzájom previazanými fenoménmi, so zavedením moderných technológií a inovačných procesov smerujúcich k zvyšovaniu kvality života. To súvisí s rastom vzdelanosti obyvateľstva, s kvalitou pracovnej sily i novými požiadavkami na profesie.

Americký politický ekonóm Francis Fukuyama konštatuje, že „*typický pracovník informační společnosti už nepracuje v oceliarni, ale v banke, v softvérové firmě, na univerzitě, v restaurácii. Úloha informácie, komunikácie a inteligencie, stelesnená v ľuďoch i v čoraz inteligentnejších strojoch a nových technológiách, začína prenikať do všetkých oblastí a duševná práca postupne nahrádza telesnú.*“ (Fukuyama 2005: 15) Preto jedným z hlavných predpokladov pre pozitívny rozvoj úspešného mesta je podpora výskumu a vývoja, inžinierskeho, strategického manažmentu, kreativity, podpora nových výskumných odvetví, a to v súlade s dodržiavaním princípov udržateľnosti. Konkurencieschopné mesto stavia na vzdelávacích inštitúciách, výskumných a kreatívnych centrách, ktoré mu dávajú iný charakter (Florida 2005: 34). Mesto, ktoré je „*prispôsobené továrenskej výrobe vyzerá, a aj ho pociťovo inak vnímame ako to, ktoré motivuje ľudí, aby boli zvedaví a vynaliezaví. V prvom prípade sú ľudia brání iba ako jednotky mechanickej produkcie; v druhom prípade ako kľúčový cieľ, a teda i tvorcovia bohatstva*“ (Landry 2008: xxxii). Z uvedených dôvodov sa v štruktúre profesií uskutočnili výrazné zmeny. Viaceré profesie zanikli, upadli do zabudnutia, vznikli nové a niektoré sa opäť objavili. Remeslá, ktoré v minulosti produkovali originálne výrobky, boli rozbité masovou továrenskou výrobou 20. storočia. V nových podobách a podmienkach vysoko sofistikovaných profesií sa vracajú (Rieger 2007: 47). Profesionáli produkujú s podporou nových výrobných i informačných technológií opäť originály – ručne šité topánky, ručne vyrobený papier či unikátne originály módneho oblečenia. Do popredia sa dostáva aj preferovanie ekologických materiálov, napr. dreva a z neho vyrobených produktov (drevodomy, drevené hračky, nábytkárske solitéry, prírodné bytové doplnky, atď.). Drevo a výrobky z neho sú ekologicky čisté, prospievajú ekológii prostredia, čo je v súlade s trendom vývoja spoločnosti.

V súčasnosti je veľmi ťažké predpovedať, aké nové profesie vzniknú. Podľa názoru ekonóma Vladimíra Baláža vznik nových profesií nezávisí len od samotných technológií, ale skôr od sociálneho prostredia. Pred päťnástimi rokmi zamestnanci pracovali v banke za priehradkami a vyplňali zloženky. Dnes sa všetko vybavuje elektronicky. To však neznamená, že bankový sektor má menej zamestnancov. Vznikli nové profesie, ako napr. finanční, investiční, dôchodkoví či hypotekárni poradcovia

(Garaj 2017). V súvislosti so starnúcou populáciou k vyhladávaným profesiám budú patriť lekári, zdravotnícky personál, psychológovia, terapeuti, rehabilitační pracovníci. Ďalšiu skupinu profesií budúcnosti tvoria špecialisti na vzdelávanie, kultúru a voľnočasové aktivity (koučovia, osobní tréneri) a psychológovia. Podľa amerického časopisu *Forbes* k novým profesiám, ktoré by sa mali vzhľadom k vývoju rozšíriť, patrí napr. *upcyklátor* – odpadkový dizajnér, ktorý bude riešiť, ako vyhodnené veci znovu použiť a zároveň z nich nevytvárať ďalší odpad, *nostalgik* – bytový architekt, ktorého hlavnou úlohou bude obnovovanie spomienok ľudí navrhovaním bývania podľa toho, aké obdobie svojho života mali najradšej, *operátor dronov* – bude zodpovedný za to, aby nelietali drony, ktoré sú nebezpečné, *odborník na robotov*, *telechirurg*, *špecialista na jednoduchosť* – bude redukovat' administratívne kroky pre zefektívnenie činnosti.² Z hľadiska perspektívnych profesií sú to i špecialisti v oblasti bezpečnostných systémov, robotizácie, IT špecialisti, startapisti, odborníci v nanotechnológiách.

Aj lesnícky sektor je ovplyvnený globalizáciou, digitalizáciou a zmenami na trhu práce. Technologické inovácie vytvárajú nové, ekologickejšie a inovatívne profesie i v lesníctve, environmentalistike a ekológii (napr. odborníci na drevostavby, energetické využitie drevnej biomasy, biopalivá, agrolesníctvo i vysokokvalifikovaní operátori). Tak ako sa vyvíja celá spoločnosť, aj odvetvie lesnícko-drevárskeho priemyslu mení svoje stratégie. Ide o dlhodobý proces premeny sektora, ktorý bude podľa riaditeľa Lesníckeho výskumného ústavu NLC vo Zvolene, Tomáša Buchu „*ustupovať od dominant nešetrnej fosílnkej ekonomiky (ťažba surovín, predaj) a smerovať k vytváraniu dominant zelenej ekonomiky založenej najmä na vedomostiach, službách a racionálnom využívaní prírodných zdrojov*“ (Bucha 2017: 3). Podobný názor zdieľa aj írsky medzinárodný konzultant a poradca pre lesníctvo, Diarmuid McAree, podľa ktorého sektor lesného hospodárstva môže pri uplatňovaní technologických inovácií vytvárať nové, ekologickejšie a inovatívne profesie. „*Významný je potenciál vytvárania zelených pracovných miest v súvislosti s výrobou energie z obnoviteľných zdrojov, energetickou účinnosťou, zlepšením kvality ovzdušia, obnovou a zachovaním biodiverzity, poskytovaním zelených priestorov a infraštruktúry pre ekoturistiku a rozvojom ekologickej infraštruktúry.*“ (McAree 2017)

Podmienky a formovanie socioprofesijnej skupiny lesníkov vo Zvolene

Zvolen sa nachádza na strednom Slovensku. Je okresným mestom, administratívnym centrom regiónu a súčasťou bansko-bystrického kraja. V roku 2018 si pripomenul 775. výročie obnovenia mestských kráľovských výsad Belom IV.³ Ako kráľovské mesto bolo správnym a výsadným remeselnícko-obchodným centrom. Zvolen leží uprostred lesnatých regiónov, je centrom lesníctva a drevárstva a výhodná poloha ho predurčila aj na významný železničný uzol. V súčasnosti má 43 000 obyvateľov.⁴ Je spoločenským centrom regiónu a významným centrom vzdelávania a vedy so širokou sieťou škôl a vedecko-výskumných pracovísk. V meste pôsobí jedna vysoká škola – Technická univerzita vo Zvolene, ktorá ako jediná na Slovensku vychováva špecialistov v odboroch lesníctvo a drevárstvo.

Na vznik a formovanie socioprofesijnej skupiny lesníkov mali vplyv geografické, prírodné, historické, kultúrno-spoločenské determinanty, ľudský a vzdelanostný kapitál, štátne i politické rozhodnutia. K najdôležitejším faktorom patrí prírodné a geografické prostredie, oblasť bohatá na lesy. V období formovania Uhorského štátu bola lesnatosť územia Slovenska veľmi vysoká. Lesy pokrývajúce územie bývalého Horného Uhorska, najmä lesy na dnešnom strednom Slovensku, kde sa nachádza aj Zvolen, tvorili azda najväčší komplex kráľovského poľovníckeho revíru v Európe. Najstaršie písomné prameň pomenovávajú okolie Zvolena ako „veľký kráľovský les“ (Kavuliak 1942: 33). Zvolenský les (*silva Zoulum*) pre svoje bohatstvo zverí bol kráľovskou oborou, loveckým revírom už od polovice 12. storočia. V blízkosti Zvolena bola aj kráľovská záhrada (*ortus ferrarum*), ktorú strážili kráľovskí strážcovia (*custodes ortus de Zolum*). Poľovnícke revíry a zverníky si vyžadovali vytvoriť inštitúciu strážcov lesa (*custodes silvarum*), ktorých funkciou bolo dozerať a ochraňovať les, poľovnú zver a organizovať pre kráľa poľovačky (Ďurková 2008; Maliniak 2009; Miľanová – Józsová 2003). Rozvojom baníctva, najmä v 16. storočí banské mestá, ktoré sa nachádzajú v blízkosti Zvolena (Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica) zažívali svoj veľký rozmach a Zvolen zaznamenával stagnáciu rozvoja. V druhej polovici 19. storočia sa budovaním železničnej siete zmenil jeho charakter a stal sa dôležitým železničným uzlom. V tomto období na území mesta začali vznikať menšie drevárske výrobné firmy,

napr. Leső pipa és gyafa gyár – Prvá fajková a zápalková továreň, továreň na výrobu stoličiek Polgár, nábytkárska továreň Figuš a pôsobili tu viacerí kolári, tesári i stolári.

Svoju úlohu pri formovaní profesijnej skupiny lesníkov zohrávali aj politicko-spoločenské rozhodnutia i podporné iniciatívy predstaviteľov mesta. Po skončení druhej svetovej vojny sa do popredia dostala problematika spriemyselného Zvolena. Zárobkové možnosti v meste poskytovala prakticky len železnica, lesy a drobný priemysel. V nadväznosti na načrtnuté tradície spracovania dreva vo Zvolene, bola ešte pred skončením druhej svetovej vojny stanovená pracovná komisia, ktorá mala spracovať zámery výstavby drevárskeho priemyslu vo Zvolene. Do úvahy sa brali priaznivé geografické a prírodné podmienky (výskyt bukovej guľatiny), vybudovaná železničná sieť a veľký záujem predstaviteľov mesta. Tí si uvedomovali možnosť nových pracovných miest, zárobkov, vzdelania i zabezpečenia neustáleho kvalitatívneho rastu životnej úrovne, a preto vyvinuli veľkú iniciatívu na to, aby takýto závod vznikol práve v tomto meste (Mrník 1996: 1066).

V roku 1945 Povereníctvo poľnohospodárstva a lesného hospodárstva Slovenskej národnej rady v Bratislave vydalo kladné rozhodnutie k výstavbe drevokombinátu Bučina. Prvými zamestnanci fabriky pochádzali zo Zvolena a okolitých dedín a bolo potrebné zabezpečiť ich odbornú prípravu.⁵

Uvedené aspekty podmieňovali aj vznik vzdelávacích a vedeckých inštitúcií v meste, ktoré nadviazali na dlhodobú tradíciu v tomto odbore.⁶ Povojnový hospodársky a kultúrny rozvoj Slovenska si vyžadoval aj rozvoj vysokoškolského vzdelávania. V roku 1946 bola v Košiciach zriadená Vysoká škola poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva (VŠPL), kde v roku 1949 ako jedno z prvých na svete vzniklo samostatné drevárske inžinierske štúdium. Košice sa však stali centrom hutníckeho a strojárkeho priemyslu a aj školstvo malo odrážať predovšetkým toto zameranie. Z tohto dôvodu bola škola transformovaná a z jej fakúlt vznikli v roku 1952 dve samostatné vysoké školy: Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre a Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene (ďalej VŠLD) s Fakultou lesníckou a Fakultou drevárskou. Drevárska fakulta bola svojím zameraním jedinou v Československu a poskytovala vzdelanie slovenským aj českým študentom (Košťálová 2010: 180–181). Definitívne rozhodnutie pre etablovanie VŠLD vo Zvolene ovplyvnilo

niekoľko faktorov. Bola to priaznivá komunikačná poloha mesta, ktoré leží uprostred lesnatých regiónov, rozvinutý drevársky priemysel, ako aj – alebo najmä – dobré rozvojové predpoklady pre etablovanie školy, ktoré predstavitelia Zvolene ponúkli. Mesto dalo škole k dispozícii vtedajšiu budovu gymnázia, rozostavanú budovu pôvodne plánovaného mestského národného výboru i pozemok na vybudovanie internátov. Okrem uvedeného škola dostala na výber ľubovoľný pozemok pre komplexnú výstavbu nového areálu vysokej školy. Materiálne vybavenie bolo v začiatkoch veľmi skromné a prvý školský rok 1952–1953 začínal v núdzových podmienkach. Byty pre pedagogických pracovníkov – lesníkov, drevárov, ako aj ďalších pracovníkov boli zabezpečené za pomoci Mestského národného výboru vo Zvolene, Štátnych lesov, Lesprojektu a drevospracujúceho podniku Bučina, ktoré prepustili svoje byty pre potreby VŠLD (Macko 2012: 3). Postupne sa vo Zvolene vybudoval a vytvoril kompaktný rezidenčný priestor pre lesníkov a drevárov, zamestnancov školy i pre študentov. Narastajúca naliehavosť ekologickej problematiky bola dôvodom a motiváciou rozšírenia VŠLD o Fakultu ekológie 1991 (dnešný názov Fakulta ekológie a environmentalistiky) a v roku 1996 o Fakultu environmentálnej a výrobnéj techniky. Názov Vysokej školy lesníckej a drevárskej sa zmenil (1992) na Technickú univerzitu vo Zvolene (TU).

S rozvojom lesníctva a drevárstva v meste úzko súvisí aj formovanie a fungovanie inštitúcií, ktoré sa etablovali na základe potrieb tohto odvetvia. V súčasnosti sa ani

v jednom meste na Slovensku nenachádza toľko lesníckych ustanovizní ako práve vo Zvolene. Viaceré z nich majú celoslovenský význam, sú zamerané na vedu, výskum, vývoj, vzdelávanie a odbornú prípravu, lesnícku pedagogiku i dokumentáciu a prezentáciu (Národné lesnícke centrum – NLC, Ústav ekológie lesa Slovenskej akadémie vied, TU, Arborétum Borová hora, Lesnícke a drevárske múzeum – LDM a pod.). Vo Zvolene majú sídlo aj stavovské a neziskové organizácie (napr. Slovenská lesnícka komora, Klub žien lesníčiek), ustanovizne, ktoré majú medzinárodný (napr. Forest Europe) i lokálny charakter (napr. Združenie vlastníkov spoločenstevných a súkromných lesov Banskobystrického kraja, Lesný podnik mesta Zvolen, s.r.o.) a iné.⁷

Interakcia socioprofesijnej skupiny lesníkov a mesta Zvolen

Budovanie a etablovanie lesníckych i drevárskych inštitúcií, organizácií a firiem, v ktorých pôsobia členovia socioprofesijnej skupiny lesníkov, zasiahlo aj do architektonicko-urbanistickej štruktúry mesta. Výstavba budov dôležitých pre rozvoj a existenciu určitej profesie, vytváranie bytových priestorov pre jej členov, sústava technickej a sociálnej infraštruktúry, to sú znaky antropogénneho tlaku na priestory mesta. Vo Zvolene sú viaceré budovy už niekoľko desaťročí sídlom lesníkov a obyvatelia aj prostredníctvom nich vnímajú existenciu tejto profesijnej skupiny. Nachádzajú sa v širšom centre mesta a sú súčasťou aktívneho komunikačného priestoru medzi obyvateľmi mesta a lesníkmi. V zozname Významných lesníckych miest na Slovensku⁸ sú zo Zvolena zapísané tri miesta: budova Národného lesníckeho centra; komplex Technickej univerzity vo Zvolene a Lesnícke a drevárske múzeum.

Výrazná budova Národného lesníckeho centra na Solskej ulici začala písať svoju históriu ako stavba určená pre potreby okresného úradu v 30. rokoch 20. storočia. Budova bola postavená podľa projektu významného slovenského funkcionalistického architekta Emila Belluša (1899 – 1977). Ten svojím návrhom a jeho následnou realizáciou vytvoril pre Zvolenčanov nový, urbanisticky zaujímavý priestor, ktorým pozdvihol vtedy okrajovú časť Zvolena na úroveň živého mestského centra. To, že sa budova nestala sídlom okresného úradu, ale sa odovzdala do užívania lesnému eráru, bolo výsledkom dlhoročnej snahy predstaviteľov mesta o umiestnenie lesného riadi-

*Budova Národného lesníckeho centra (architekt Emil Belluš).
Foto Katarína Košťálová 2018*

teľstva a zemskej taxácie vo Zvolene. V roku 1942 sa do nej presťahovalo Riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov (Miľanová 2009a: 106–107) a odvtedy sa budova stala na vyše sedemdesiatpäť rokov sídlom lesníckych inštitúcií.⁹

Významný priestor v meste vytvára komplex TU, ktorý tvorí hlavná budova s aulou¹⁰ a Slovenská lesnícka a drevárska knižnica. Technická univerzita sa nachádza blízko centra mesta (15 minút pešou chôdzou), v tesnej blízkosti autobusovej a vlakovej stanice. Výhodou umiestnenia univerzity je bezprostredná blízkosť s obytnými priestormi, základnými školami, ihriskami, čím dochádza k jej prirodzenej integrácii do celkového organizmu mesta a k interakcii medzi obyvateľmi mesta a lesníkmi (študentmi i pedagógmi). Okolie univerzity skrášľuje fontána na dažďovú vodu, ktorá vytvára reprezentačný vstup do areálu univerzity a tiež oddychovú zónu pre študentov i obyvateľov mesta. Zároveň predstavuje aj oddelenú, samostatnú časť, ktorá reprezentuje akademickú pôdu. Tvorí tú časť mesta, ktorá je medzi Zvolenčanmi vnímaná ako lesnícka a univerzitná. Priestorovú štruktúru mesta ovplyvňujú aj špecializované areály súvisiace s lesníckou profesiou. K takýmto špecifickým objektom patrí Arborétum Borová hora, základňa pre pedagogickú, vedeckovýskumnú i kultúrno-osvetovú prácu v oblasti lesníckej a parkovníckej dendrológie. Nachádza sa len 3 km od centra mesta a je sprístupnené aj verejnosti.¹¹

Samotná existencia lesníckych areálov, architektonické stvárnenie budov a život okolo nich sa podieľajú na formovaní špecifického charakteru mesta. Viaceré lesnícke inštitúcie vo Zvolene sa etablovali vďaka aktívnej podpore vedenia mesta, ktoré sa im snažilo vytvoriť vhodné podmienky pre činnosť. Tým, že sú lokalizované v širšom centre mesta, je zabezpečený každodenný kontakt lesníkov so Zvolenčanmi.

Úlohou miest 21. storočia je vytvoriť podmienky na rozširovanie vzdelanostnej úrovne mesta a jeho obyvateľov. Ak svoj rozvoj mesto stavia na ľudskom a sociálnom kapitále a je otvorené rôznym vedným disciplínam, získava konkurenčnú výhodu. Etablovanie lesníckych inštitúcií má pre rozvoj malého mesta veľký význam. Ich prítomnosť, zoskupenie lesníkov (výskumných, pedagogických pracovníkov i študentov), je pre život a charakter mesta nepopierateľnou devízou. Je výhodou pre pozitívny potenciál, pretože so vznikom pracovísk súvisiacich s lesníctvom, drevárstvom i environmentalistikou sa vytvorili pracovné príležitosti pre občanov s vyšším kultúrnym ka-

pitálom. To sa odráža aj na vzdelanostnej štruktúre obyvateľov, ktorá je, vzhľadom na štatistický priemer obyvateľov Slovenska, priaznivá. „Podľa výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov z mája 2011 možno povedať, že vzdelanostná a kvalifikačná úroveň obyvateľov mesta Zvolen je vynikajúca. V porovnaní s priemerom SR tvorili ľudia so základným vzdelaním a bez vzdelania nižší podiel, naopak podiel osôb s úplným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním bol výrazne nadpriemerný. Až 7 952 (18,4 %) obyvateľov Zvolena ukončilo vysokú školu (priemer SR bol 13,8 %).“¹² Dôležitým ukazovateľom je aj ekonomický rozmer. Medzi siedmich najväčších zamestnávateľov v meste patrí Technická univerzita vo Zvolene, Národné lesnícke centrum a Bučina DDD, s.r.o.

Vzdelanostný a ekonomický kapitál výrazne narastá v kombinácii s kultúrnym kapitálom, čo zvyšuje rozvojové dispozície i atraktivitu mesta. Kumulácia väčšieho počtu ľudí profesijnej skupiny lesníkov je prínosná pre mesto samotné i pre obyvateľov rôznych sociálnych skupín. Interakcia lesníckych inštitúcií so samosprávou mesta sa v ostatnom období rozvíja okrem uvedeného aj v rovine programovej inštitucionálnej spolupráce, v oblasti formovania mestských politík zameraných na rozvoj mesta, najmä v kontexte napĺňania vízií zeleného mesta. Podľa vyjadrenia predstaviteľov mesta: „Udržiavanie a rozširovanie zelene, dobré hospodárenie s dažďovou a pitnou vodou, minimalizovanie odpadov, strategické plánovanie

Technická univerzita vo Zvolene (bývalá Vysoká škola lesnícka a drevárska). Foto Katarína Košťalová 2018

územi do budúcnosti, na to všetko budú musieť myslieť čelní predstavitelia miest pri svojom rozhodovaní. Aj výstavbu je nutné realizovať citlivo k prírode, nie na jej úkor. Ak skombinujeme vedomosti univerzity s tým, čo potrebuje mesto, je to výborná spolupráca“.¹³ S cieľom proaktívne pristupovať k oblasti adaptácie na zmeny klímy prostredníctvom budovania prvkov zelenej a modernej infraštruktúry v mestskom životnom prostredí, vytvorilo mesto v spolupráci s TU viaceré adaptačné opatrenia. Obsahujú vytvorenie zelenej strechy, podzemných rezervoárov na dažďovú vodu, vodných stien a pod. Preklopením opatrení do praktickej roviny ide o zníženie spotreby pitnej vody a jej efektívne nahradenie dažďovou vodou v inštitúciách bez obmedzenia komfortu. Súčasťou opatrení je aj výsadba trávnikov a stromov. Nie zanedbateľnou časťou tejto spolupráce je aj výchovno-vzdelávacia činnosť občanov mesta, žiakov a študujúcej mládeže.

Interakcia socioprofesijnej skupiny a mesta v rovine aplikačnej zahŕňa viaceré formy spolupráce, ktoré sa navzájom prelínajú. Jednou z nich je spolupráca na spoločných projektoch, druhou spolupráca pri príprave podujatí a samostatnú skupinu tvoria tie aktivity, ktoré lesníci organizujú pod svojou gesciou pre širokú verejnosť. Vzájomným prepojením odbornej i laickej verejnosti dochádza k transmisii kultúrneho a sociálneho kapitálu. Realizovanie podujatí má pre kultúrny kapitál Zvolenčanov význam vzdelávacieho, spoločensko-kultúrneho charakteru i aktívneho využívania voľného času. Socioprofesijná sku-

pina má zároveň možnosť prezentovať pred urbánnym spoločenstvom svoju vitalitu, dynamicnosť a potenciál.

K aktuálnym projektom inštitucionálnej spolupráce lesníckych organizácií a mesta patrí plán revitalizácie jedného z mestských parkov. Park Jozefa Dekréta Matejovie je pomenovaný po uznávanom lesníckom odborníkovi z prelomu 18. – 19. storočia. Park má po svojej rekonštrukcii slúžiť ako miesto oddychu a zároveň zážitkového učenia s využitím prvkov lesníckej pedagogiky. Ďalšou formou spolupráce TU, neziskovej organizácie Živica a mesta je realizácia projektu Mestských včiel, ktorý testuje nový prístup k údržbe mestskej zelene.

Lesnícke inštitúcie ponúkajú širokej verejnosti aj programy celoživotného vzdelávania a rôzne aktivity spojené s problematikou lesníctva, drevárstva, ochrany prírody a krajiny.¹⁴ Ide napríklad o oblasť lesnej pedagogiky¹⁵, vzdelávania formou Univerzity tretieho veku i Detskej lesníckej univerzity. Medzi Zvolenčanmi – a nielen nimi – je veľký záujem o podujatia, ktoré organizuje Arborétum Borová hora (napr. *Dni rododendronov*, *Dni ruží*¹⁶, *Jeseň v Arboréte* i *Vítanie vtáčích poslov jari*). Ďalším špecializovaným pracoviskom je Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene, ktoré sídli na námestí v historických priestoroch meštiackych domov.¹⁷ V oblasti múzejnej dokumentácie lesníctva a drevárstva má celoštátnu pôsobnosť a súčasne vykonáva i dokumentáciu vývoja prírody a spoločnosti vo zvolenskom regióne. Buduje expozície (napr. *Les v zrkadle vedy*, *Hlas lesa*, *Drevo večne živé*), výstavy o lesníctve a drevárstve na Slovensku, organizuje celoslovenskú súťaž pre amatérskych fotografův *Zelený objektív* i súťaž v tvorbe drobných predmetov z dreva *Etudy z dreva*. Ich pravidelné usporadúvanie sa udomácnilo v kultúrnom kalendáriu mesta (Miľanová 2009b: 111, 113).

Zvolen je od roku 2007 aj centrom konania celoslovenského podujatia *Lesnícke dni*, ktoré organizujú lesnícke inštitúcie na Slovensku. *Lesnícke dni* ponúkajú program podujatí určených pre širokú odbornú i laickú verejnosť. Interaktívne približujú prácu lesníkov a úlohy lesného hospodárstva, motivujú k osobnej zodpovednosti za ochranu hodnôt lesa, rozširujú všeobecné povedomie o problematike biodiverzity a odovzdávajú tradície lesníctva ďalším generáciám. Aktivity *Lesníckych dní* sa sústreďia na päť lokalít: Zvolen, Bratislava, Poprad, Kežmarok a Košice. Slávnostné otvorenie *Lesníckych dní* sa koná na námestí vo Zvolene.¹⁸

*Lesnícke dni vo Zvolene (súťaž o Kráľa stromu).
Foto Katarína Košťálová 2018*

Budovanie imidžu mesta: Zvolen mesto lesníctva a Zelený Zvolen

V starších strategických dokumentoch mesta sa uvádza, že Zvolen nemá aktívny program presadzovania špecifického obrazu mesta.¹⁹ Prezentuje sa ako mesto kráľovské, mesto s bohatou históriou, mesto železničiarске a v poslednom období ako mesto lesnícke i zelené. Ak chcú mestá udržať a prilákať odborníkov a obstáť v konkurencieschopnosti, je potrebné, aby budovali svoj imidž. Ten treba posilňovať, a to napr. aj imidžotvornými podujatiami. Ako som uviedla, nikde na Slovensku sa nenachádza toľko lesníckych organizácií ako vo Zvolene. Mesto a jeho história sú dlhodobo prepojené s lesníctvom a lesníkmi. Aj z týchto dôvodov lesnícke organizácie oslovili mesto Zvolen a spoločne spečatili dlhoročnú spoluprácu *Memorandom o spolupráci pri propagácii mesta Zvolen ako mesta lesníctva*, ktoré bolo podpísané dňa 18. apríla 2016 na Starej radnici. Prepojenie mesta s lesníkmi, lesom, lesníckymi inštitúciami sa odráža aj v texte Preambuly memoranda: „*Lesy a lesníctvo je trvale spojené s históriou mesta Zvolen. Plánovité obhospodarovanie lesov a následné spracovanie dreva prispieva k vyváženému rozvoju mesta Zvolen. Lesníctvo sa stalo významnou súčasťou jeho života s dôrazom na vedu a výskum, vzdelanie, hospodárstvo, životné prostredie, kultúru a cestovný ruch. Mesto Zvolen je sídlom najvýznamnejších lesníckych inštitúcií a organizácií a stalo sa významným miestom lesníckeho, verejného, spoločenského a kultúrneho života na Slovensku.*“²⁰

Lesnícke dni vo Zvolene. Foto Katarína Košťalová 2017

Mesto a jedenásť renomovaných lesníckych organizácií²¹ sa zároveň zaviazali používať titul *Zvolen mesto lesníctva* a grafické logo v čo najširšom rozmere pri organizovaní svojich aktivít. Jaroslav Stehlík, viceprimátor mesta pri tejto príležitosti uviedol: „*Veľmi si vážime každú jednu lesnícku inštitúciu. Mimoriadne ma teší, že práve uvedené organizácie už majú aj konkrétne plány, ako používať logo. Využijú ho vo svojich propagačných materiáloch, na konferenciách a rôznych ďalších podujatiach.*“ „*Odtiaľ každá správa o lesníctve bude spájaná s mestom Zvolen*“ prisľúbil Viliam Pichler, dekan Lesníckej fakulty (Forgács 2016). Podpis memoranda sprevádzalo symbolické gesto – lesnícke organizácie odovzdali mestu jedenásť mladých stromčekov. Tie zasadili v priestoroch zvolenských materských škôl, čo má ešte viac podčiarknuť budúce smerovanie stratégie. Zainteresovaní predstavili Memorandum a vzájomnú spoluprácu mesta a lesníkov širokej verejnosti aj na zvolenskom námestí v rámci *Lesníckych dní 2016*: „*Podpísanie dokumentu znamená oddnes aj oficiálne hľadanie prienikov našich aktivít tak, aby to bolo na prospech našich inštitúcií, no v prvom rade na prospech ľudí. Myslím, že takáto silná skupina podobne zmýšľajúcich ľudí môže posunúť ďalej nielen slovenské lesníctvo či ochranu prírody, no rovnako aj dobré meno nášho mesta*“, povedal zvolenský viceprimátor (Forgács 2016). Táto myšlienka sa už realizuje, pretože do kalendária mesta pribudol nový komplex podujatí pod názvom *Zelené podujatia*. V roku 2018 sa počas roka realizovalo vyše tridsať podujatí,

Lesnícke dni vo Zvolene. Foto Katarína Košťalová 2018

ktorých leitmotívom bol človek a les.²² Tieto podujatia možno označiť za postupné kroky k zelenému mestu.

Jedným z hlavných cieľov a vízií 21. storočia v rámci OSN Agendy 2030 je budovať mestá priateľské k životnému prostrediu.²³ Odborníci v súčasnosti tieto snahy zhmotnili do čiastkových konceptov udržateľných, inteligentných a zelených miest. Oblasť lesníctva a profesií s ním súvisiacich úzko nadväzuje na stav životného prostredia s cieľom udržateľnosti i na vzťah prostredia a človeka. Zelené mestá sú šetrné k životnému prostrediu a v zmysle uplatňovania najnovších poznatkov vedy a výskumu smerujú k uplatneniu čistejšej, zdravšej a ekonomicky životaschopnejšej budúcnosti. Sú reakciou na súčasné problémy, ako napr. prečerpanie zdrojov, preľudnenie i devastácia prostredia. Zelené mestá sa snažia o recykláciu odpadov využívajúc inovatívne spôsoby a obnoviteľné zdroje energie. Zároveň reagujú na globálne klimatické zmeny a vytvárajú zelený priestor s vyváženým zastúpením prírodných prvkov ovplyvňujúcich priaznivú klímu mesta (Miková – Paulíková – Pauliniová 2010: 14). Charakter zelených miest je definovaný dispozičnými možnosťami verejného priestranstva. Pri rozvojom plánovaní zohľadňujú mestskú kultúru a históriu, hodnotu kultúrneho a prírodného dedičstva. Budu-

jú mestskú a parkovú zeleň, oddychové zóny, poskytujú priestor na absorbovanie dažďovej vody. Zároveň sú tieto mestá koncipované ako udržateľné komunity, pretože svojim obyvateľom umožňujú viesť každodenný život spôsobom, ktorý chráni ich zdravie a zároveň šetrí životné prostredie. Takto vytvorený potenciál mesta prispieva k zlepšeniu celkového zdravia obyvateľov, poskytuje príležitosti pre sociálnu interakciu a zvyšovanie kvality života (Kotzeva 2016: 121). Prístup k zeleni v mestách odráža aj určitú vyspelosť v zmysle vzdelanosti a uvedomelosti ľudí, spoločnosti alebo lokálnej komunity.

Na Slovensku od minulého roku Ministerstvo životného prostredia SR a Slovenská agentúra životného prostredia pripravujú pre environmentálne aktívne mestá súťaž ENVIROMESTO. Cieľom súťaže je zviditeľniť a oceniť mestá, ktoré aktívne uplatňujú environmentálnu politiku v reálnom živote, podnietiť komunitné vnímanie a spoluprácu všetkých sektorov, či už škôl, neziskových organizácií, ale aj verejnosti. V roku 2017 získala hlavnú cenu Trnava. Zvolen získal cenu za úspešne riešený projekt *Biotechnické inovácie pri využití dažďovej vody v meste Zvolen alebo Zelený Zvolen*, ktorý riešilo mesto spolu s Technickou univerzitou. V *Programu rozvoja mesta Zvolen 2014 – 2020 (PRM)* sa uvádza: „Zvolen je hodnotený občanmi a turistami ako výrazne zelené mesto – mesto s množstvom zelene. Priamo na území mesta sa vyskytujú pestré spoločenstvá fauny a flóry a zaujímavé prírodné útvary, z ktorých mnohé podliehajú ochrane. V meste a okolí sa nachádza množstvo minerálnych prameňov, návštevníkom sú k dispozícii náučné chodníky a náučné lokality. Mestská zeleň plní nielen estetickú, ale aj ekologickú a sociálnu funkciu.“ (PRM 2016: 6)

Záver

Socioprofesijné skupiny sú jedným z determinantov vytvárania sociálnej štruktúry a kultúrnych foriem mesta. Ich členovia sú nositeľmi nových technológií, ekonomiky, kultúrnych a technických inovácií, informácií, ale aj morálnych princípov, čím prispievajú k dynamickému rozvoju miest. V štúdii som sa venovala socioprofesijnej skupine lesníkov v urbánnom prostredí. Poukázala som na geografické, prírodné, historické determinanty, štátne a politické rozhodnutia, ako aj na viaceré podporné iniciatívy predstaviteľov mesta, ktoré ovplyvnili jej formovanie a etablovanie vo Zvolene.

Zvolen – mesto lesníctva (oznamovacia tabuľa pri vstupe do mesta).
Foto Katarína Košťálová 2018

V úvode stanovená hypotéza, že socioprofesijná skupina špecifickým spôsobom určuje charakter mesta a je spoluformovateľom jeho imidžu, sa potvrdila.

Charakter mesta ovplyvňujú miesta a priestory, v ktorých sa vykonávajú jednotlivé profesie. Socioprofesijná skupina lesníkov sa prezentuje prostredníctvom vybudovanej siete inštitúcií, budov, hál i špecifických priestorov súvisiacich s ich zameraním. Dominantnou stavbou v meste je Technická univerzita, k známym a širokou verejnosťou navštevovaným patrí Lesnícke a drevárske múzeum i Arborétum Borová hora. Ich existencia zároveň dotvára celkový architektonicko-urbanistický obraz mesta. Prítomnosť lesníckych inštitúcií, z ktorých väčšina má celoslovenskú pôsobnosť, zoskupenie výskumných pracovníkov, pedagógov, odborníkov z praxe i študentov lesníctva a drevárstva je pre život a charakter mesta nepopierateľnou devízou. Etablovanie socioprofesijnej skupiny lesníkov prináša mestu a jeho obyvateľom kultúrny i symbolický kapitál, ktorý sa odráža na vzdelanostnej a zamestnaneckej štruktúre obyvateľov a ekonomický kapitál vo forme pracovných príležitostí. Skupina prezentuje svoju vitalitu, svoje hodnoty, ktoré sú pre ňu symptomatické, špecifické a zároveň dávajú pečať životu a koloritu mesta, čím ho svojím obsahom i formou odlišujú od iných miest. Interakcia socioprofesijnej skupiny lesníkov a mesta zahŕňa aj ďalšie roviny. Tie môžeme vnímať na úrovni inštitucionálnej spolupráce

pri formovaní politík kreovania zeleného mesta²⁴, v rovine riešenia spoločných projektoch mesta, lesníckych inštitúcií i neziskových organizácií. Ďalšou formou je kooperácia na spoločných podujatiach. Demonštrovaním prestíže a vitality cez kultúrno-spoločenské a iné aktivity sa socioprofesijná skupina stáva tvorcom i spoluformovateľom mestských špecifík, značky mesta, čo vyústilo do získania titulu *Zvolen – mesto lesníctva* a postupné kroky smerujú k zelenému mestu.

Skúmaná problematika ponúka aj ďalšie inšpiratívne témy na spracovanie, napr. fenomén lesníckeho študentstva, študentské rituály a rola študentov v oblasti kultúrneho a spoločenského života v meste²⁵, ako aj lesníckokrajinné kontexty v rámci subregiónu, čo vzhľadom na šírku príspevku nie je možné obsiahnuť.

Touto témou som mapovala formovanie socioprofesijnej skupiny vo Zvolene a jej podiel na formovaní imidžu mesta. To prináša záväzky do budúcnosti. Spôsob spolupráce a interakcie medzi mestom a lesníckymi inštitúciami sa bude odvíjať nielen od nastavenia rozvojových tendencií a stratégií, ale bude si vyžadovať proaktívny prístup zo strany predstaviteľov mesta, jednotlivých inštitúcií, organizácií i participáciu občanov na tomto procese. Aj preto opísané formy budovania, prezentovania a napĺňania vízií a obrazu mesta Zvolena ako mesta lesníctva, prípadne zeleného mesta by mali byť predmetom skúmania v ďalších rokoch.

Štúdia vznikla ako výsledok výskumov realizovaných v rámci grantu VEGA 1/0074/16 *Slovenské mesto v 21. storočí v kontexte nových rozvojových trendov: etnologická perspektíva*.

POZNÁMKY:

- Profesijnú skupinu lesníkov tvoria študenti a absolventi špecializovaného stredoškolského a vysokoškolského vzdelania vykonávajúci rôzne funkcie v lesníckych i drevárskych inštitúciách, prípadne ľudia v lesníckej praxi (napr. lesnícki robotníci a robotníčky).
2. „Forbes: 8 profesií budúcnosti aneb co bychom mohli dělat v roce 2030.“ *Forbes.cz* [online] [cit. 2. 7. 2018]. Dostupné z: <<http://www.forbes.cz/10-profesi-budoucnosti-aneb-co-budeme-delat-v-roce-2030/>>.
 3. V roku 1243 panovník Belo IV. obnovil Zvolenu mestské výsady, čím sa mesto zaradilo medzi päť najstarších kráľovských miest na Slovensku.
 4. Čím sa radí na 12. miesto v zozname slovenských miest podľa počtu obyvateľov.
 5. Bučina pred rokom 1989 zamestnávala približne 3000 zamestnancov. Podrobnejšie o Bučine DDD, spol. s r.o., viď Košťálová 2013.
 6. História lesníckeho vzdelávania sa spája s panovníčkou Máriou Teréziou, ktorá v roku 1762 schválila zriadenie Banskej akadémie v Ban-

- skej Štiavnici, kde sa od roku 1770 začalo aj s výučbou lesníckych disciplín. Vytvorením Lesníckeho ústavu v roku 1807 vzniklo prvé samostatné lesnícke vysokoškolské štúdium na Slovensku. Banícka akadémia sa v roku 1846 premenila na Banícku a lesnícku akadémiu a neskôr zmenila názov na Vysokú školu banícku a lesnícku. Zanikla v roku 1919 (Herčko 2008; Vanga 2009; Zdycha 2007).
7. Napr. neštátne subjekty: Rada združení vlastníkov neštátnych lesov, Združenie obecných lesov SR a pod.
 8. Lesy Slovenskej republiky vytvárajú od roku 2007 sieť významných lesníckych miest na Slovensku. Inšpirovali sa fenoménom svetového kultúrneho a prírodného dedičstva tak, ako ho realizuje UNESCO.
 9. NLC prešlo radom organizačných zmien, vrátane zmien názvov a podriadenosti vládnym inštitúciám. V súčasnosti má NLC štyri ústavy: Lesnícky výskumný ústav, Ústav lesníckeho poradenstva a vzdelávania, Ústav lesných zdrojov a informatiky, Ústav pre hospodársku úpravu lesov.

10. Výstavba novej hlavnej budovy TU sa realizovala v rokoch 1977–1983 a vyučovať sa v nej začalo na jeseň roku 1984. V budove bývalého rektorátu VŠLD v súčasnosti sídli Ústav ekológie lesa SAV.
11. Arborétum Borová hora sa buduje od roku 1965 a má rozlohu takmer 50 ha. Na základe vysokej hodnoty jednotlivých zbierok bolo arborétum vyhlásené za chránený areál.
12. „Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja mesta Zvolen na obdobie 2014–2020 s výhľadom do roku 2025.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://strategia.zvolen.sk/download_file_f.php?id=694016>.
13. „Zvolen zadržiava vodu – chce inšpirovať iné mestá.“ *My Zvolen* [online] [cit. 10. 9. 2018]. Dostupné z: <<https://myzvolen.sme.sk/c/20628047/zvolen-zadrziava-vodu-chce-inspirovat-ine-mesta.html>>.
14. Cieľom štúdie nie je analýza všetkých podujatí, preto uvádzam len niektoré.
15. Na lesnú pedagogiku a výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju sa zameriava NLC – Ústav lesníckeho poradenstva a vzdelávania Zvolen.
16. Rozsiahla zbierka ruží v arboréte obsahuje vyše 900 kultúrnych odrôd ruží a celkovo asi 4000 sadeníc. Tým sa radí k najväčšej zbierke v strednej Európe.
17. Múzeum je pokračovateľom Lesníckeho múzea v Bratislave, ktoré bolo súčasťou Zemědělského múzea (1927) a Mestského múzea vo Zvolene (1942). Od roku 1992 spája vo svojej činnosti poslanie oboch týchto historických a pamätových inštitúcií. V roku 2008 sa múzeum stalo organizačnou súčasťou štátneho podniku LESY Slovenskej republiky (Miľanová 2009b: 110–111).
18. „Lesnícke dni 2018.“ *Lesnícke dni* [online] [cit. 20. 6. 2018]. Dostupné z: <www.lesnickedni.sk>.
19. „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Zvolen na obdobie 2007 – 2013.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://strategia.zvolen.sk/download_file_f.php?id=337396>.
20. „Memorandum.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <<http://zivotvmeste.zvolen.sk/zvolen-mesto-lesnictva.phtml?id5=25799>>.
21. Memorandum podpísali: Mesto Zvolen; EuroForest, s.r.o.; LESY Slovenskej republiky, štátny podnik Lesnícke a drevárske múzeum; Lesný podnik mesta Zvolen, s.r.o.; Národné lesnícke centrum; PEFC Slovensko; Slovenská lesnícka komora; Technická univerzita vo Zvolene, Lesnícka fakulta; Ústav ekológie lesa Slovenskej akadémie vied; Združenie obecných lesov Slovenskej republiky; Združenie vlastníkov spoločenstevných a súkromných lesov Banskobystrického kraja.
22. Bližšie o podujatiach: „Zelené podujatia.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.zvolen.sk/oznamy.phtml?id_kat_for_menu=17781&module_action_202462_id_ci=156286>.
23. Agendu 2030 pre udržateľný rozvoj prijali v roku 2015 členské štáty Organizácie Spojených národov. Agenda vyzýva štáty i jednotlivcov k spoločnému koordinovanému postupu pri riešení globálnych výziev.
24. V tomto kontexte chcem upozorniť na skutočnosť, že napriek vyššiemu počtu lesníkov a drevárov etablovaných v meste, nie je v mestskom zastupiteľstve ani jeden predstaviteľ tejto profesijnej skupiny. Úlohou štúdie nie je sledovať prečo tomu tak je. Nové voľby do orgánov samosprávy miest sa budú konať 10. novembra 2018.
25. Pri Technickej univerzite už vyše šesťdesiat rokov pôsobí vysokoškolský folklórny súbor Poľana. Vo Zvolene sa pravidelne koná aj Medzinárodný festival vysokoškolských folklórnych súborov – Akademický Zvolen (v roku 2017 sa uskutočnil jeho XXIII. ročník).

LITERATÚRA:

- Bauman, Zygmund 2004: *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: Mladá fronta.
- Bláha, Inocenc, Arnošt 1914: Sociální rozvrstvení městského obyvatelstva. *Obzor národohospodářský XIX*, s. 84–93.
- Bucha, Tomáš 2017: Úvodné slovo. In: Sitková, Zuzana – Pavlenda, Pavel. (eds.): *Dlhodobý ekologický výskum a monitoring lesov: súčasné poznatky a výzvy do budúcnosti*. Zvolen: Národné lesnícke centrum – Lesnícky výskumný ústav Zvolen, s. 3–4.
- Đurková, Mária 2008: Osídlenie historického mikroregiónu Zvolen a inštitúcia custodes silvarum z pohľadu najstarších písomných prameňov. In: Ragačová, Júlia – Maliniak, Pavol (eds.): *Zvolen 1243 – 2008*. Zvolen: Mesto Zvolen, s. 105–108.
- Florida, Richard 2005: *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Fukuyama, Francis 2005: *Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava: Agora s.r.o.
- Herčko, Ivan 2008: *Banická a lesnícka akadémia slovom a obrazom*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici.
- Kavuliak, Andrej. 1942: *Dejiny lesníctva a drevárstva na Slovensku*. Bratislava: Lesnícke a drevárske ústredie v Bratislave.
- Košťalová, Katarína 2009: *Človek – profesia – rodina. Kapitoly z urbanistickej etnológie*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.
- Košťalová, Katarína 2010: Mesto univerzity – univerzita mestu: prípadová štúdia vzťahu vysokoškolskej inštitúcie a spoločenstva mesta Zvolen. *Slovenský národopis* 2, s. 176–193.
- Košťalová, Katarína 2013: Zmeny v pracovnom živote: príbeh jednej firmy a jej zamestnancov. In: Bitušíková, Alexandra – Luther, Daniel (eds.): *Kultúra a sociálna diverzita na Slovensku IV. Spoločenská zmena a adaptácia*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, s. 19–35.
- Kotzeva, Mariana (ed.) 2016: *Urban Europe – Statistics on cities, towns and suburbs*. Luxemburg: Publications office of the European Union.
- Křížová, Eva 2006: *Proměny lékařské profese*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Landry, Charles 2008: *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. 2nd ed. P.cm. London: Comedia.
- Macko, František 2012: Zo spomienok pamätníkov. *Univerzitné noviny Technickej univerzity vo Zvolene* 6, s. 3.
- Maliniak, Pavol 2009: *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Miková, Karolína – Paulíková, Martina – Pauliniová, Zora 2010: *Veřejné priestory. Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí s ľuďmi*. Banská Bystrica: Ekopolis.
- Miľanová, Ľubica 2009a: Budova Národného lesníckeho centra. In: Figurová, Tatiana – Mičovský, Ján – Miľanová, Ľubica – Rošková,

- Mária – Vanga, Marek: *Významné lesnícké miesta na Slovensku I*. Banská Bystrica: LESY SR, š. p. Banská Bystrica, s. 106–107.
- Miľanová, Ľubica 2009b: Lesnícké a drevárske múzeum Zvolen. In: Figurová, Tatiana – Mičovský, Ján – Miľanová, Ľubica – Rošková, Mária – Vanga, Marek: *Významné lesnícké miesta na Slovensku I*. Banská Bystrica: LESY SR, š. p. Banská Bystrica, s. 110–113.
- Miľanová, Ľubica – Józsová, Viktória 2003: *Od lesov kráľovských k lešom štátnym*. Banská Bystrica: Lesy Slovenskej republiky, š. p.
- Mrník, Anton 1996: Jubileum kombinátu na spracovanie bukovkej drevenej hmoty. *Drevárska súčasnosť* 5, s. 1066–1067.
- Okáli, Ivan a kol. 2004: *Hospodárska politika Európskej únie a Slovenska v EÚ*. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky Slovenskej akadémie vied.
- Pouš, Richard 2013: *Základy geografie mesta*. Banská Bystrica: Belianum.
- Program rozvoja mesta Zvolen 2014 – 2020 (PRM). 2016. Zvolen: Mesto Zvolen.
- Rieger, Karel 2007: *Ekonomická psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Vanga, Marek 2009: Žembovský dom. In: Figurová, Tatiana – Mičovský, Ján – Miľanová, Ľubica – Rošková, Mária – Vanga, Marek: *Významné lesnícké miesta na Slovensku I*. Banská Bystrica: LESY SR, š. p. Banská Bystrica, s. 54–55.
- Zdycha, Pavel (ed.) 2007: *Technická univerzita vo Zvolene. Vydané k 200. výročiu vzniku lesníckeho vysokoškolského štúdia na Slovensku a k 55. výročiu Vysokej školy lesníckej a drevárskej, od roku 1992 Technickej univerzity vo Zvolene*. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- „8 profesií budoucnosti aneb co bychom mohli dělat v roce 2030.“ *Forbes.cz* [online] [cit. 2. 7. 2018]. Dostupné z: <<http://www.forbes.cz/10-profesi-budoucnosti-aneb-co-budeme-delat-v-roce-2030/>>.
- Forgács, Jakub 2016: „Zvolen získal nový titul. Stal sa hlavným mestom slovenského lesníctva!“ *Zvolen 24* [online] [cit. 19. 6. 2018]. Dostupné z: <<https://zvolen.dnes24.sk/zvolen-ziskal-novy-titul-stal-sa-hlavnym-mestom-slovenskeho-lesnictva-foto-235275>>.
- Garaj, Patrik 2017: „Chceme aby nám nad hlavou lietali drony?“ *TREND.sk* [online] [cit. 3. 7. 2018]. Dostupné z: <<https://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2017/cislo-18/chceme-aby-nam-nad-hlavou-lietali-drony.html>>.
- „Lesnícké dni 2018“ *Lesnícké dni* [online] [cit. 20. 6. 2018]. Dostupné z: <www.lesnickedni.sk>.
- McAree, D. 2017: „Examples of occupations and potential new green jobs in the forest sector.“ *Forest Europe* [online] [cit. 29. 9. 2018]. Dostupné z: <<https://foresteurope.org/diarmuid-mcaree/>>.
- „Memorandum.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <<http://zivotvmeste.zvolen.sk/zvolen-mesto-lesnictva.phtml?id5=25799>>.
- Nijkamp, Peter 2012: „Host' v štúdiu: Peter Nijkamp – aké budú mestá v budúcnosti?“ *TA 3* [online] [cit. 20. 5. 2018]. Dostupné z: <<https://www.ta3.com/clanok/1004665/host-v-studiu-peter-nijkamp-ake-budu-mesta-v-buducnosti.html>>.
- „Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Zvolen na obdobie 2007-2013.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://strategia.zvolen.sk/download_file_f.php?id=337396>.
- „Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja mesta Zvolen na obdobie 2014-2020 s výhľadom do roku 2025.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://strategia.zvolen.sk/download_file_f.php?id=694016>.
- „Zelené podujatia.“ *Zvolen, oficiálne stránky mesta* [online] [cit. 22. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.zvolen.sk/oznamy.phtml?id_kat_for_menu=17781&module_action_202462_id_ci=156286>.
- „Zvolen zadržiava vodu – chce inšpirovať iné mestá.“ *MY Zvolen* [online] [cit. 10. 9. 2018]. Dostupné z: <<https://myzvolen.sme.sk/c/20628047/zvolen-zadrziava-vodu-chce-inspirovat-ine-mesta.html>>.

Summary

An Interaction of the Socio-Professional Group and the City (on the example of Zvolen, a Slovak Forestry Town)

The study focuses on the socio-professional group of foresters in Zvolen, with the emphasis on the interaction between the group and the town. It works on the assumption that the group is involved in creating the image of the town image in a specific way. The introduction to the study focuses on the transformation in professions within the social and urban context, which had happened in connection with the changes in the nature of work, the changing socio-political climate, and the introduction of modern technologies and innovative processes. The main section highlights the geographical, natural, historical, cultural and social determinants, state and political decisions, as well as support initiatives of town's representatives, which affected the formation of the researched group. The group presents itself by means of an established network of forestry institutions, buildings and specific spaces, which complete the overall architectural and urban image of the town. The research illustrated that the socio-professional group influences the educational as well as the employment structure of inhabitants and by means of educational, cultural and social activities it is becoming a creator and co-shaper of town's/municipal specifics. The interaction between the group and the town also includes the creation of policy and development projects, which resulted in fulfilling the visions and image of the town of Zvolen as a forestry town.

Key words: Socio-professional group; foresters; transformation in professions; urban ethnology; Zvolen.

PŘEDÁVÁNÍ ZNALOSTÍ MEZI ČESKÝMI TANEČNÍMI MISTRY

Daniela Machová (*Katedra tance Hudební a taneční fakulty AMU v Praze*)

Kurzy tance a společenské výchovy, všeobecně známé pod pojmem *taneční*, jsou fenoménem, který má na našem území více než stoletou tradici a je svým způsobem unikátní. V časově ohraničené době tří až šesti měsíců se na tanečním parketu setkává dvacet až sto párů frekventantů, kteří se – oblečení ve společenském oděvu – učí pod dohledem tanečního mistra, jeho partnerky a případně asistentů minimálně desítky párových společenských tanců, aby poté nabytou taneční znalost mohli uplatnit na tanečních zábavách, plesech a při podobných příležitostech. Nejrozšířenějšími kurzy jsou *taneční* pro mládež, které navštěvují adolescenti ve věku patnácti až osmnácti let a kromě tanců se dozvídají základní pravidla společenského chování. Odhaduje se, že v dnešní době absolvuje tyto kurzy na 40 % mladých lidí (Bílá – Milota 2014), před rokem 1989 to bylo přibližně 50–60 %.¹ Absolvování *tanečních* je i dnes mnohými považováno za součást základního vzdělání, ačkoli k oficiálnímu vstupu mladých lidí do společnosti dochází mnohdy i dříve.²

„U nás v republice je to, myslím si, i trochu tradice. Babička chodila, máma... i profesorky a profesori říkají, že chodili za mlada do tanečních,“³ vyslechla jsem si od sedmnáctiletého účastníka tanečních kurzů a rozhodně to nebyl ojedinělý případ. *Taneční* jsou svým způsobem považovány za tradici. Aby bylo možné tento fenomén uchovat, je zapotřebí nejen zájem ze strany účastníků o jeho absolvování, ale i dostatek tanečních mistrů, pod jejichž vedením výuka společenských tanců a chování probíhá. S ohledem na procento populace, které *tanečními* projde, je nepopiratelné, že osobnost tanečního mistra sehrává důležitou roli ve formování vhodného chování a dozrávání mladých lidí.

Zajímalo mě, jaké podmínky a předpoklady jsou nutné pro to, aby se jedinec mohl stát tanečním mistrem, a kudy dnes vede a v minulosti vedla cesta za touto profesí a jakému postavení ve společnosti se toto povolání těší. V této studii se pokusím odhalit mechanismy předávání tanečních znalostí mezi tanečními mistry v současné době s retrospektivou do 20. století. Vycházím ze studia archivních materiálů a analýzy hloubkových kvalitativních rozhovorů s dvaceti tanečními mistry, kteří jsou ve své profesi stále aktivní.

Náplň práce tanečního mistra

Hlavní náplň práce tanečního mistra podle portálu Národní soustavy povolání spočívá v organizaci a vedení tanečních kurzů pro děti, dospělé a seniory se zaměřením na výuku základních tanečních dovedností a způsobů chování ve společnosti. Ačkoli se ve studii budu zabývat pouze tímto aspektem práce, je nutno uvést, že paleta pracovních činností tanečních mistrů je pestřejší.⁴ Jedinci jsou mnohdy činní i v oblasti tanečního sportu, ať už jako trenéři soutěžních párů, nebo jako porotci na tanečních soutěžích. Pokud vlastní taneční školu, provozují při ní většinou i taneční klub. Mají-li k tomu vlohy, věnují se choreografické či publikační činnosti v oblasti společenského tance. Své organizační a řečnické schopnosti mohou uplatnit při pořádání a moderování plesů a dalších společenských událostí (Národní soustava povolání, online 2018).

Šíře záběru a množství aktivit v oblasti tance závisí na skutečnosti, zda taneční mistr provozuje toto povolání jako svoji hlavní činnost nebo jako vedlejší povolání. Výuka v kurzech tance a společenského chování má svá specifika. Jedná se o večerní aktivitu, která navíc probíhá pouze sezónně; základní kurzy začínají většinou na podzim, pouze v Praze trvají až do jara a výjimečně na Jičínsku a Nymbursku se konají také v letních měsících. I když k tomu přičteme pokračovací kurzy a kurzy tance pro dospělé, pravidelný přísun této práce je zajištěn pouze ve velkých tanečních školách ve větších městech. Většina tanečních mistrů se tedy výuce věnuje jako vedlejší činnosti při svém civilním zaměstnání.

Sociální pozice a prestiž tanečního mistra

Vnímání prestiže určitého povolání je spjata mimo jiné s úctou, která se k němu váže (Petrušek 1996: 841). Ta do jisté míry závisí i na tom, jak je dané povolání společností považováno za důležité. V tomto ohledu funguje jako element zvyšující prestiž pedagogická činnost učitele tance, která spočívá nejen ve výuce tanců, ale především ve výkladu pravidel společenského chování. Z průzkumu, který pravidelně realizuje Sociologický ústav AV ČR ve spolupráci s Centrem pro výzkum veřejného mínění, vyplývá, že učitel figuruje na předních příčkách v hodno-

cení prestiže mezi šestadvaceti povoláními, která byla pro výzkum vybrána.⁵ Dá se však předpokládat, že vnímání sociální pozice tanečního mistra bude nižší, neboť předmětem jeho výuky je tanec, který společnost chápe především jako zábavnou, volnočasovou aktivitu.⁶

Definice prestiže uvádí, že se jedná o relativní hodnotu připisovanou jednotlivým osobám (Petrusek 1996: 841). V případě povolání tanečního mistra platí tato relativita dvojnásob, neboť náplň jeho práce má mnoho podob v závislosti na jeho tvůrčím potenciálu a rozsahu činností. Vyšší prestiž bude mít taneční mistr, který se své práci věnuje jako hlavnímu povolání, vlastní velkou taneční školu, zastává významné funkce ve Svazu učitelů tance a má za sebou úspěchy v podobě vytvořených choreografií, napsaných knih, vydařených plesů apod., než taneční mistr, který ke svému občanskému povolání vyučuje dva kurzy tance a společenské výchovy za rok.

Společenský status tanečního mistra může zvyšovat jeho pracovní oděv, společenský oblek, díky němuž jeho nositel náleží do třídy bílých límečků.⁷ Také označení profese, v němž figuruje slovo mistr, může na veřejnosti vzbuzovat úctu, ale paradoxně také despekt mezi lidmi z oboru společenského tance: „*Nemám moc ráda název taneční mistr, mistrová, zní to v dnešní době zastarale. Pocházím z tanečního světa, dlouho jsem se věnovala soutěžnímu tanci, pro mě mistr znamená tedy mistr ČR ve standardních tancích třeba. Někteří taneční mistři nemají takové taneční dovednosti jako vrcholoví tanečníci ...*“⁸ Tito lidé pak používají pro označení svého povolání pojmu lektor společenského tance.

V rámci Národní klasifikace zaměstnání je profese tanečního mistra zařazena do podskupiny „Choreografové, baletní mistři a tanečníci“, která spadá pod třídu „Ostatní vědci a odborní duševní pracovníci jinde neuvedení“ v rámci hlavní třídy „Vědeckí a odborní duševní pracovníci“. Ta podle klasifikace „zahrnuje zaměstnání zpravidla vyžadující znalosti a dovednosti odpovídající vysokoškolskému, případně bakalářskému vzdělání nebo vědecké kvalifikaci“.⁹ Za předpoklad k výkonu profese tanečního mistra se tedy považuje odborná způsobilost, ačkoli ve skutečnosti je od roku 1992 výuka v oboru společenského tance zařazena mezi volné živnosti, které nejsou podmíněny žádným vzděláním.¹⁰ V porovnání s vývojem profese v minulosti se jedná o zásadní zvrát, který zpětně může negativně ovlivnit i vnímání prestiže tohoto povolání.

Vzdělávání tanečních mistrů v minulosti

K výkonu profese tanečního mistra bylo zapotřebí mít podle dvorního dekretu ze dne 6. 1. 1836 licenci.¹⁰ Tu udílela od roku 1853 až do roku 1949 Zemská správa politická na základě dokladu o způsobilosti vyučovat tanci a slušnému chování, který byl důkazem, že kandidát ucházející se o profesi tanečního mistra disponuje znalostmi tanečního umění a splňuje všechny předpoklady pro výkon zvoleného povolání. Do první poloviny 20. let 20. století vystavovali vysvědčení o způsobilosti jednotliví taneční mistři. Dá se předpokládat, že to bylo na základě osobní znalosti kandidáta, jeho schopností a tanečních vloh. Nicméně se podle dobových záznamů našli i taneční mistři, kteří tato vysvědčení prodávali za peníze.¹²

Zásadní zlom nastal v roce 1924, kdy se Organizace tanečních mistrů¹³ zasloužila o to, že se žadatel o vydání povolení vyučovat tanci a nauce o slušném chování musel podrobit zkoušce před úřední komisí.¹⁴ Tu tvořil přednost oddělení a referent zemské správy politické, zástupce zemské školní rady a dva členové organizace tanečních mistrů.¹⁵ Adept na tuto profesi musel být starší dvaceti pěti let, doložit průkaz o státním příslušenství, průkaz svéprávnosti a mravní zachovalosti, závěrečné vysvědčení z obecné a měšťanské školy a doklad o odborném vzdělání (čímž byla na mysli tříletá praxe u tanečního mistra). Bylo vyžadováno také tzv. dobrozdání Organizace tanečních mistrů o místní potřebě. Rozhodovalo i to, zda nemá žadatel jiné výnosné zaměstnání. Při zkoušce prokazoval uchazeč své pedagogické vloh, znalost společenských tanců, baletních prvků a pravidel společenského chování. Očekávaly se také základní znalosti z literatury, hudby, zeměpisu, dějepisu, tělovědy a práva.¹⁶ Vzhledem k obtížnosti a množství požadovaných znalostí nebyla úspěšnost u zkoušek nikterak vysoká, často byla uznána způsobilými ani ne polovina kandidátů.

Minimálně do 40. let 20. století probíhala příprava budoucích tanečních mistrů zcela individuálně a neexistovalo nějaké školicí středisko pro hromadnou výuku. V Archivu Svazu učitelů tance se dochovaly materiály, ze kterých vyplývá, že v roce 1943 započala jednání o zřízení učiliště pro kandidáty, v rámci kterého by se soustavněji připravovali ke zkouškám. Z návrhu, který komise tanečních mistrů předložila úřadům, vyplývá, že kandidáta bude nadále připravovat ke zkouškám učitel tance s nejméně desetiletou samostatnou činností v oboru, ale mimo to uspořádá Svaz ročně tři týdenní povinné

kurzy, jejichž náplní bude kromě teoretického vzdělávání i praktická účast při vyučování v kurzech učitelů tance. Kandidáti by se měli vzdělávat tři roky, rodinní příslušníci dva roky. Podle dochovaných materiálů je patrné, že se nějakou formu vzdělávání podařilo zrealizovat. Např. v roce 1948 se konaly dva přednáškové kurzy pro kandidáty, a to v termínech 19.–24. dubna a 19.–25. srpna.¹⁷ Na program byly např. *národní čtverylka, dvořanka*, ale i pokročilá forma moderních společenských tanců, tzv. závodní styl, rytmické školení, kompozice baletních a tanečních kroků a dokonce i step. Aby se jedinec mohl zařadit do kurzů pro kandidáty, musel opět úspěšně absolvovat přijímací zkoušky, při nichž se tentokrát zkoumala teoretická a praktická znalost základních pozic nohou, *polky, valčíku, savojanya, české a moravské besedy*, z moderních tanců *onestep, foxtrot, waltz a argentinské tango*. Uchazeč si měl také vybrat a předvést pět lidových tanců. Měl prokázat nejen vyučovací schopnost výše uvedených tanců, ale i znalost jejich dějin. Prokazovala se i znalost pravidel slušného chování, žadatel si měl připravit přednášku o společenském chování a opět také řeč na zahájení kurzu.

Před začátkem taneční sezóny 1951/52 byl Svaz učitelů tance začleněn pod Hudební a artistickou ústřednu (HAÚ), které byla výměrem ze dne 4. září 1951 udělena licence k vyučování veškerým společenským tancům do 31. srpna 1952. Vzdělávání současných i budoucích „kádrů“ tehdy probíhalo pomocí čtrnáctidenních školení. Jedno takové vyhlásilo ministerstvo kultury v roce 1951 a konalo se na zámku v Hoříně. Bylo zakončeno závěrečnými zkouškami. Na poradní schůzi Svazu se opět navrhovalo zřízení učiliště pro výchovu tanečních mistrů, z čehož vyplývá, že v té době soustavnější vzdělávání pedagogů společenského tance vyjma krátkých kurzů neexistovalo.

Školení v Hoříně u Mělníka se pak uskutečnilo i v červnu a v červenci roku 1952. Trvalo dvakrát po tři týdny a na program byly hlavně lidové tance a tzv. nová socialistická morálka. Na podzim téhož roku byl oficiálně zrušen Svaz učitelů tance. V dalších letech byla zrušena i Hudební a artistická ústředna a od 12. prosince 1955 vydával pověření k vyučování společenského tance Krajský národní výbor (KNV). Taneční mistři byli začleněni do Ústředního domu lidové tvořivosti (ÚDLT, později Ústřední dům lidové umělecké tvořivosti – ÚDLUT). Organizační a vzdělávací činnost pak probíhala v rámci osmi krajů (Degen 2003: 98).

Pro druhou polovinu 50. let byla typická snaha o rozšíření kurzů tance a společenské výchovy do celé republiky, tedy i do menších měst a vesnic. S přibývajícím počtem kurzů však bylo třeba zajistit i přibývajícím počtem vhodných učitelů tance. ÚDLT tehdy vytvořil systém kombinovaného dálkového a internátního školení.¹⁸ Prvním stupněm bylo základní čtrnáctidenní školení pro vedoucí kroužků společenského tance, po němž následoval druhý, dálkový stupeň, jenž trval zhruba rok a probíhal systémem krajských seminářů, pro které vypracoval ÚDLT osnovu. V rámci dálkového studia účastníci plnili studijní úkoly a navštěvovali taneční kurzy zkušených tanečních mistrů. Nakonec následovalo ústřední závěrečné školení pro kandidáty učitelství, na které vysílal zájemce stejně jako na předešlé kurzy KNV. Pokud absolventi vyhověli závěrečnému hodnocení, stali se kandidáty učitelství a KNV jim mohl vydat dočasné pověření k samostatnému vyučování. Jedinec tak mohl získat další potřebné zkušenosti, než poté v rozmezí jednoho až tří let vykonal státní kvalifikační zkoušku. Postupné doplňování vzdělání tanečních učitelů probíhalo i tím způsobem, že byli zváni na tzv. doškolovací kurzy. V letech 1961–1963 zorganizoval navíc ÚDLUT tříletý dálkově seminární kurz pro lektory tance a společenského chování,¹⁹ kam se měli primárně přihlásit adeпти mladší třiceti let z okresů, kde byl nedostatek vhodných lektorů. Vzdělávání budoucích i stávajících tanečních učitelů probíhalo tedy na více frontách. Realitou se časem stala i skutečnost, kterou naznačoval pracovník ÚDLT Zdeněk Jírový, jenž tvrdil, že by vzdělávání tanečních učitelů měl mít na starosti příslušný „osvětový dům pověřený metodickou péčí o společenský tanec v krajském měřítku a jeho krajský pracovní sbor pro společenský tanec“ (Jírový 1960). Některé osvětové domy se opravdu začaly soustavněji věnovat vzdělávání pedagogů různého zaměření a časem se přerodily v tzv. lidové konzervatoře. Podobný osud měl i Městský dům osvěty v Praze, při kterém se původně pořádaly semináře určené pro vedoucí různých hudebních těles. Postupně se však zaměření kurzů stále rozšiřovalo. Název Lidová konzervatoř se pro toto zařízení začal používat v roce 1964, kdy bylo zařazeno do systému školství. Po roce 1968 byla škola zbavena samostatnosti a zařazena mezi lidové školy umění pod názvem Lidová škola umění – kursy pro pracující – specializované účelové studium (LŠU – KPPP – SÚS).²⁰

Založení další lidové konzervatoře popisuje ve svých vzpomínkách dlouholetý sokolovský taneční mistr Josef Kábrt: „V roce 1962 se nám podařilo přesvědčit Západočeský krajský národní výbor a jeho zařízení Kulturní-osvětové středisko, aby zřídily Lidovou taneční konzervatoř, která měla za úkol ve čtyřletém dálkovém studiu vychovat ‚lektory‘ společenského tance a jejich spolupracovnice (2 roky). Výuka probíhala pravidelně 2x měsíčně o volných sobotách a v neděli s týdenním zimním a letním soustředěním. Studium probíhalo v Sokolově, kde pro to byly vytvořeny velmi dobré technické podmínky. Lektorský sbor byl složen z nejlepších lektorů – specialistů příslušných studijních oborů – Jan Pavlík, JUDr. Josef Chrastil, Josef Trubač, František Bonuš a další profesori a profesorky pražské taneční konzervatoře a tanečního oddělení AMU. Začalo nás tenkrát 50.“²¹

Tato víceúrovňová vzdělávací struktura byla běžnou praxí i v pozdních 70. letech. V Tanečních listech byl v roce 1977 uveřejněn návrh realizačních opatření k plnění plánu rozvoje zájmové umělecké činnosti v oboru společenského tance, který se dotýkal i oblasti vzdělávání kádru na úrovni Lidových konzervatoří, Ústředního kvalifikačního studia,²² ale i prostřednictvím doškolovacích kurzů (Jírový 1977). V tomto duchu se uskutečňovalo vzdělávání tanečních mistrů nejspíše až do začátku 90. let, kdy nastal radikální zlom ve vzdělávání. Výuka v tanečních se stala na základě nového živnostenského zákona od roku 1992 volnou živností, pro kterou nebylo nutné dokládat odbornou kvalifikaci.²³ Vzdělávání budoucích tanečních mistrů tedy od té doby bylo motivováno spíše vlastním zájmem jedince než nutností. Zájemci o tuto profesi tehdy mohli studovat společenský tanec na Konzervatoři Jaroslava Ježka, kde vyučovali např. Josef Chrastil a Miroslav Brožovský. Výuka trvala čtyři roky a probíhala tzv. kombinovanou formou.²⁴ Tento obor byl však v roce 1998 zrušen bez jakékoli adekvátní náhrady, neboť bylo novelou školského zákona z roku 1995 stanoveno, že taneční vzdělání na konzervatořích má trvat osm let.²⁵

V případě, že chce jedinec získat v současné době vzdělání v oboru společenského tance, je jeho jedinou možností úspěšné absolvování kvalifikačního studia trenérů a porotců tanečního sportu, které pořádá Svaz učitelů tance a Český svaz tanečního sportu ve spolupráci s Fakultou tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy.²⁶ Studium se otevírá nepravidelně a je realizováno ve třech oddělených třídách (nejnižší III. třída a nejvyšší I. třída),

přičemž zdárné zakončení II. třídy je Svazem učitelů tance považováno za minimální vzdělání tanečních mistrů pro kvalifikovanou výuku v kurzech a je podmínkou pro členství v této organizaci. Domnívám se, že kvůli absenci vzdělávací instituce zaměřené speciálně na výchovu lektorů v kurzech tance pro veřejnost se opět začíná přesouvat těžiště získávání informací z hromadné do individuální roviny, kdy taneční mistr přímo či nepřímo předává své znalosti a zkušenosti svým pokračovatelům.

Cesta za profesí tanečního mistra

Kudy tedy dnes vede a v minulosti vedla cesta za kariérou tanečního mistra? Jakým způsobem nabyli své znalosti ti, kteří v tanci vychovávají další generace? Na to jsem se ptala formou hloubkových individuálních rozhovorů dvaceti převážně pražských tanečních mistrů, kteří se tomuto povolání věnují. Zaměřila jsem se na jedince všech věkových kategorií a oslovila i ženy, které v *tanečních* na postu tanečního mistra vyučují.²⁷

Lektorský tým, který zajišťuje výuku v *tanečních*, tvoří taneční pár ve složení muž a žena. Většinou je hlavním lektorem (osobou za mikrofonem) taneční mistr. V praxi jsem se ale setkala s tím, že verbální aktivita jeho tanečního protějšku nabývá různých podob. Častým případem je čistě pasivní role, kdy taneční partner/ka za celou lekci vůbec na mikrofon nepromluví, jinde se zapojí při lehčích úkonech – oznamování skladeb, počítání do hudby pro usnadnění orientace v rytmu. Existují

V taneční škole Vavruška se při výuce u mikrofonu lektori tance střídají. Lenka Nora Návorková vysvětluje dámské kroky při otáčky do blues

ale případy, kdy je role tanečního partnera zcela rovnocenná s rolí mistra, oba se podílejí na výkladu tanečních kroků a variací a oba dokonce disponují mikrofonem. Rozdělení rolí mezi tanečními partnery je dáno několika aspekty. Dominantní úloha tanečního mistra je některými respondenty odůvodněna tím, že partner určuje, co a jak se bude tančit: „*Do společenského tance taková ta feminizace typu „já budu vykládat půlku, ty druhou“ vůbec nepatří, protože muž je vedoucí páru.*“²⁸ Lektori, kteří se v mluvě na mikrofon střídají, naopak tvrdí, že důvodem je, „*aby to bylo pestřejší, aby tam byla dynamika. Dává to tomu napětí, kontrast, je to zajímavější a samozřejmě tím šetříte hlasivky.*“²⁹ Zdá se, že podobu působení lektorského páru určuje jednak vedení taneční školy svou filozofií, ale zároveň je neméně podstatné osobnostní nastavení a zkušenosti obou článků tanečního páru. „*Já se musím racionálně brzdít, abych dal prostor partnerce, mám letitou praxi, z davu vycítím, co mám kdy udělat, abych neztrácel čas. Jakmile předám mikrofon partnerce, nenapojí se na tempo a to, co chce říct... proto partnerce mikrofon moc nepůjčuji, leda když něco opakuje, počítá do hudby. U mě je partnerka často ramínkem na šaty.*“³⁰

Součástí pedagogického týmu tanečních kurzů o větším počtu účastníků bývají i asistenti. Demonstrují taneční kroky, individuálně doučují páry probranou látku, opravují nedostatky a v některých tanečních školách mají též administrativní povinnosti (kontrola legitimací

Taneční mistr Jindřich Hes s partnerkou Anežkou Štěpánkovou a asistenty vyučují základní krok do tance blues

kurzistů a vstupenek, pouštění reprodukované hudby, prodávání vstupenek na plesy, organizační výpomoc na plesích apod.).

Pokud bychom chtěli vytyčit nějaký ideální model kariéry a životních mezníků tanečního mistra, vypadal by následovně. Za vstupní etapu můžeme považovat absolvování kurzů tance a společenské výchovy v adolescentním věku. Nejpozději v tomto věku se u jedince projeví hlubší zájem o společenský tanec. Po základních tanečních kurzech navštěvuje tzv. *pokračovací taneční* a dále rozvíjí pohybové dovednosti v tanečním klubu zaměřeném na taneční sport.³¹ Následně několik let aktivně buduje soutěžní taneční kariéru, při které v sezoně vypomáhá v kurzech tance jako asistent. Poté absolvuje vzdělávání zaměřené na přípravu budoucích učitelů či trenérů tance. Začne sám vyučovat jako taneční mistr v kurzech tance. Za vrchol kariéry, kterého ovšem dosáhne minimum mistrů, se dá považovat vybudování vlastní taneční školy, při které majitel zaměstnává další lektory tance a případně spravuje i taneční klub a provozuje povolání tanečního mistra jako hlavní živnost.

Ve skutečnosti jsem se setkala pouze se dvěma respondenty, jejichž životní příběh korespondoval s vytyčeným modelem, zato jsem narazila na četné odchylky v každé etapě této profesní dráhy, což dokazuje, že je cesta za touto profesí velmi pestrá.

Odlíšnosti jsou patrné již na začátku. Většina dotázaných v rozhovoru spojila počátek své kariéry s absolvováním tanečních, někteří dokonce uvedli, že na popud tanečního mistra navštěvovali pro nedostatek chlapců hned několik kurzů zároveň. Najdou se však i tací, kteří naopak do tanečních vůbec nechodili, a to proto, že se v tom věku již dávno věnovali tanečnímu sportu. „*Do tanečních jsem nechodil. V tu dobu stály kurzy 3 000 Kč, což bylo hodně, raději jsem to investoval do tréninků.*“³²

Ne všichni oslovení taneční mistři se věnovali tanečnímu sportu, byť do tanečního klubu chodili. „*Závodně jsem nikdy netančila. Vystudovala jsem obor trenér tanečního sportu na FTVS v době, kdy vytančená třída ještě nebyla podmínkou.*“³³ Stejně tak se nedá automaticky předpokládat, že by taneční mistři byli tanečnický mezinárodní třídy. Z rozhovorů vyplynulo, že jsou znalosti a zkušenosti z vrcholového tanečního sportu výhodou, avšak nikoli nutným předpokladem pro výuku v základních tanečních. Někteří respondenti dokonce uvedli, že často mohou být i bariérou: „*Začínala jsem pozvolna. Taneční mistr mi ne-*

*chtěl svěřit páry, které s tancem teprve začínají, protože tanečník, který má za sebou nějaké zkušenosti, neumí na začátku trénovat lidi, kteří neumí vůbec tančit.*⁴⁴

S asistováním v tanečních má valná většina dotázaných vlastní zkušenost. Většinou nastoupili jako pomocná síla do tanečních hodin rok po absolvování vlastních kurzů, případně pak asistovali i později v rámci povinné praxe při vzdělávání se na tanečního mistra: „*Když člověk chtěl vystudovat konzervatoř, tak musel mít praxi. Já jsem si ji zařídil u pana Řeháka a po dobu tří let jsem dělal asistenta. Předtím jsem neasistoval, ale ty tři roky bohatě stačily.*“⁴⁵ V rámci rozhovorů jsem se ale setkala i s případy, kdy jedinci přestoupili na povolání tanečního mistra až po skončení vrcholové soutěžní kariéry (třída M). Bez předchozího asistování se rovnou dostali na post lektorů společenského tance či jejich tanečních partnerek. Situace kolem vzdělávání je nejsložitější. Jak jsem naznačila v předchozím historickém exkurzu, od druhé poloviny 20. století pozorujeme snahy o hromadnou výuku budoucích učitelů tance, její podoba byla ale velmi proměnlivá a dá se říct, že v některých údobích existovalo více konceptů vzdělávání zároveň (doškolení kurzy, ústřední kvalifikační kurz, lidové konzervatoře). V současnosti je jediným existujícím systémem nepravidelně otvírané Kvalifikační studium pro trenéry/porotce tanečního sportu. Zároveň je povolání tanečního mistra zařazeno mezi volné živnosti, pro jejichž provozování není vyžadována žádná odborná kvalifikace. Jak jsou na tom tedy respondenti s odborným vzděláním? Ti, co zahájili svou činnost do poloviny 90. let, mají většinou vystudovanou Konzervatoř Jaroslava Ježka, kde obor společenského tance zanikl v roce 1998, případně jiné kurzy. Ti, co začali učit později, jsou absolventi různých stupňů studia pro trenéry a porotce tanečního sportu nebo nemají žádné oficiální vzdělání. Ačkoli odborná kvalifikace není podmínkou pro získání živnostenského listu pro práci tanečního mistra, některé taneční školy doklad o vzdělání i dnes požadují: „*Já mám všechny lidi vzdělané v oboru, to je moje vnitřní podmínka.*“⁴⁶ Někteří taneční mistři si tedy vzdělání doplnili právě kvůli získání pracovní příležitosti: „*Dostali jsme možnost učit v prestižní škole, která si zakládá na lektorech. Chtěli po nás vyložení, abychom na to měli školu, tak jsme s manželkou absolvovali trenérské studium na FTVS.*“⁴⁷

Odborné vzdělání je také podmínkou pro členství ve Svazu učitelů tance či Asociaci tanečních mistrů ČR a ja-

kousi zárukou společenského uznání mezi ostatními mistry tance. „*Všichni konkurenti mi nepřímě dávali najevo, že to neumím, protože to nemám vystudované. Cítil jsem potřebu si to vzdělání doplnit.*“⁴⁸

Přesto ale padalo zároveň mnoho zmínek, že informace získané při oficiálním vzdělání v oboru společenského tance nenašly příliš v základních tanečních kurzech pro mládež využití, neboť jak konzervatoře, tak i trenérské kurzy se zaměřovaly výhradně na taneční sport a podle respondentů se příliš neprobírala metodika. „*Současné vzdělávání (myšleno trenérský kurz) je v podstatě jen zkouška z katalogu figur, není to o metodice, o tom, zda tomu rozumíte a umíte to vysvětlit. U tanečního mistra je důležité, zda umí mluvit na mikrofon, zda zvládá management a ekonomiku provozu tanečních a toto vzdělání vám nikdo nenabízí.*“⁴⁹

Pokud bychom vzali v potaz výše uvedené odchylky od ideální cesty za profesí tanečního mistra, je možné vysledovat v praxi dva modely. V prvním z nich je kariérní postup pomalejší, dlouhodobější, kdy jedinec prochází postupně všemi stupni žebříčku – absolvování základních a pokračovacích kurzů, několikaleté asistování, následně pozice partnera/rky tanečního mistra a poté samotné lektorování. „*Taneční mistr si mě vyhlédl, zda mu nechci dělat asistenta. Postupně mě do toho více zasvěcoval, občas mi půjčil mikrofon. Také se stávalo, že kvůli napadlému sněhu dorazil do tanečních později a já jsem zahajoval lekci, pak jsme se i střídali*

Taneční mistrová Martina Skálová s partnerem Tomášem Vejrem ukazují frekventantům jive

v *moderování prodloužených*.⁴⁰ Současné provozování vrcholové závodní taneční kariéry nebývá v tomto případě tak časté, jedinci mají vytančené nižší třídy (C, B). V druhém modelu je kariéra rychlejší a spodní stupně asistování jsou přeskočeny. Přepokládá se vrcholová soutěžní kariéra, po jejímž konci jedinec zaujímá rovnou místo partnera/rky tanečního mistra a mnohem dříve se ujmá samostatného lektorování. „V pětadvaceti letech jsem končila aktivní taneční kariéru, už jsem nějakou dobu trénovala soutěžní páry. Zvažovala jsem, zda se tanci budu nadále po trenérské stránce věnovat. Znal jsem tanečního mistra, který vede taneční školu, tak jsem ho oslovila a začala učit v jeho tanečních jako jeho partnerka a poměrně záhy jako lektorka.“⁴¹

Nelze opomenout skutečnost, kterou někteří respondenti v rozhovoru zmínili, že se k povolání tanečního mistra vlastně dostali náhodou. „Jednou se mě zeptala kolegyně v práci, zda bych nechtěl naučit skupinku dětí tančit, protože mají jít na ples. Řekl jsem si proč ne. Považoval jsem to za jednorázovou akci, ale děti samy přišly, že by chtěly pokračovat dál. Tak jsem začal učit taneční pro mládež.“⁴² Případně se z původní dočasné volnočasové aktivity stalo povolání provozované jako hlavní živnost. „Chtěl jsem se kurzy pobavit vedle své oficiální práce, neměl jsem v plánu se tanečním více věnovat“,⁴³ nebo: „V roce 2005 jsem promoval, předpokládal jsem, že tím končí moje taneční éra, a normálně nastoupím do zaměstnání. Ale lidi říkali, že chtějí pokračovat a ptali se, kdy budou další kurzy.“⁴⁴

Taneční mistr Miloslav Franta s partnerkou Kateřinou Machalkovou a asistenty, ukázka oddělené výuky pánských a dámských kroků. Všechna foto Daniela Machová 2018

Současná praxe předávání znalostí mezi tanečními mistry

Vzhledem k absenci legislativního požadavku oficiálního vzdělání pro výkon profese tanečního mistra se v následující části zaměřím pouze na neformální způsoby, jakými jedinci nabývají dovedností, nutných pro zdárnou výuku v kurzech tance. První zkušenosti získávají prostřednictvím asistování při výuce. Z rozhovorů s tanečními mistry a jejich pomocníky vyplynulo, že k výuce nastupují většinou bez předchozí důkladné instruktáže (vyjma informací týkajících se organizačních aspektů). Důvodů je hned několik; asistenti se rekrutují z bývalých absolventů tanečních kurzů, předpokládá se, že tedy ovládají tance a jejich variace a zároveň jako předchozí klienti znají i náplň práce asistentů. Jelikož často pracují i na vlastní taneční kariéře, má se za to, že umějí tančit lépe než ti, kterým budou případně pomáhat. Pro taneční mistry by úvodní intenzivní zaškolování také mohlo představovat nejistou investici, až v terénu se pozná, zda jedinec má pedagogické vlohy. Z počátku také není jasné, jak dlouho začínající asistent u této aktivity setrvá. Ukazuje se, že asistování je příjemnou brigádou pro studenty na střední a případně i vysoké škole, ale zcela výjimečně se mu věnují i po studiu. Intenzivní příprava nových asistentů formou předsezonního soustředění je ojedinělá (v případě výrazné obměny personálu, v kurzech s vysokým počtem frekventantů, kde se předpokládá větší aktivita a schopnosti asistentů apod.).

Důkladnější příprava asistenta nastává až v případě, kdy taneční mistr vycítí u jedince talent pro profesi, jaký se zároveň potká s potřebou taneční školy, posílit v dohledné době stav tanečních lektorů. V tom okamžiku dostává při výuce větší příležitost se prosadit. „*Chceme, aby naši lidi učili dobře, několik let učí s námi a necháváme je občas, ať si část odučí, pak jim řekneme připomínky. Více samostatně učí ve chvíli, kdy tuším, že za rok už budou muset učit sami.*“⁴⁴⁵

Některé taneční školy ale také získávají nové lektory prostřednictvím inzerátů a na základě konkurzů. Zasvěcení do metodiky a filozofie taneční školy pak probíhá podobnou formou, ale rychleji a intenzivněji. „*Před začátkem sezony jsme měli v létě týdenní taneční soustředění, kde jsem měl navíc sólové lekce, kde mě učil, jak mluvit na mikrofon. V průběhu kurzů jsem se chodil dívat na následky, dělal si poznámky, měl to natočené na video. Pak jsem se to naučil, abych v pátek věděl, co a jak učit.*“⁴⁴⁶

V obou případech má začínající taneční mistr k sobě do tanečního páru zkušeného partnera či partnerku, aby byla zachována úroveň i koncepce výuky a metodiky taneční školy.

Jak z rozhovorů s tanečními mistry vyplynulo, pro část z nich je následné vzdělávání v oboru celoživotní proces. Metodiku své výuky obohacují kromě dlouholetých zkušeností z praxe absolvováním různých školení, které pořádá Svaz učitelů tance i Asociace tanečních mistrů ČR, či studiem literatury. Dalším zdrojem inspirace mohou být ostatní taneční mistři a jejich způsob výuky a pojetí tanečních kurzů. Součástí předchozích systémů vzdělávání v této profesi byly automaticky náslechy v kurzech tanečních mistrů. Dnes je náhled na tento aspekt ambivalentní. Někteří taneční mistři v rozhovorech potvrdili, že příležitostně v minulosti navštívili lekce jiných učitelů tance, jiní naopak pociťují, že to není vhodné. „*Nechodil jsem se dívat do jiných tanečních. Všichni mezi sebou se známe, asi by se to konkurenci nelíbilo, kdybych si tam přišel sednout na lekci mládeže. Každá škola si chrání svůj postup. My máme v obchodních podmínkách, že návštěvníci nesmí natáčet výuku, je to know-how.*“⁴⁴⁷ V případě, že spolu taneční mistři sdílejí rady ohledně metodických postupů ve výuce, nejedná se z hlediska lokality o přímé konkurenty.

Závěrem

Smyslem této studie bylo rozkrýt cestu za profesí tanečního mistra. Ta mohla být od roku 1836 vykonávána pouze na základě udělené licence, která byla od roku 1924 podmíněna složením zkoušky před úřední komisí. Požadavek odborné kvalifikace vyústil ve 40. letech 20. století ve snahu o zavedení hromadného vzdělávání kandidátů na post tanečního mistra. Způsob předávání tanečních znalostí se tak přesunul z individuální roviny, kdy adepty na tuto profesi připravovali jednotliví mistři, na masovou úroveň. Skupinová výuka byla realizována formou krátkodobých kurzů a školení, ale později i víceletého studia na konzervatořích apod. V roce 1992 však byla profese tanečního mistra prohlášena za volnou živnost a tento stav trvá dodnes. Nulový legislativní požadavek odborné kvalifikace je mimo jiné i příčinou absence adekvátního systému vzdělávání určeného přímo pro lektory kurzů tance a společenské výchovy (kvalifikační studium existuje v současné době pouze pro trenéry a porotce tanečního sportu, kde je jeho absolvování podmínkou pro získání licence). Tato situace je poměrně

paradoxní, zvláště s ohledem na skutečnost, že je profese tanečního mistra v národní klasifikaci zařazena mezi zaměstnání, u kterých se odborná kvalifikace předpokládá a použití slova mistr v názvu tohoto povolání evokuje jakousi výjimečnost, výlučnost spojenou s určitým společenským postavením a prestiží ve společnosti.

Od prohlášení výuky společenského tance za volnou živnost uplynulo již čtvrtstoletí, což nabízí jistý časový odstup, se kterým se můžeme podívat na to, jak vypadá současná praxe vzdělávání v tomto oboru, a predikovat, jak bude vypadat budoucí vývoj. Ukazuje se, že forma absolvovaného vzdělání souvisí do určité míry s věkem tanečních mistrů. V současné době v kurzech tance a společenské výchovy stále vyučují taneční mistři starší čtyřiceti let, kteří absolvovali vzdělání odpovídající jejich profesi v době, kdy to bylo možné (tj. do roku 1998). Jsou mezi nimi i jedinci (většinou ve věku do čtyřiceti let), kteří prošli kvalifikačním studiem pro trenéry a porotce. Část z nich se skutečně věnuje trénování soutěžních párů a hodnocení tanečních soutěží, někteří však studium absolvovali pouze proto, že vzdělání bylo podmínkou přijetí do taneční školy, která taneční kurzy pořádá. V kurzech

vyučují i taneční mistři bez oficiální kvalifikace a domnívám se, že jejich procentuální zastoupení v budoucnosti poroste, pokud se podmínky získání živnosti nezmění. Nic zatím nenaznačuje, že by se měnit měly.

Jak se zajistí kontinuita v předávání taneční znalosti další generaci tanečních mistrů, aby bylo možné zachovat unikátní fenomén *tanečních* pro další ročníky frekventantů? Domnívám se, že znovu poroste úloha individuálního vzdělávání adeptů, názny jsou patrné již v současnosti. Budoucí taneční mistři budou nabývat své dovednosti a vědomosti přirozeně skrze práci asistentů a později lektorů v uzavřených komunitách tanečních škol, které střeží své know-how. Majitelé těchto škol většinou oficiální kvalifikací pro výuku v kurzech disponují, dá se předpokládat, že při předávání svých zkušeností nastupující generaci tanečních mistrů zužitkují znalosti získané při studiu a obohacené o vlastní praxi. Zároveň je však možné očekávat, že se vzhledem k chybějícímu unifikujícímu elementu (hromadnému vzdělávání, jednotným osnovám) budou zvětšovat rozdíly v podobě a náplni tanečních kurzů jednotlivých tanečních škol či samostatně působících tanečních mistrů.

Tato studie vznikla na Akademii múzických umění v Praze v rámci projektu „Předávání taneční znalosti mezi tanečními mistry“ podpořeného z prostředků účelové podpory na specifická vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2018.

POZNÁMKY:

1. Dopočítáno z údajů o pohybu obyvatelstva v českých zemích 1785–2014 (Český statistický úřad) a statistik návštěvnosti kurzů, které vypracoval Svaz učitelů tance z let 1987/88 a 1988/89 a jsou uveřejněné v Tanečních listech (srov. Kábrt 1989a, 1989b).
2. Např. v Praze je součástí středoškolských maturitních plesů i imatrikulace studentů prvních ročníků, tedy v případě víceletých gymnázií jsou slavnostně osazováni i ve společenském obleku oděni jedenáctiletí primáni.
3. Rozhovor s účastníkem tanečních kurzů mistra Zdeňka Řeháka pořádaných Taneční školou Národního domu na Vinohradech ze dne 16. 2. 2015.
4. Analýzou jednotlivých činností profese tanečního mistra jsem se zabývala v bakalářské a magisterské práci (viz Zilvarová 2009, 2012).
5. Profese tanečního mistra nebyla zařazena mezi dvacet šest hodnocených profesí. Nejblíže jí je povolání učitele, které bylo zařazeno do výzkumu v podobě učitele jak na vysoké škole (celkové 4. místo v žebříčku hodnocení), tak i na základní škole (celkové 5. místo v žebříčku hodnocení). První pozice obsadil lékař, poté vědec a zdravotní sestra. Respondenti dostali za úkol obodovat jednotlivá povolání podle toho, nakolik si jich váží.
6. Z četných dokladů z minulého století např. vyplývá, že úřady a OSA měly často tendenci chápat i taneční kurzy jako zábavu, s čímž souvisela hlavně snaha o vymáhání vyšších autorských poplatků a zemských dávek.
7. Termín používaný v sociologii v širším pojetí pro označení ekonomicky aktivních jedinců, kteří nevykonávají manuální práci (ta náleží tzv. modrým límečkům). Pojem odkazuje na pracovní oblečení příslušníků (u bílých límečků košile, potažmo společenský oblek) a na aspekty nerovnosti v zaměstnání (příjem, kariérní postup, prestiž apod.).
8. Rozhovor s taneční mistrovou ze dne 22. 3. 2018.
9. Viz „24 Ostatní vědci a odborní duševní pracovníci jinde neuvedení.“ Český statistický úřad [online] [cit. 1. 7. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/24_ostatni_vedci_a_odborni_dusevni_pracovnici_jinde_neuvedeni>.
10. Na základě zákona č. 455/1991 Sb. ze dne 2. 10. 1991 o živnostenském podnikání.
11. „K vyučování tanci a nauce slušnosti jest podle dv. dekretu ze dne 6. 1. 1836 Sb.z.a.n., sv. 64 nezbytně třeba povolení (licence), které uděluje na základě §14 odd. c min. nař. ze dne 19. ledna 1853

- č. 10 ř.z., výhradně zemská správa politická". Archiv hl. m. Prahy, Fond Svaz učitelů tance v Praze, nezpracováno.
12. Např. v dopisu Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 15. 7. 1919 se píše: „Tanečním učitelům stačí doložit se školou a vysvědčením kteréhokoli tanečního mistra, jenž ochotně je dá za vymíněný poplatek". Archiv hl. m. Prahy, Fond Svaz učitelů tance v Praze, nezpracováno.
 13. Instituce sdružující taneční mistry vznikla na sklonku roku 1895 pod názvem Klub pražských tanečních mistrů, záhy se rozšířila na celé území pod názvem Klub tanečních mistrů v Království českém. Se vznikem Československé republiky došlo k přejmenování Klubu na Organizaci koncesovaných tanečních mistrů Československého státu s ústředím v Praze. Od roku 1934 figurovala instituce pod názvem Svaz československých učitelů tance a nauky o slušnosti a majitelů tanečních škol. V souvislosti s německou okupací byla opět vynucena změna názvu, a to na Svaz učitelů tance Čech a Moravy. Se státním převratem v roce 1948 ztratil postupně svou samostatnost. Nejříve byl začleněn do Ústředny lidové zábavy a od sezóny 1951/1952 pod Hudební a artistickou ústřednu. Svaz československých tanečních mistrů byl definitivně zrušen začátkem října roku 1952, a to na základě vyhlášky Ministerstva vnitra a spolčovacího zákona č. 68/1951. Ke znovuoobnovení Svazu učitelů tance došlo po uvolnění společenských poměrů v roce 1968, první ustavující sjezd se konal 17. 5. 1969. Od té doby funguje Svaz učitelů tance nepřetržitě dodnes. V roce 1994 však došlo mezi členy k roztržce, jejímž výsledkem byl odchod řady pražských tanečních mistrů a založení Svazu učitelů tance se sídlem v Praze (SUTAP), oficiálně registrovaného na Ministerstvu vnitra ke dni 17. 2. 1995; dnes funguje tato organizace pod názvem Asociace tanečních mistrů.
 14. Vyplývá to z následujících předpisů: „Dle výnosu zem. správy polit. ze dne 8. 5. 1924 čís. 118.334 ai 24, 8./B. 719 ai. 24 je oprávněn vyučovati jen ten, kdo má povolení zemské správy polit. Toto povolení může zem. sp. pol. udělit dle výnosu ministerstva vnitra ze dne 1. 3. 1924 č. 57.367/23-6 jen po složení zkoušky způsobilosti s dobrým prospěchem. Tyto zkoušky byly uvedeny v platnost výnosem zem. sp. pol. ze dne 18. 11. 1924 čís. 377.271 ai. 8.B. – 719/4". Archiv hl. m. Prahy, Fond Svaz učitelů tance v Praze, nezpracováno.
 15. Zápis schůze ohledně zkušební komise, 24. 5. 1924. Protokoly z let 1920–1931, Archiv hl. m. Prahy, Fond Svaz učitelů tance v Praze, nezpracováno.
 16. Požadovalo se, aby uchazeč ovládal právní normy vztahující se na vyučování tance.
 17. Zprávy Svazu učitelů tance a společenské výchovy, 16. 9. 1948, Archiv hl. m. Prahy, Fond Svaz učitelů tance v Praze, nezpracováno.
 18. Podrobněji viz Jírový 1959.
 19. Národní archiv, Fond KSČ-ÚV-B oborový archiv, karton 8.
 20. Podrobněji viz Štěrbová 1992.
 21. Kábrt, Josef: Jak jsem se stal tanečním mistrem? [online] [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://kabrt.ts.sweb.cz/>>.
 22. Tříletý kurz probíhal v letech 1976–1979.
 23. Zákon č. 455/1991 Sb. ze dne 2. října 1991 o živnostenském podnikání.
 24. Z rozhovoru s tanečním mistrem Jiřím Plamínkem vyplynulo, že se vyučovalo třikrát týdně.
 25. Novela zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol, § 17, která nabyla účinnosti dne 27. 7. 1995. Obor společenského tance byl na Konzervatoři Jaroslava Ježka zrušen až v roce 1998, předpokládám, že poté, co dostudoval poslední ročník přijatý před novelou zmíněného zákona.
 26. Kvalifikační studium pro trenéry a porotce pořádají příležitostně i vybrané taneční kluby např. Taneční klub DSP Kometa Brno, z.s., ve spolupráci s Kometa Dance Academy a Taneční studio Henzély v Kroměříži.
 27. Byť se mluví o této profesi ve studii v mužském rodě, je třeba neopomenout, že ji vykonávají také ženy.
 28. Rozhovor s tanečním mistrem A ze dne 2. 12. 2013.
 29. Rozhovor s tanečním mistrem B ze dne 28. 3. 2018.
 30. Rozhovor s tanečním mistrem C ze dne 10. 4. 2018.
 31. Pro označení soutěžní formy společenských tanců se dnes používá pojem taneční sport, případně sportovní tanec. Snahy prosadit soutěžní tanec jako sport nacházíme již v 70. letech 20. století v Německu a souvisí s úsilím o zařazení společenského tance mezi olympijské sporty a díky tomu i jiným možnostem financování tohoto oboru (atraktivnějším sponzoringem apod.). Přímé prosazení pojmu taneční sport souvisí s přejmenováním světové taneční organizace v roce 1990 z ICAD (International Council of Amateur Dancers) na IDSF (International Dance Sport Federation), dnes WDSF (World DanceSport Federation). Podobná změna názvu zahrnující pojem tanečního sportu následovala s drobným zpožděním i v České republice, kde v roce 1994 vešla v platnost změna názvu ČSAST (Český svaz amatérského společenského tance) na ČSTS (Český svaz tanečního sportu). Více viz Degen 2003.
 32. Rozhovor s tanečním mistrem D ze dne 26. 3. 2018.
 33. Rozhovor s taneční mistrovou E ze dne 26. 3. 2018.
 34. Rozhovor s taneční mistrovou F ze dne 22. 3. 2018.
 35. Rozhovor s tanečním mistrem G ze dne 24. 3. 2018.
 36. Rozhovor s tanečním mistrem H ze dne 22. 1. 2018.
 37. Rozhovor s tanečním mistrem I ze dne 19. 2. 2015.
 38. Rozhovor s tanečním mistrem B ze dne 28. 3. 2018.
 39. Rozhovor s tanečním mistrem B ze dne 28. 3. 2018.
 40. Rozhovor s tanečním mistrem I ze dne 19. 2. 2015.
 41. Rozhovor s taneční mistrovou F ze dne 22. 3. 2018.
 42. Rozhovor s tanečním mistrem J ze dne 19. 3. 2018.
 43. Rozhovor s tanečním mistrem C ze dne 10. 4. 2018.
 44. Rozhovor s tanečním mistrem B ze dne 28. 3. 2018.
 45. Rozhovor s tanečním mistrem C ze dne 10. 4. 2018.
 46. Rozhovor s tanečním mistrem D ze dne 26. 3. 2018.
 47. Rozhovor s tanečním mistrem D ze dne 26. 3. 2018.

NETIŠTĚNÉ PRAMENY:

Archiv hl. m. Prahy. Fond Svaz učitelů tance v Praze, NAD 697, časový rozsah 1920–1950, nezpracováno.

Národní archiv, Fond KSČ-ÚV-B oborový archiv, karton 8.

PRAMENY A LITERATURA:

- Degen, Milan 2003: *Společenský tanec ve dvacátém století*. Praha: Plamínek Production.
- Jírový, Zdeněk 1959: O novou výchovu učitelů společenského tance. *Lidová tvořivost*, č. 11, s. 254.
- Jírový, Zdeněk, 1960: Společenský tanec v poradních sborech. *Lidová tvořivost*, č. 12., s. 278.
- Jírový, Zdeněk 1977: Co je třeba udělat. *Taneční listy*, č. 10, s. 22–23.
- Kábrt, Josef 1989a: Statistika tanečních kursů. *Taneční listy*, č. 2, s. 21.
- Kábrt, Josef 1989b: Učitelé tance ve školním roce 1988–89. *Taneční listy*, č. 9, s. 20.
- Sbírka zákonů. Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání ze dne 2. 10. 1991.
- Sbírka zákonů. Novela 138/1995 Sb. zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol ze dne 27. 7. 1995.
- Štěrbová, Helena 1992: *Učební osnovy pro Konzervatoř Jaroslava Ježka, 1. a 2. ročník scénického tance*. Diplomová práce. Praha: HAMU.
- Petrusek, Miloslav 1996: Prestiž. In: *Velký sociologický slovník*. II. díl. Praha: Karolinum, s. 841.
- Zilvarová, Daniela 2009: *Profese tanečního mistra v Čechách 19. století*. Bakalářská práce. Praha: AMU. Hudební fakulta.
- Zilvarová, Daniela 2012: *Profese tanečního mistra v Čechách ve 20. století*. Magisterská práce. Praha: AMU. Hudební fakulta.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Bílá, Klára – Milota Lukáš 2014: „Taneční kurzy jsou v Česku stále oblíbené. V posledních letech hlavně u dospělých.“ *Český rozhlas* [online] 8. 2. [cit. 23. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/tanezni-kurzy-jsou-v-cesku-stale-oblibene-v-poslednich-letech-hlavne-u-dospelych--1313486>.
- Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR. Prestiž povolání – únor 2016. [online] 9. 3. 2016 [cit. 12. 7. 2018]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2025/f9/eu160309.pdf>.
- Český svaz tanečního sportu: Kvalifikační studia. [online] [cit. 1. 7. 2018]. Dostupné z: <<http://www.csts.cz/cs/Sekce/KvalifikacniStudia>>.
- Kábrt, Josef: Jak jsem se stal tanečním mistrem? [online] [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://kabrt.ts.web.cz/>>.
- Národní soustava povolání.cz. Taneční mistr. [online] [cit. 23. 7. 2018]. Dostupné z: <<https://www.nsp.cz/jednotka-prace/tanezni-mistr>>.
- Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2014. Tabulka Obyvatelstvo. Český statistický úřad [online] [cit. 13. 7. 2018]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-v-cislech-2014-7f9ll5wy1>>.
- „24 Ostatní vědci a odborní duševní pracovníci jinde neuvedení.“ Český statistický úřad [online] [cit. 1. 7. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/24_ostatni_vedci_a_odborni_dusevni_pracovnici_jinde_neuvedeni_>.
- Svaz učitelů tance: Vzdělávání. Kvalifikační studium Trenér/Porotce tanečního sportu tř. II. [online] [cit. 1. 7. 2018]. Dostupné z: <http://api.pubres.cz/domeny/sut_cz/ftp/obrazky/info_Trener_II_2017_ver4.jpg>.

Summary

Knowledge Transfer among Czech Dance Instructors

Ballroom dance and etiquette lessons are considered to be a unique phenomenon with more than one-hundred-year long tradition in the Czech lands. It is the young people's sustained interest in the education in ballroom couple dances as well as the sufficient number of dance instructors leading the lessons that are necessary for the dance lessons to survive. Based on the investigation of archive sources and the analysis of qualitative interviews with twenty active dance instructors, the author of the study reveals the mechanisms of how the dance knowledge is acquired and passed down from generation to generation of ballroom dance instructors. From the year 1836, dance instructors were allowed to perform their professional activity only based on the license; beginning with the year 1924 this licence was conditional on passing an examination before the examination board. In the 1940s, the requirement of professional qualification resulted in the introduction of mass education of the applicants. In 1992, the profession of dance instructor was declared an unqualified trade, and in 1998 the subject “ballroom dance” ceased to exist in the only institution supposed to educate dance instructors. The study brings up different models of the path to becoming a dance instructor within the context of the afore-mentioned changes in legislation and the perception of the social status and prestige of these professionals.

Key words: Dance and etiquette lessons; dance instructor; passing on of dance knowledge; profession.

MOTIVACE K VÝKONU TANEČNÍ PROFESE NA „VOLNÉ NOZE“ V SOUČASNÉ ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Josef Bartoš (*Katedra tance Hudební a taneční fakulty AMU v Praze*)

V předkládané studii se zabývám otázkou, proč jsou taneční umělci, představitelé současného tance¹ i přes finanční nevýhodnost a absenci sociálních hodnot silně motivováni k výkonu svého povolání². Specifikum této sondy spočívá v zaměření na subjekty působící mimo stálé taneční soubory divadel³ v České republice, na scénu někdy označovanou jako alternativní, stylově orientovanou na již zmíněný současný tanec, případně další okrajové žánry. Výběr tohoto okruhu je záměrný – v dané sféře neexistuje jediný zaměstnavatel, který by poskytoval pracovní smlouvy na hlavní či vedlejší poměr.⁴ Druhým problematickým momentem je výše finančního ohodnocení odvedené práce vzhledem k její náročnosti a nadměrné fyzické zátěži. Tyto problémy však s sebou přináší i další přidružené potíže, kterým se budu věnovat později.

V dostupné literatuře existují texty, které se zabývají sběrem faktografických dat a poukazují tak na nízkou životní úroveň umělců (viz Návrátová – Vašek a kol. 2010; Návrátová 2018). Ačkoliv získané informace nejsou kvantitativně dostačující a je stále třeba prohlubovat naši znalost o reálných podmínkách provozování tanečního umění, přinášejí nám alespoň základní představu o složitém fungování oboru. Mimo okruh zájmu jejich autorů však leží otázky vztahující se k dopadům takového prostředí na psychiku umělců, na emoce, které při každodenním pracovním vytížení zažívají; zcela chybí psychologické pojetí problematiky. První nakročení ke studiu tohoto tématu představuje průzkum Daniely Zilvarové (2013) *Svoboda na volné noze versus jistota v angažmá? Sonda do života tanečníků v 21. století v Čechách*. Autorka v něm nejen shromáždila faktické informace o fungování zdejší scény, provedla ale také kvalitativní rozhovory, ve kterých se částečně zrcadlí psychologický rozměr profese. Cíleně však těmto otázkám nevěnuje pozornost.

Má hypotéza staví na předpokladu, že motivace tanečníků, choreografů a pedagogů k výkonu povolání nepramení z vnějších faktorů, ale že naopak úzce souvisí s vnitřním světem umělců, s jejich psychikou; týká se jejich bytostného já, díky čemuž jsou mnohdy ochotni

obětovat i své fyzické zdraví, jak dokládají některé výroky citované dále. Rád bych se tímto textem pokusil zachytit alespoň částečně tuto chybějící výseč tanečně-vědního výzkumu.

Prvotní inspirací k sepsání studie byl terénní výzkum realizovaný na přelomu let 2016 a 2017 (Bartoš 2017), v němž jsem se zabýval psychologickými aspekty tanečního umění z emického pohledu. V šestnácti etnografických interview jsme s jedenácti informátory diskutovali základní psychologická témata, která se přirozeně objevují v tanečním umění. Mezi nimi například předpoklady k výkonu tanečního povolání, osobnost a projevy její jedinečnosti v pohybovém či tanečním projevu, komplexnost vnímání a prožívání při pozorování díla, ale také motivaci jako důležitý faktor výběru zaměstnání. Právě poslední zmíněný okruh přinesl pozoruhodné poznatky, které bych rád rozvedl a dále komentoval v předkládaném textu.

Vymezení a kritéria výzkumu

Jak jsem již zmínil výše, část původního výzkumu byla zaměřena na otázky motivace v rámci komunity tanečních umělců mimo stálé soubory divadel. Rozhodnutí provést výzkum v této specifické skupině lidí plyne z mých vlastních zkušeností, jelikož se sám v těchto podmínkách žívím, jsem aktivním tanečníkem. Kromě interpretačních zkušeností pozoruji tuto scénu od dob svých studií na Konzervatoři Duncan Centre, tedy od roku 2006, v posledních letech pak velmi intenzivně jako kritik a nyní i šéfredaktor oborového on-line magazínu. S daným světem mám přímou zkušenost a jeho představitele znám osobně. Tato vstupní pozice mi umožnila navodit při rozhovorech přátelskou atmosféru a pátrat tak po velmi citlivých informacích.

Výzkumný vzorek jsem sestavil na základě následujících kritérií: a) zázemí na scéně současného tance, b) rovnoměrné zastoupení třech odlišných specializací (pedagog, interpret a choreograf), které se v praxi mohou překrývat, c) dosavadní umělecká aktivita, d) tanec jako minimálně částečná živnost a e) rovnoměrné zastoupení mužů a žen. Průzkumu se zúčastnilo jedenáct

osob, z toho šest žen a pět mužů. Vzorek sestával z šesti absolventů katedry tance Akademie múzických umění v Praze, ze čtyř absolventů Konzervatoře Duncan Centre a jednoho umělce bez konzervatorního či vysokoškolského vzdělání. Účastníkům byla přislíbena anonymita, a proto jejich výpovědi nejsou genderově ani věkově rozpoznatelné. V období výzkumu se průměrný věk informátorů pohyboval kolem třiceti sedmi let. Vyšší věk plyne z předpokladu, že jsem záměrně oslovil umělce, kteří se v oboru pohybují alespoň jednu dekádu; jedná se tedy o uznávané osobnosti s mnohaletými zkušenostmi.

Mým původním záměrem bylo uskutečnit dva devadesátiminutové rozhovory s každým informátorem, avšak ne se všemi se tuto minutáž podařilo naplnit, a to z důvodu jejich pracovního vytížení. Pouze v pěti případech se rozhovor opakoval. Výchozí metodou mi byly kvalitativní, polostrukturované rozhovory, jak je popisuje americký antropolog Bernard Russell (2006) ve své knize *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Inspiroval jsem se také specifickým druhem etnografického interview, které Jean-Claude Kaufmann (2010) nazývá *chápatelický rozhovor* a jež mi umožnilo jemnější uchopení psychologické tematiky. Podnětným se v tomto ohledu pro mě stal také text Lászla Felföldiho (2002) *Dance Knowledge: To Cognitive Approach in Folk Dance Research*. Autor v něm věnuje pozornost kognitivním aspektům lidového tance a formuluje základní stavební kameny takového přístupu včetně možných metodologických východisek. Právě v metodologické části upozorňuje na důležitost verbalizovaných či verbalizovatelných oblastí taneční znalosti (dance knowledge), což považuji i v předkládané studii za důležitý aspekt. Získané narativy jsem následně kódoval dle vytipovaných témat.

Motivace a profese

Existuje mnoho různých definic termínu motivace, jež jsou spojovány s odlišnými školami i významnými jmény z dějin psychologie – mezi mnohými komplexními koncepty například psychoanalytická teorie pudů Sigmunda Freuda (1998), teorie potřeb Henryho Murraye (1938) nebo teorie hierarchie potřeb Abrahama Maslowa (1954). Poslední zmíněný zdroj je napříč obory zřejmě nejcitovanější, obsahuje však mnoho sporných momentů. Mimo jiné A. Maslow ve své slavné „pyramidě“ dělí potřeby na nedostatkové (například fyziologické potřeby) a růstové

(například estetické potřeby) s tím, že růstové mohou být uspokojeny pouze v případě, že jsou uspokojeny ty nedostatkové. Příběhy mnohých umělců (například vzpomínky tanečnice Niny Jirsíkové o jejím pobytu v koncentračním táboře v Ravensbrücku – 2013) však dokládají, že předpokládaná závislost není jednoznačná.

Oproti celistvým konceptům uvedeným výše se pro účel tohoto textu jeví jako vhodnější použít pojetí základních vlastností motivace (Nakonečný 1997: 105), mezi které patří: a) směřování chování, b) určování jeho síly a c) udržování aktivity, dokud není dosaženo cíle. Tyto tři aspekty popisují lidské úsilí, usilování, tedy motivaci. V této souvislosti považuji za důležité zmínit provázanost kategorie s jinou integrální součástí lidské psychiky, a to s emocemi, jež jsou důležitou komponentou umění i jeho tvorby. „*Uspokojení je také citovým prožitkem. [...] v motivaci jde o dosahování kladných emocí.*“ (Helus 2011: 128)

Motivace k pracovnímu výkonu je komplexní jev systémové povahy, který se odehrává ve složitém systému nepřeborného množství vnitřních i vnějších proměnných. Jejich interakční povaha se vyznačuje značnou proměnlivostí, do které vstupují i situační aspekty (Rymeš 2003: 107). Existují ale i autoři, kteří připouští existenci stálých motivačních profilů:

„*Na druhé straně má motivační ladění a zaměřenost osobnosti člověka pevnější konzistenci a relativní stabilitu. V této souvislosti lze hovořit o motivačním profilu člověka, který vyjadřuje ‚relativně trvalou nebo dlouhodobou orientaci, motivační preferenci jako součást celkového profilu osobnosti‘.*“ (Růžička 1992: 34)

„*Motivační profil zahrnuje a je utvářen potřebou kontaktu s druhými lidmi, potřebou bezpečí a sociální jistoty, potřebou sebeoceny, tendencí prosazovat se v sociálním prostředí, souborem individuálních osobnostních rysů jako jsou dominance, sociální citlivost, kooperativnost, nezávislost apod. Poznání motivačního profilu přispívá k porozumění složitosti lidského jednání zahrnujícího integraci minulé zkušenosti, aktuální situaci a predikci budoucího.*“ (Rymeš 2003: 107)

Motivace k výkonu tanečního povolání

Hledat motivační činitele v tanečním povolání se může zdát na první pohled poněkud obtížné. Je nutné si uvědomit, že kromě divadel disponujících stálými soubory není práce v angažmá (a tedy se smlouvou⁵ a pravi-

delným, zhruba stejně vysokým příjmem) běžnou praxí. Naopak pozorování umělci jsou nejčastěji najímání na bázi projektové spolupráce a podepisují různé formy dohod či smluv (licenční, o dílo, o ztvárnění uměleckého výkonu aj.). Taková praxe s sebou přináší mnohdy nárazový příjem finančních prostředků v závislosti na aktuální nabídce a možnostech umělce. Ačkoliv není systém odměňování v teoretických předpokladech psychologie práce a organizace považován za primární (srov. Arnold – Randall 2010: 306–359), takový koncept myšlení předpokládá, že se zaměstnanec již nachází v pracovním poměru. Na jiné formy zaměstnaneckých poměrů většinou není brán zřetel.

V mimosmluvních pracovněprávních vztazích nejenže za najímaného nikdo neodvádí sociální a zdravotní pojištění státu a zdanění příjmů musí řešit výhradně sám, přichází také ale o veškeré výhody běžně poskytované zaměstnancům. Do této sféry spadají všechny formy připojištění, finančních odměn nad rámec běžného platu za nadstandardně odvedenou práci, slevy na volnočasové aktivity nebo i nárok na čerpání placené dovolené⁶ či nemocenské s následnou náhradou ušlé mzdy. Mezi běžné „taneční“ benefity umělců v angažmá se započítává i možnost pravidelných tréninků, které jsou pro výkon povolání zcela nezbytné. V oblasti současného tance tato praxe není obvyklá a umělci si musí mnohdy vzdělávání a fyzický trénink zajišťovat sami na své vlastní náklady (Zilvarová 2013: 175–176).

Podobně nelze pomýšlet ani na možnost kariérního postupu coby motivačního faktoru, jelikož hierarchické uspořádání, bavíme-li se o prostředí alternativních scén, zcela chybí. Mnohdy ani pracovní podmínky nejsou přívětivé. Aktuální situaci například ilustruje část výpovědi jednoho informátora: „Když je člověk na volné noze, tak každý rok je jiný. Hodně jiný. [...] Pro mě je nejhorší jeden den hrát to a druhý den hrát něco jiného někde jinde v jiné skupině lidí za jiných podmínek. [...] Život na volné noze znamená cestování, hotely, ubytovny. Nikdy pořádně nevíš, co bude.“⁷

Z předchozích informací vyplývá, že postavení tanečního umělce, jeho sociální status v dnešní společnosti se pohybuje na velmi nízké úrovni. Nejedná se však o fenomén charakteristický pro 21. století, zprávy o němž stavu nalézáme i v historických dokumentech a pramenech. Pozoruhodná je v tomto ohledu studie Karolíny Bulínové (2013) *Sociální a ekonomické postavení členů*

baletních souborů v Praze do roku 1945 s příznačným podtitulem „*Nemožno slušně žít!*“. Autorka pomocí archivních materiálů poukazuje na nízké postavení tanečnicků nejen v dobové společnosti, ale i v divadle samém ve srovnání s ostatními uměleckými obory. O životě na pokraji existenčního minima píše ve svém dopisu například přední česká tanečnice konce 19. století Františka Borecká⁸: „*Výdaje za zhotovování nových divadelních obleků a ostatních potřeb zvýšily se poslední dobou měrou takovou, že přesahují daleko onu částku, kterou mi po odražce vydají, jež ku své existenci nutně potřebuji, zbývá, a nemajíc co sirotek žádných dalších snad vedlejších příjmů, obávám se, že bych se konečně do dluhů připraviti musela.*“⁹ Stejně tak dopis jedné z nejvýraznějších osobností meziválečné choreografie Joe Jenčíka¹⁰ dokládá situaci, ve které jeho autor nebyl ani v zaměstnaneckém poměru: „*Jelikož ve formě honorářů a denních diet mne podstatně sociálně poškozují, tj. zbavují mne výhod pensijního, nemocenského pojištění atd., dovoluji si navrhnout formu měsíčního služného 4 500 Kč.*“¹¹

Totožná situace trvala i po válce, což dokládají slova libereckého tanečníka Čenka Jaroše¹² pronesená na I. celostátní konferenci československých tanečních umělců konané v Brně v roce 1950: „*Dále je zde otázka nedostatku tanečníků na všech našich scénách. Proč? Jsem přesvědčen, že dokud nebude zajištěna existence tanečníka, kdy již je fyzicky vyčerpán, do té doby zůstane tento stav nezměněn. Žádá-li se od nás, tanečníků, abychom se celou duší i tělem věnovali svému povolání, není možné, abychom žili v nejistotě, co nastane, až nebudeme fyzicky schopni svoje povolání vykonávat.*“¹³

Na stranu aktivních umělců se přiklonil i přední český kritik a teoretik Jan Reimoser¹⁴, který již v roce 1928 napsal: „*Tanečníci jsou opravdu bední proletáři. Nemají možnost se uplatnit. Vskutku, prorazit v našem prostředí, to hraničí na zázrak. S touto otázkou taneční praxe související poměry sociální jsou bedné. [...] Vážnost, v níž je tanečník u obecnosti, není valná, ba žádná. Slovo tanečnice donedávna bylo synonymem pro lepší prostitutku. Opravdu, není jim co závidět.*“ (Rey 1928: 32)

Tanec a profese

Poznatky uvedené v předchozí kapitole přirozeně vybízí k otázkám kolem problematiky tance jako profese. V úvodu knihy *Profese tanečníka: mezi obdivem a od-*

souzením (Bulínová – Burešová – Gremlicová – Kazárová – Zilvarová 2013: 7–11) poukazují její autorky na specifika tohoto pojmu. V sociologickém pojetí má termín tři základní aspekty: prvním je systematická teorie a vysokoškolské vzdělání, druhým je sdružování do oborových organizací a třetím etický kodex. Podívejme se tedy, jak jednotlivé předpoklady naplňuje aktuální situace v oboru. Umělecký výzkum nemá v České republice dostatečnou finanční podporu, a proto se odehrává spíše jako doplňková aktivita zaměstnanců různých organizací. Na rozdíl od zahraničních institucí u nás vysokoškolské vzdělání v interpretaci tance neexistuje, na zdejších univerzitách lze studovat v oborech pedagogika, choreografie nebo taneční věda. I proto je vzdělání mezi aktivními tanečnickými spíše minoritní záležitostí – v nedávno uveřejněných výzkumech Institutu umění – Divadelního ústavu jejich autoři uvádí, že v baletních souborech představuje podíl tanečníků s vysokoškolským vzděláním pouhých 8,8 % (Vašek 2018: 29), v současném tanci se ale procentuální zastoupení výrazně liší – 68 % (Návrátová 2018: 33–34). Příčinou nízkých hodnot kromě výše zmíněných aspektů mohou být i specifické charakteristiky povolání – k aktivnímu výkonu je nutno přistoupit v brzkém věku, dokud to zdravotní stav umožňuje.

V případě oborových organizací bychom mohli uvažovat nad *Tanečním sdružením České republiky*, *Vízi tance* nebo *Nadačním fondem pro taneční kariéru*, jehož posláním je pomoc výkonným umělcům na konci jejich aktivní interpretační dráhy s rekvalifikací. První dvě instituce však nedisponují skutečnou výkonnou silou, pomocí které by byly schopny se aktivně podílet na dění uvnitř taneční obce, ani vyvíjet tlak na politické či celospolečenské struktury za zlepšení podmínek oboru. Ze stejných důvodů zmíněné organizace nemají vliv ani na oborovou etiku. Příznačný je i fakt, že etický kodex taneční profese doposud neexistuje.

Samy autorky publikace poukazují na ambivalenci pojmu profese ve vztahu k tanci, respektive připouští, že tanec je i není profesí z mnohých příčin. Doposud však nebyl této problematice věnován dostatečný zájem, podobně ani v odborných kruzích se o tématu příliš nediskutovalo.

Poznatky získané z terénního výzkumu

„Do teďka cítím, že naši jsou z toho trochu nešťastný, že práce občas je, pak zase vůbec není, a že mají o mě

strach,“¹⁵ řekl jeden z informátorů ke své aktuální situaci. Uvedená citace odráží základní kritické momenty práce v této sféře, konkrétně palčivou nestabilitu a nejistotu, ale i negativní vnímání povolání tanečníka veřejností jako nedostatečného prostředku zajištění živobytí.

Otázkou tedy zůstává, proč se účastníci výzkumu tanci nadále věnují navzdory všem jmenovaným překážkám. *„Je to životní potřeba. Tanec se stal součástí mého života stejně jako každodenní sprcha nebo čištění zubů. [...] Ani si neumím představit, jakou jinou činnost bych vytvářel,*“¹⁶ prohlásil jeden z informátorů. I z výpovědí dalších vyplývá, že jejich motivace pramení hluboko v bytostném já jednotlivců, tanec považují za součást sebe samých, jeden dokonce mluví o naprostém pohlcení tancem. Naopak použití pojmu práce bylo pro jednoho informátora zcela nepřijatelné: *„Tanec a divadlo se stalo součástí mého života, beru to jako něco výjimečného. Neberu to jako práci, říkám, že jdu do divadla a ne do práce. To slovo vůbec nepoužívám, mně to přijde až hanlivé a nedůstojné pro divadlo.*“¹⁷

Jiní dále mluví o vnitřním pnutí a tenzi, o pocitech uspokojení a naplnění. Tanec vnímají jako prostředek dávající životu smysl a zároveň pro ně představuje prostor k vlastní seberealizaci: *„Ten prožitek z tance je něco, po čem já jsem hladový, potřebuji ho ke svému životu.*“¹⁸ Z pohledu tanečního pedagoga nám může přiblížit vnitřní motivaci následující citát: *„Mě hrozně baví předávat to moje uspokojení a vidět, že to funguje. [...] Je to taková nějaká cirkulace, která funguje. Vždycky se na hodině najde někdo, kdo z toho má neuvěřitelně krásný zážitek a děkují mi za to, že na té hodině mohli být.*“¹⁹

Charakteristickým rysem výpovědí je také vysoká míra oddanosti a obětavosti pro tanec: *„Je tam ta vášeň. Mě to naplňuje. Myslím, že bych dokázal dělat spoustu věcí, ale tam to vyhoření hrozí. Takhle já vydržím pracovat i po nocích, protože se to neustále týká mě. Toho máho snu.*“²⁰ V některých pasážích rozhovorů se objevila také víra v pozitivní dopad tance na společnost: *„Skrze tanec můžeš vyjádřit nějaký názor, pohled na věc. Skrze to můžeš formovat i lidi, kteří se tím nezabývají, vztahy a tu společnost samotnou.*“²¹ Pouze jediný narátor přiznal, že by se bez tance dokázal bez větších problémů obejít a mohl tak vykonávat jinou pracovní činnost.

Část uskutečněných rozhovorů se zaměřovala také na období dětství a na prvotní pohnutky k tanci. Z těchto dat vyplynuly tři hlavní motivační faktory: a) zábava,

b) fyzické vyžití a zaujetí pro tanec, c) kolektiv a pocit sounáležitosti. Patrný je posun od motivace čistě fyzické v raném věku k prožitku a mentálnímu přesahu v dospělosti. Pouze jediný aspekt ve výpovědích přetrvává, a to zdůraznění kolektivu a sociálního prostředí: „*Mě to pořád baví a naplňuje, ale zjistil jsem, že je důležitý, s kým právě dělám a v jaké je to atmosféře. Ne tolik to, co dělám.*“²² Dokládají to i některé výpovědi z výzkumu D. Zilvarové: „*Konkurzy neděláme, oslovíme lidi, které máme rádi, kteří nám jsou sympatičtí, aby se vytvořil příjemný kolektiv.*“ (Zilvarová 2013: 177)

Pozoruhodné jsou také ty části výpovědí, které se zabývají otázkami zvyku a závislosti na pohybu. Z nich vyplývá, že fyzické vyžití je sice důležité, avšak ne klíčové: „*Nenaplňovalo by mě to [jiný pohyb – pozn. autora] tímhle způsobem. Uspokojil bych potřebu pohybu, ale ne vnitřní potřebu. A vím, že když jsem neměl možnost tančit, musel jsem se dál hýbat, dělal jsem různé sporty, ale byla to jen krátkodobá záplata. Na pár měsíců to nějak pokryje, ale nestačí to.*“²³ I další informátoři popisují potřeby mentální, psychické, s přesahem do duševního života člověka. Slovo ‚zvyk‘ vnímali spíše negativně, někteří ho zaměňovali za termín ‚nutkání‘. „*Je určitý zvyk pro mě, se hýbat. Ale není to tak, že bych tancoval proto, že jsem na to zvyklý a nenapadá mě nic jiného, co dělat. Mám pořád pocit, že mi to přináší něco víc. Kdyby to byl jen takovej ten zvyk, to bych možná s tím už praštil.*“²⁴ Zároveň můžeme pozorovat pojetí tance coby aktivity, která pomáhá při zvládání nepříznivých životních podmínek v dnešním světě. „*Já věřím, že tanec je určitým ventilem energie, přetlaku. To prostředí, ve kterém se člověk dneska nachází, není až tak přívětivé.*“²⁵

Specifické problémy taneční profese spojené s motivací

Profese tanečnicka má ze své podstaty úzce specifické problémy, se kterými se aktivní umělci mnohdy potýkají a které mohou mít značný vliv na jejich motivaci. Jedním z nich je otázka zdraví a fyzické výdrže. Účastníci výzkumu si vysokou náročnost zvoleného povolání uvědomují, a to zejména nebývalou zátěž na tělesnou schránku; v jejich výpovědích jsou patrné obavy z nezajištěné budoucnosti. „*Přecházím nějaký nemoci furt dokola, protože vždycky ta práce je nutná, ta zodpovědnost prostě být na té zkoušce, protože ty věci se nedají posunout a ta premiéra být musí. Takže na zdraví trochu kašleš. [...]*

Myslím na to pořád víc. Je to práce, do který jdeš i skrze ty zdravotní problémy, to představení se jen tak neposune. Není to jako v tom officu, kde prostě můžeš chybět.“²⁶ Ilustrují to i výpovědi informátorů z výzkumu D. Zilvarové (2013: 181), v nichž je ústředním tématem obava z možného zranění: „*Děsí mě úraz, nikdo mě nepojistí, abych si mohl dovolit tři měsíce, půl roku odpočívat, kdyby se mi něco stalo, i když si platím sociální pojištění.*“

Předchozí citace souvisí i s dalším bolavým místem, kterým je finanční i životní nejistota. Z výzkumu J. Návratové (2018: 17) vyplývá, že se příjmy umělců mimo angažmá ve většině případů pohybují okolo 180 000 Kč ročně, tedy pouhých 15 000 Kč měsíčně (pro srovnání: minimální mzda v České republice k 1. lednu 2018 činila 12 200 Kč); necelých 15 % respondentů pak přiznalo příjmy nad 420 000 Kč ročně, tedy více než 35 000 Kč měsíčně. Podle dat zveřejněných v Informačním systému o průměrném výdělku (www.isvp.cz) medián platů tanečnicků a choreografů v roce 2017 činil 29 972 Kč. Z těchto závěrů tedy vyplývá, že většina umělců na volné noze pracuje hluboko pod hranicí průměrného oborového platu.

I z následujících komentářů lze vypožorovat, že se jedná o skutečný problém českého tance: „*Myslím, že je to o tom nastavení, kde my ten tanec provozujeme: v České republice na nezávislé scéně, což znamená bez peněz, bez kariéry, se zničeným tělem.*“²⁷ A jiný dodává: „*Do dneška dělám spoustu věcí, který finančně vůbec nejsou zajímavý. Mě motivuje ta práce, ale samozřejmě máš rodinu, kterou musíš živit a tím pádem člověk dělá třeba i vícero prací naráz, aby vlastně udělal nějaký kompromis.*“ Poslední informátor pojmenovává zcela běžnou praxi v současném tanci – vykonávání více povolání najednou pro dosažení dostatečných příjmů; tento fakt opět dokládá zmíněná studie J. Návratové (2018: 35–36).

O náročnosti, nedostatečném zázemí i ohodnocení a zároveň už také o částečném vyhoření vypovídá tento úryvek rozhovoru:

„Co tě k tanci vede teď?“

„To se ptám každý den!“

„A našel jsi odpověď?“

„Ještě jsem ji nenašel. [...] To jsou taková období. Když je toho hodně, cítím se frustrovaný a nějak nespokojený sám se sebou a říkám si: Musím dělat už něco jiného.“²⁸

Závěrem

Cílem této studie bylo odhalit povahu motivačních faktorů při výkonu tanečního povolání. Pomocí rozhovorů s jednotlivými umělci, ale i studiem již publikovaných materiálů jsem podpořil svou výchozí hypotézu – impulsy vychází zejména z vnitřního světa a přesvědčení samotných umělců, nežli v podobě vnějších pobídek. Klíčovým aspektem výběru povolání není zajištění společenské pozice, ale osobní motiv, pohnutka umělce. Ve výpovědích si můžeme povšimnout silného pouta mezi jednotlivci a tancem jako takovým, ten se v průběhu života stává neoddělitelnou součástí jich samých. Pro ilustraci bych použil následující úryvek z rozhovoru: „*V momentě, kdy něco ztvárňuji na jevišti, tak já to zároveň i prožívám. [...] Myslím ale, že to není dobře, interpret by si měl udržet odstup. [...] Já jsem se dostal do té intenzity, jak kdyby to byl reálný život. [...] Mně se fakt často stává, že třeba těch čtrnáct dní před premiérou intenzivně už žiju v těch konkrétních situacích, že si vlastně neustále přehrávám, proč to dělat, s jakým pocitem.*“²⁹ Jedná se o propojení natolik významné, že tanec připomíná náboženství či filozofii praktikované ve fyzické rovině. Ztráta významu tance jakožto osobnostního přesahu by znamenala i ztrátu smyslu vykonávání takové činnosti. Švýcarská etnochoreoložka Andrée Grau (2015: 241–242) ve své studii *Why People Dance* popisovaný stav pojmenovává jako *heightened state of consciousness*, tedy jako zvýšený stav vědomí.

Dostupný materiál nicméně odkrývá další klíčové charakteristiky spojené s tanečním oborem. Ačkoliv se nejedná o povolání na první pohled příliš atraktivní, ve skutečnosti zprostředkovává a garantuje určité kvality, které musí umělec postihnout v plné šíři a na dnešním trhu práce mohou představovat cennou devízu. Tou prv-

ní je značná míra flexibility a schopnost přizpůsobit se aktuální situaci. V prostředí současného tance totiž neexistuje fixní pracovní doba, což klade na umělce požadavek neustálé připravenosti k jakékoliv změně. Tento aspekt nabývá i negativních rozměrů, jak svědčí následující citace: „*Je to i o tom, že člověk musí přemýšlet hodně dopředu. Neužívá si to, co právě dělá, ale musí se soustředit na to, co bude. Hrozně bych si přála, abych to v budoucnu nemusela řešit a mohla se starat jenom sama o sebe, jenom tančit.*“ (Zilvarová 2013: 180) Flexibilita je nicméně vyžadována i v důrazu na ovládnutí velké šíře tanečních technik, základním předpokladem profesionálního tanečníka je osvojení si oborového řemesla v absolutní míře.

V poslední citované pasáži si dále můžeme všimnout dalších typických rysů, například nutnosti dlouhodobého plánování, samostatnosti, schopnosti vlastní organizace, sebekázně, případně i značné míry odpovědnosti. Tu demonstrují umělci už jen tím, že se práci na *volné noze*, tedy v neustálé existenční nejistotě, věnují. Přijetí odpovědnosti za svá rozhodnutí je patrné zejména v případě, pokud umělec založí rodinu a jeho již tak nízký příjem má být součástí společného rozpočtu.

I přes tyto náročné požadavky jsou ale tanečníci, choreografové i pedagogové ochotni ve své práci pokračovat a s jistou nadsázkou *obětovat* svůj vlastní život. Kromě výše uvedených důvodů může být také důležitým faktorem při rozhodování o vlastní budoucnosti velká míra svobody, která se zdá na rozdíl od profesí vázaných smluvně relativně větší. „*Dává to obrovskou svobodu, stalo se to součástí mě samotného. Je tam to velké uspokojení z realizace a seberealizace.*“³⁰

Studie vznikla v rámci projektu AMU „Psychologie tance – vybrané psychologické přístupy při studiu tanečního umění“ podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2017.

POZNÁMKY:

1. Pojem ‚současný tanec‘ se v České republice etabloval v 90. letech 20. století, aktuálně je používán pro označení určitého choreografického vyjadřování a používání specifických pedagogických metod – viz Opavská 2016. Z emického hlediska je termín nejčastěji užíván v opozici ke ‚klasickému tanci‘ a jeho estetice. V této studii jím označuji tvorbu souborů jako Lenka Vagnerová & Company, DOT504, VerTeDance, ME-SA, 420PEOPLE, Pulsar, Tantehorse, Spittfire Company ad.
2. Problematikou použití termínu ‚profese‘ v tanečním prostředí se zabývám v oddílu „Tanec a profese“. Z tohoto důvodu v textu používám zejména termín ‚povolání‘, ve výjimečných případech pak i slovo ‚profese‘ s vědomím sporného vymezení pojmu ve vztahu k danému oboru.
3. Tzv. kamenné scény, popř. vícesouborová divadla, jejichž typickým rysem je udržování stálých souborů a poskytování smluvního angažmá umělcům. Jedná se také o instituce založené před rokem

- 1989 – např. Národní divadlo Praha, Národní divadlo Brno, Národní divadlo moravskoslezské, Divadlo F. X. Šaldy v Liberci, Divadlo J. K. Tyla v Plzni, Jihočeské divadlo v Českých Budějovicích ad. Z výše uvedených důvodů do výzkumu nezahrnuji umělce Pražského komorního baletu, i přesto, že soubor funguje samostatně, tedy nemá záštitu některého z divadel.
4. Existuje pouze jediná výjimka – soubor DOT504 v roce 2006 své tanečnický zaměstnal, nicméně po pár měsících pro neudržitelnost a náročnost situace tuto praxi opustil (Návratová 2018: 14).
 5. Ani pracovní smlouva automaticky neznamená stabilní zázemí, jak dokládá citát z výzkumu D. Zilvarové (2013: 171): „*V divadle máme časově omezené smlouvy na rok. Je i záměrem vedení, aby nikdo neměl své jisté, ve stresu prý tanečník podává nejlepší výkony. Na nástěnku se vyvěsí seznam těch, kteří mají podepsat smlouvu na další rok, pokud tam vaše jméno není, je to konečná, za čtrnáct dní vám končí smlouva... Je to smutné, ale konkurence je veliká.*“
 6. „*Co mám rodinu, tak si volno nemohu dovolit. Letos to vyšlo tak, že jsem měl přes léto práce tolik, že jsem volno neměl vůbec, a jsem za to rád.*“ (Zilvarová 2013: 177) Citovaná pasáž poukazuje nejen na omezené možnosti čerpání volného času, ale i na kritickou situaci výkonných umělců, kteří jsou i v takových podmínkách spokojeni se svým harmonogramem. Důvodem je přísun finančních prostředků, díky kterým mohou zajistit ostatní rodinné příslušníky. Ale ani naplánovaný volný čas neznamená jistotu: „*Já jsem svobodný a nemám rodinu. Neušetřím žádné peníze, ale vydělám si na to, co k životu potřebuji. [...] Občas si vyhradím nějaký čas volna, abych si mohl odpočinout, pokud se ale naskytne nějaká nabídka, tak nakonec i to volno zaplním, aby se mi mohlo lehčeji dýchat.*“ (Zilvarová 2013: 179)
 7. Umělec 1 (dále U1 – U = umělec, 1 = číslo umělce), rozhovor ze dne 19. prosince 2012.
 8. Františka Borecká, rozená ze Schöpfung (1862–1946), tanečnice a pedagožka (srov. Holeňová 2001: 375).
 9. Archiv ND, desky D 133. Citováno dle Bulínová 2013: 59.
 10. Joe Jenčík, vlastním jménem Josef Jenčík (1893–1945), tanečník, choreograf a spisovatel (srov. Holeňová 2001: 121–122).
 11. Archiv ND, osobní složka Joe Jenčíka. Citováno dle Bulínová 2013: 87.
 12. Čeněk Jaroš (1911–?), tanečník. (Údaje získané telefonickým rozhovorem s archivem Divadla F. X. Šaldy Liberec.)
 13. Institut umění – Divadelní ústav, Knihovna Divadelního ústavu, sign. MB 978/MB 978a, *Protokol I. celostátní konference čs. tanečních umělců v Brně ve dnech 28. a 29. března 1950.*
 14. Jan Reimoser, též Jan Rey (1904–1979), kritik, libretista, taneční teoretik, překladatel, pedagog (srov. Holeňová 2001: 276).
 15. U2, rozhovor ze dne 21. února 2017.
 16. U3, rozhovor ze dne 15. listopadu 2016.
 17. U4, rozhovor ze dne 13. prosince 2016.
 18. U5, rozhovor ze dne 20. listopadu 2016.
 19. U3, rozhovor ze dne 15. listopadu 2016.
 20. U2, rozhovor ze dne 21. února 2017.
 21. U6, rozhovor ze dne 4. listopadu 2016.
 22. U7, rozhovor ze dne 23. února 2017.
 23. U8, rozhovor ze dne 26. listopadu 2016.
 24. U7, rozhovor ze dne 23. února 2017.
 25. U9, rozhovor ze dne 9. března 2017.
 26. U10, rozhovor ze dne 3. března 2017.
 27. U5, rozhovor ze dne 20. listopadu 2016.
 28. U11, rozhovor ze dne 27. února 2017.
 29. U5, rozhovor ze dne 20. listopadu 2016.
 30. U6, rozhovor ze dne 4. listopadu 2016.

PRAMENY:

Archiv Národního divadla v Praze, Františka Borecká – nezpracováno, desky D 133.
 Archiv Národního divadla v Praze, Joe Jenčík – osobní složka, nezpracováno.

Institut umění – Divadelní ústav, Knihovna Divadelního ústavu, sign. MB 978/MB 978a, *Protokol I. celostátní konference čs. tanečních umělců v Brně ve dnech 28. a 29. března 1950.*

LITERATURA:

Arnold, John – Randall, Ray (eds.) 2010: *Work Psychology: Understanding Human Behaviour in the Workplace*. Harlow: Pearson.
 Bartoš, Josef 2017: *Psychologie tance: výchozí otázky a perspektivy*. Diplomová práce. Praha: Akademie múzických umění.
 Bulínová, Karolína 2013: Sociální a ekonomické postavení členů baletních souborů v Praze do roku 1945. „Nemožno slušně žítí“. In: Bulínová, Karolína – Burešová, Lucie – Gremlicová, Dorota – Kazárová, Helena – Zilvarová, Daniela: *Profese tanečnicka: mezi obdivem a odsouzením*. Praha: AMU, s. 47–114.
 Bulínová, Karolína – Burešová, Lucie – Gremlicová, Dorota – Kazárová, Helena – Zilvarová, Daniela 2013: *Profese tanečnicka: mezi obdivem a odsouzením*. Praha: AMU.

Felföldi, László 2002: Dance Knowledge: To Cognitive Approach in Folk Dance Research. In: Fisvik, Anne Margrete – Bakka, Egil (eds.): *International Conference on Cognitive Aspects of Dance: Proceedings, 6th NOFOD Conference*. Trondheim: NOFOD, s. 13–20.
 Freud, Sigmund 1998: *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920–1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
 Grau, Andrée 2015: Why People Dance – Evolution, Sociality and Dance. *Dance, Movement & Spiritualities* 2, č. 3, s. 233–254. DOI: 10.1386/dmas.2.3.233_1
 Helus, Zdeněk 2011: *Úvod do psychologie*. Praha: Grada.
 Holeňová, Jana 2001: *Český taneční slovník: tanec, balet, pantomima*. Praha: Divadelní ústav.

- Jiršíková, Nina – Hronková, Libuše 2013: *Vzpomínky tanečnice*. Praha: Národní muzeum.
- Kaufmann, Jean-Claude 2010: *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Maslow, Abraham 1954: *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.
- Murray, Henry et. al 1938: *Explorations in Personality: a clinical experimental study of fifty men of college age*. New York: Oxford University Press.
- Nakonečný, Milan 1997: Motivace. In: Nakonečný, Zdeněk: *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, s. 101–115.
- Návrátová, Jana – Vašek, Roman a kolektiv 2010: *Tanec v České republice: definice, historie, financování, legislativa, sociální problematika, školství, reflexe oboru*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav.
- Návrátová, Jana 2018: *Český tanec v datech 3. Současný tanec*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav.
- Opavská, Andrea 2016: Devadesátá léta 20. století v Čechách: postmoderní myšlení v současném tanci a taneční vědě. *Živá hudba* 7, s. 122–135.
- Rey, Jan 1928: *Psychologie tance*. Praha: Zátíší – knihy srdce i ducha.
- Russell, Bernard 2006: *Research methods in anthropology: qualitative and quantitative approaches*. Lanham, MD: AltaMira Press.
- Růžička, Jiří 1992: *Motivace pracovního jednání*. Praha: VŠE.
- Rymeš, Milan 2003: Motivace a postoje k práci. In: Štikar, Jiří – Rymeš, Milan – Riegel, Karel – Hoskovec, Jiří: *Psychologie ve světě práce*. Praha: Karolinum, s. 102–110.
- Vašek, Roman 2018: *Český tanec v datech 2. Balet*. Praha: Institut umění – Divadelní ústav.
- Zilvarová, Daniela 2013: Svoboda na volné noze versus jistota v angažmá?: Sonda do života tanečníků v 21. století v Čechách. In: Bulínová, Karolína – Burešová, Lucie – Gremlicová, Dorota – Kazárová, Helena – Zilvarová, Daniela: *Profese tanečníka: mezi obdivem a odsouzením*. Praha: AMU, s. 169–185.

Summary

The Motivation to Carry On the “Freelance” Dance Profession in the Contemporary Czech Society

The study deals with the motivation of Czech dancers to carry on their profession. The author focuses on contemporary dance, meaning on the environment outside ballet ensembles, and in particular on the entities founded after the “Czechoslovak Velvet Revolution” in 1989. An exploration about artists’ thinking is based on the qualitative analysis of interviews with the leading representatives in that realm, and on the analysis of already published texts dealing with important aspects of researched persons’ working life. As resulting from the research, the major motivation factor for the dancers is their personal and strong tie to the dance; the drive to carry on the professions comes solely and exclusively from the inner mental world of artists. The dance is considered to be an embodied life philosophy for the respondents; to them, it is a paraphrase of the meaning of life. The investigated materials also point out key personal characteristics which can influence the quality of their lives directly: flexibility, assimilation, self-reliance, self-discipline, and liability.

Key words: Dance; motivation; profession; qualitative research; Czech Republic.

„POPULÁRNÍ HUDBA“ V SÍŤ(OV)Í MĚST

Jörgen Torp (Hamburg)

Úvod

Tento článek popisuje historický vývoj stále silnějšího zasítování světa, k němuž dochází během posledních dvou století, a kulturní změny, které toto propojování do sítí doprovázejí. Přitom jsou města vzájemně propojená dopravní a komunikační technikou chápána jako místa, která jsou předpokladem pro vznik specifických hudebních žánrů, jež se od 19. století rozvíjely v podobě „urbánní populární hudby“ se strukturami srovnatelnými z pohledu širších regionů. „Populární hudba“ – stejně jako podobně usazené pojmy muzikologické klasifikace (např. „zábavná hudba“, „hudební průmysl“) – je zde chápána především jako urbánní hudba v průmyslovém prostředí, tak jak ji představili Richard Middleton a David Horn v předmluvě k prvnímu vydání knižní a časopisové série *Popular Music* v roce 1981.

Aby bylo možné teoreticky osvětlit pojem sítě, příp. propojení měst do sítě, budou nastíněny diskurzy, tak jak se zřejmě vyvíjely v pojmech novější urbánní antropologie i ve výzkumu médií a v kulturní antropologii spolu s výzkumy označovanými jako *analýza sítí* (*network analysis*). V úvodní části budou pojmenovány historické, současné a budoucí vývoje „vytvořených sítí“, které překračují rámce meziměstských dopravních komunikací: na jedné straně směrem ke globálnímu rozšiřování, na druhé straně se zásahem do venkovských lokalit. Podmínky a dopady internetu nakonec obsahují novou dimenzi, která se podle všeho ve virtuální realitě odděluje od lokálních omezení, a nedá se tak připsat předchozím způsobům šíření.

Klíčovými pojmy tohoto článku jsou *hudební město*, příp. *MusicCity*, urbánní etnomuzikologie, média, propojení do sítí či zasítování, urbánní populární hudba, (transnacionální) hudební průmysl, translokální a virtuální propojení do sítí, globalizace. Jak uvnitř sebe sama, tak i mezi sebou se diskurzy – které se těmito pojmy zabývají a vzájemně se proplétají – vyznačují nesourodými popisy. Odlišují se jak v popisovaném historickém a geografickém rozsahu, v kladení otázek a koncepcích, tak také v určitosti definicí a výpovědí.

Hlavní cíl tohoto článku spočívá ve zdůraznění v čase se měnících mediálních a komunikačně-technických

okolností s jejich dopady na kulturní jevy jako základních podmínek jejich (kategoriálního) určení. Nejdříve tedy dojde na popis rámce a teprve ve druhé linii na hudebně a tanečně specifické podrobnosti.

Vytvořené sítě, propojení do sítí (zasítování)

Pojem „sít“ je dnes často spojován s internetem (World Wide Web), takže jednoduché výrazy, jako „být na síti“ nebo „jít na síť“ (připojit se online) jsou pak synonymem přístupu k internetu. Termín „vytvořená síť, zasítování“ však hraje roli také v antropologickém a sociologickém bádání, které v první linii neznamená (nebo znamená nejen) internet. Na tomto místě připomínáme také zajímavý termín toky (*flows*). V novějších teoriích urbánní antropologie nabírají na významu nadregionální, globální toky takovým způsobem, že americká antropoložka Setha M. Lowová hovoří o „deteritorializaci prostoru, to znamená prostoru odděleného od lokálních míst“ (Low 2014: 24). Pojem toků přitom zaujímá důležitou úlohu, i když je nelze jednoduše uplatnit pro vědeckou analýzu.¹

Ve zde předkládaném článku jde především o města jako vzájemně propojená místa, příp. o *spojení mezi městy*. Charakter těchto spojení mezi městy (a lidmi) se samozřejmě mění, v neposlední řadě v důsledku krátké doby, která je potřebná pro přepravu lidí a zboží a předání informací. Proměnilo se však také studium těchto změn a teoretický rámec analýz. Lowová shrnuje: „*Urbánní antropologie prošla za posledních třicet let důležitou přeměnou, když se změnila z terénu, který se zaměřoval výhradně na malé společnosti a skupiny žijící ve městech, na mnohaúrovňové a prostorové analýzy urbánních procesů a sociálních vztahů.*“ (Low 2014: 25)

Ve skutečnosti lze tento trend vyčíst také ve studiích tzv. analýzy sítí (*network analysis*), na jejímž konci se spolu s internetem rozpouští také městský prostor a fyzický prostor se transformuje do „virtuálního“. Při analýze sítí nejde nutně o město, mohou být zkoumány také sociální vztahy v menších obcích, nebo lze sledovat větší prostory. Kulturní antropologové Michael Schönhuth, Linda Reschkeová a Markus Gamper si nicméně v článku nazvaném *Zwischen face-to-face und Web 2.0* všimají počátků analýzy sítí v rámci urbánněetnologických

výzkumů již za dob britského sociálního antropologa Alfreda Radcliffe-Browna v roce 1940.²

Radcliffe-Brown používá pojem sítě zcela obecně pro všechny popisy sociální struktury: „...lidé jsou propojeni složitou sítí sociálních vztahů. Používám termín ‚sociální struktura‘, abych označil tuto síť skutečně existujících vztahů. To je to, co považuji za svou povinnost zkoumat, pokud pracuji, ne jako etnolog nebo psycholog, nýbrž jako sociální antropolog.“ (Radcliffe-Brown 1940: 2) A později k tomu dodává: „Musím říct pár slov o prostorovém aspektu sociální struktury. Zřídka se stává, že najdeme komunitu, která je absolutně izolována, bez jakéhokoliv vnějšího kontaktu. V současném okamžiku dějin se síť sociálních vztahů rozbíhá po celém světě bez nějakého absolutního řešení nebo kontinuity na kterémkoliv místě. To vyvolává vznik obtíže, s níž, jak si myslím, se sociologové nikdy nesetkali, obtíže s definicí toho, co je míněno termínem ‚společnost‘. Obecně hovoří o společnostech, jako kdyby to byly rozpoznatelné a vzájemně nesouvisející entity, jako když, na příklad, se nám sděluje, že společnost je *organismus*.“ (Radcliffe-Brown 1940: 4) Badatel tedy používá pojem síť (*network*) obecně pro sociální vztahy nezávisle na charakteru a velikosti společenského okolí. Při úvahách o historické proměně dodává, že sociální vytvořené sítě jeho doby se již šíří po celém světě, jejich prostorové rozpínání se těžko dá být jen omezeno.

Analýza sítí se v geograficky velmi širokém rámci více zaměřuje také na vztahy mezi jednotlivci. Vztaheno na hudební produkty by se tak neměl zkoumat masový charakter všeobecně oblíbené hudby, nýbrž kulturní začlenění jednotlivých osob.

V roce 1980 věnoval Ulf Hannerz ve své publikaci *Exploring the City* zaměřené přímo na urbánní antropologii, rozsáhlou část analýze sítí (kapitola „Thinking with Networks“).³ V době vydání Hannerzovy knihy byly oblasti sociálních sítí na internetu, zajímavé pro novější výzkum médií, ještě v nedohlednu. V každém případě se vytvořené sítě, které jsou zkoumány v rámci analýzy sítí, zakládají na vztazích mezi jednotlivci, kteří při tom mohou být fyzicky velmi vzdáleni. Zaměření se na jednotlivce však také znamená omezenou aplikovatelnost analýzy sítí tváří v tvář širšímu pohledu na město jako na síť sítí (*Network of Network*) (Hannerz 1980: 200n): „...většina analytiků sítí má tendenci vidět jako spojovací prvky pouze relativně stálé vztahy mezi jednotlivci, kteří se vzájemně

znají. Ignorují tedy jasné ne-vztahy, jako třeba provozní vztahy... A tak, pokud přemýšlíme o městě jako o ‚totální síti‘, pouze říkají jiným slovníkem to, co mezi jiným rovněž řekl Max Weber: městská populace je příliš velká na to, aby každý znal každého.“⁴ (Hannerz 1980: 201)

Z výše uvedeného tak vyplývají tři velmi odlišné formy vytvořených sítí, které jsou však vzájemně propojeny: 1) sítě „sociálních vztahů“ (*social relations*) mezi jednotlivci; 2) „síť sítí“ ve městě jako totální síť (*total network*); 3) sítě, které vyplývají ze vzájemného propojení měst (*connections among cities*), tedy síť měst. Čtvrtá (a o to individuálnější) forma telekomunikačních prostředků od telefonu až po internet pak překračuje rámec měst. „Urbánní“ by se v tomto případě dalo použít pouze ve významu „světaznalý/světácký“. Socioložka Saskia Sassenová (* 1947) se však v úvodu ke knize *Global Networks, Linked Cities* přiklání k názoru, že zejména globální města se i v současné době rostoucí globalizace a deteritorializace stávají ústředními uzly vytvořených sítí: „Rostoucí počet měst dnes hraje stále důležitější roli v přímém propojování jejich národních ekonomik s globálními okruhy. Jak narůstají přeshraniční transakce všeho druhu, narůstají také sítě spojující konkrétní konfigurace měst [...]. To naopak přispívá ke vzniku nových geografíí centrality, v níž jsou města klíčovými formovateli.“ (Sassen 2002: 2)

Studiemi k tématu města se zabývá také španělský sociolog Manuel Castells (*1942). Jeho cesta od publikace *La Question Urbaine* (1972) však nakonec vedla jiným směrem: přes *The Informational City* (1989) k třísvazkovému *The Information Age* (1996–1998), jehož první díl nese název *The Rise of the Network Society* (1996). V článku z roku 2006 s titulem „The Network Society“ Castells píše: „Společnost sítí chápou jako společenskou strukturu vyplývající z interakce mezi novým technologickým paradigmatickým a společenskou organizací obecně. [...] Nové jsou technologie vytváření sítí na bázi mikroelektroniky, které staré formě společenské organizace dávají nové schopnosti: síť [...] Dále, protože společnost sítí je založena na sítích a komunikační síť překonávají hranice, je společnost sítí globální, je založena na globálních sítích.“ (Castells 2010: 211n)

Kritický, ale nakonec i optimistický pohled do budoucnosti nabízejí Eric Schmidt a Jared Cohen v publikaci *The New Digital Age. Reshaping the Future of People*. Jdou tak daleko, že rozlišují mezi „dvěma kulturami“: „V této

knize jsme se pokusili načrtnout budoucí vývoj dvou kultur: jedné fyzické, která se rozvíjela po staletí, a jedné virtuální, která stojí na samém počátku.“ (Schmidt – Cohen 2013: 368) Autoři jsou přitom přesvědčeni, „že převážná většina lidí bude ve výsledku ze zasíťování profitovat“ a že „kolektivní výnos ze společného vědění a propojené kreativity roste exponenciálně“ (tamtéž: 364). Zdá se nicméně, že autoři přehlížejí, že ruku v ruce s moderním vývojem se jednoduše ztratí mnoho z tradičního světa.⁵

Historický vývoj (tango a valčík v síti měst)

„...i dostával [...] pan Povondra denně celé balíky dokladů ve všech jazycích světa, z nichž zejména noviny tištěné azbukou, řeckou abecedou, písmem hebrejským, arabským, čínským, bengálským, tamilským, javanským, birmanským nebo taalik ho plnily zbožnou úctou.“ (Čapek 1976: 115)⁶

Nezdá se, že by se tato věta z románu Karla Čapka *Válka s mloky* z let 1935/36 vztahovala specificky na města. Nicméně vyjadřuje něco, co historicky souvisí s rozvojem měst jako vzájemně propojených míst. Moderní města (již) nejsou izolovanými (nebo izolovatelnými) prostory, jsou kulturně heterogenní, jak popsali Redfield a Singer už v roce 1954 a jak dále rozvedl Ulf Hannerz v roce 1992⁷. Stále více heterogenní kulturní proces města je u Hannerze postaven do protikladu k lidové tradici, která je široce chápána jako homogenní. Hranice mezi „homogenní“ a „heterogenní“ kulturou by pravděpodobně mohly být proměnlivé, nicméně v celosvětovém měřítku je třeba stanovit proměnu města vůči transnacionálnímu vývoji v 19. století. Christopher Alan Bayly v díle *The Birth of the Modern World 1780-1914* píše: „V roce 1880 bylo jen málo měst mimo Ameriku a severozápadní Evropu skutečně průmyslových. Ale mnoho center, jako Neapol, Alexandrie, Kalkata, Šanghaj, Lagos nebo Buenos Aires, se stalo místy, která přijímala náklady odesílaných potravin a primární produkce tohoto typu, a místy pro distribuci přijímané průmyslové produkce.“ (Bayly 2004: 172) Z výčtu jmenovaných měst lze odpozorovat, co jejich obchod vzájemně transkontinentálně spojovalo. Šlo o přístavní města a jejich přístavy se stále více vzájemně propojovaly parolodní dopravou. Ve vnitrozemí to byly – neméně významné – železnice, které vytvořily síť propojení zejména mezi městy. Pokud se týká techniky přenosu zpráv, revoluční byla v 19. století

telegrafie se svým nadzemním vedením, které bylo využíváno především od doby krymské války (1853–1856)⁸, a o něco později s podmořskými transatlantickými kabely. Technizovaná doprava a technizované předávání zpráv na velké vzdálenosti byly tedy v 19. století již rozvinuty a stále více určovaly život zejména velkých měst v mezinárodním a mezikontinentálním měřítku. Titul knihy Michaela Geistbecka, která byla poprvé vydána v roce 1886, nikoliv bezdůvodně zní *Der Weltverkehr [Mezinárodní doprava] a podtitul pak Seeschifffahrt und Eisenbahnen, Post und Telegraphie in ihrer Entwicklung dargestellt [Námořní přeprava a železnice, pošta a telegrafie představeny ve svém vývoji]* (viz Geistbeck 1895). Podíváme-li se ještě dále do minulosti, můžeme snad hovořit o zasíťovaném prostoru, který expanduje již více než půl tisíciletí a jehož počátky jsou spojeny s „vlastním významem instituce pošty [...] v 15. a 16. století“, zřejmě když „v roce 1490 [...] byla na příkaz Maxmiliána I. ustanovena stanoviště, od Rakouska až po Nizozemí, ve Francii a až téměř k Římu“ (Glaser – Werner 1990: 7).⁹

Tento komunikačně-technický vývoj s sebou přinášel kulturní změny. V souvislosti se vznikající urbánní populární hudbou britský muzikolog Derek B. Scott upozorňuje: „Hudba města nebyla nikdy příliš vymezována místními názory a s ubíhajícím stoletím se metropolitní život více a více odlišoval od vesnického života. [...] Urbánní populární styly hudby nebyly poznamenány místem svého vzniku jako venkovské styly. Města se sobě navzájem podobala více než venkovské oblasti a obchodníci dlouho přivýkali komoditám, s nimiž se mezi městy obchodovalo.“ (Scott 2008: 137–138) Populární hudební žánry (a tance) již zmíněných navzájem velmi vzdálených přístavních měst měly v industrializované kultuře mas – příp. výstižněji pro masy – mnoho hudebně (a samozřejmě také tanečně) společného, zejména kolem roku 1900 a v následující éře gramofonových desek.¹⁰ Především žánry taneční hudby z latinskoamerického prostoru se svými zámořskými vazbami prokazují počátkem 20. století pozoruhodné paralely, takže by je bylo možné chápat jako *komplex* urbánních žánrů populární hudby, přičemž vzájemné podobnosti mezi jednotlivými žánry jsou mnohem větší, než je tomu u žánrů lokální lidové hudby, vyskytující se v daleko menší vzdálenosti od sebe. Tady se mísí lokální a transnacionální jevy. Např. v raných verzích ragtime, maxixe, danzonu nebo tanga z let kolem roku 1900 lze jednoduše vystopovat

„vývoj“ směrem k hudbě ve dvoučtvrťovém taktu – v nezanedbatelné míře ovlivněný pochodovými skladbami – s lehce synkopovanými rytmy (srov. Torp 1989, 2007). Na zvukových nahrávkách kolem roku 1910 a před ním hrají asi třiminutové skladby často dechové kapely. V tanečním ohledu je rozpoznatelný příklon k párovému tanci ve volném nebo těsném objetí, které pramení z dřívějšího mezikontinentálního rozšíření valčíků a polek. Přesto lze nově vznikající žánry populární hudby pojmově rozlišit a částečně vztáhnout k místním vývojovým liniím, zhruba „brazilský maxixe s následující sambou, kubánský danzon a následující son, severoamerický ragtime s následujícím jazzem...“ (Torp 2007: 378).

Pokud se vznik populární hudby směřuje do 19. století (Ling – Stockmann – Stockmann 1992) a myslí se tím urbánní hudba, pak je ale nejdříve nutno připomenout rozšíření valčíků a polek, jež se dostaly do oběhu za dob Josefa Lannera (1801–1843), Johanna Strausse st. (1804–1849) či Josefa Labického (1802–1881). Ty se v souvislosti s koncertními programy, během nichž se hrály, opíraly o lidovou hudbu jen málo.¹¹ Často nebyly prováděny speciálně jako hudba k tanci, nýbrž jako koncertní hudba: v programech označovaných jako „velká hudební večerní zábava“ hrávali Auber nebo Meyerbeer např. také předehry z aktuálních oper. Valčíky a polky se díky tisku notových záznamů a také díky turné orchestrů velmi rychle rozšířily i v mezinárodním měřítku.¹² Např. první z cest Johanna Strausse st. mimo domácí Vídeň vedla začátkem listopadu 1833 do Pešti (Budapešti). V následujících letech organizoval cesty do vzdálenějších krajin a na delší dobu. V říjnu 1834 odcestoval do Berlína, kde v listopadu hrál na několika koncertech a bálech. Na zpáteční cestě hrál také v Lipsku, Drážďanech a v Praze a do Vídně se vrátil až v polovině prosince. Koncem září 1835 Vídeň opět opustil a vydal se na cestu po různých městech jižního Německa, hrál na dvanácti bálech a odehrál sedmadvacet koncertů. Do Vídně se vrátil teprve 22. prosince. Ještě delší (čtyřměsíční) cestu s asi třicetičlenným orchestrem započal na počátku září 1836, kdy v Praze uváděl koncerty u příležitosti slavností spojených s korunovací Ferdinanda I., aby se pak vydal dále na sever Německa až do Hamburku a na západ až do Amsterdamu, Bruselu a Antverp. Zpáteční cesta vedla přes Bonn, Koblenz a Řezno zpět do Vídně, kam se vrátil teprve 30. prosince. Jeho nejdelší cesta s orchestrem („velká cesta“) trvala více než rok (od začát-

ku října 1837 téměř do Vánoc 1838) a vedla do Francie (především do Paříže), Belgie a Velké Británie (především do Londýna). „*Prozíravě požádali o cestovní pasy pro 23 hudebníků na dobu jednoho roku. [...] Téměř polovina z nich pocházela z Čech a z Moravy*“ (Linke 1987: 130). Strauss se do Vídně vrátil nemocen chřipkou, během vídeňské karnevalové sezóny roku 1839 však byl velmi zaneprázdněn, až nakonec zkolaboval a lékaři mu předepsali naprostý klid. Do 1. května nevystupoval a na cestu se ten rok vydal jen na několik dní, a to od 3. do 5. září do Brna. V následujících deseti letech až do své smrti v září 1849 sice cestoval, ale již ne v rozsahu předcházejícího období.

Jak jsem uvedl na jiném místě (Torp 2018), první polovinu října 1836 strávil Strauss st. v Hamburku (a Altoně); nicméně ještě před tím, než sem dorazil, existovaly ve městě orchestry, které měly na svém repertoáru jeho skladby. Bezprostředně po Straussově odjezdu byla oznámena každotýdenní hudební představení v divadle Apollo, „*jak se takové zábavy konají ve Vídni a byly s aplausem napodobovány i na dalších místech*“. (*Privilegierte wöchentliche gemeinnützige Nachrichten...* 1836). Také prodejny hudebnin prodávaly především skladby Strausse a Lannera v různých aranžmá, často méně než měsíc po prvním vydání ve Vídni. V Hamburku lze prokázat prodej na čtyřech místech (Torp 2018).

Hudební žánr ve stylu Strausse a Lannera se šířil – zejména na místech, která disponovala transregionálním napojením a odpovídající strukturou, tedy především ve větších městech – rychle a dalekosáhle. Německý muzikolog Norbert Linke na konto Strausse st. píše: „*Již jedenáct let po velké cestě [1837/38] potvrdila Východoněmecká pošta (Dr. L. A. Frankl) toto podmanění si světa: ‚Jeho valčíky budí nadšení u Američanů, znějí přes čínskou zeď, radují se v africkém bivaku a jedna [...] Vídeňanka před krátkou dobou napsala, jak hluboce ji zasáhlo, když vstoupila na australskou půdu a žebrák prosil o almužnu právě Straussovým valčíkem.‘ Článek vrcholí v konstatování: Strauss je nejoblíbenější hudebník na světě.*“ (Linke 1987: 136)

V závěru této části textu připomeňme, že hlavní sezónou taneční hudby bylo období plesů až po masopustní slavnosti ke konci zimy. Význam masopustu pro všeobecně oblíbenou taneční hudbu byl citelný ještě počátkem 20. století, když se zhruba od masopustní sezóny 1911 v Paříži stalo mezinárodně slavným argentinské tango.

„(Urbánní) populární hudba“

Termín populární hudba lze vyložit různými způsoby¹³. Často je chápán velmi podobně jako termín lidová hudba, může však s ním být rovněž v protikladu. Richard Middleton a David Horn vysvětlují v předmluvě k prvnímu vydání časopisu *Popular Music*, že jádro jejich zájmu „spočívá v žánrech populární hudby industrializovaných nebo industrializujících se společností“ (Middleton – Horn 1981: 2). John Storey (1993: 16) pak formuluje termín se zřetelem k městu ještě jasněji: „...populární kultura [...] je zcela jasně kulturou, která vznikla až po industrializaci a urbanizaci.“

Jan Ling a manželé Doris a Erich Stockmannovi přispívají „určité druhy lidové hudby“ také městům – tyto druhy hudby prý byly „ve městech rozšířeny již od dob antiky, po celou dobu středověku až do moderních časů“ (Ling – Stockmann – Stockmann 1992: 417). V pozdější době pak „nemálo velkých měst [...] vyrostlo postupně v důsledku spojování vesnic. [...] Již jen z tohoto důvodu byly ve městech přítomny venkovské hudební zvyky, jako jsou průvody s prosebnými zpěvy a písněmi k obyčejům kalendářního roku nebo lidovými muzikanty, kteří hráli k tanci“ (tamtéž). Nicméně se průběhem času „stále více v městském folkloru“ projevovaly „rozdíly vůči starším venkovským hudebním aktivitám a tradicím“ a „vznik populární hudby“ se ukotvuje v 19. století, přičemž také zde se liší pojem „populární hudba“ od pojmu „hudba lidová“ (tamtéž: 418). Wolfgang Kaschuba (1882: 241) naproti tomu také v případě lidové kultury obhájí navýsost heterogenní útvar: „...již žádný selský lid oblečený v krojích a žádné archaické kulturní statky, nýbrž velmi heterogenní spektrum venkovských a městských skupin obyvatelstva, jejichž každodenní světy se vyznačovaly [...] podobnými pracovními a rodinnými formami, zkušenostmi s nouzí a panstvím, vzory myšlení a hodnotovými horizonty.“ Tento náhled aplikuje také Bernd Jürgen Warneken (2006), když popisuje *etnografii populárních kultur*.¹⁴ Iain Chambers naopak nad názvem *Pop Music and Popular Culture* používá hned v názvu své knihy titul *Urban Rhythms* (Chambers 1985), přičemž jeho pop music je v podstatě tvořena – i když ne výlučně – americkou a britskou popovou a rockovou hudbou od roku 1956. Je samozřejmě stejně tak dobře možné definovat pojem *populární kultura* mezi oblastmi urbánního a venkovského (Nebřenský – Šima 2017). Já sám jsem naopak poukázal na rozdíly v možné koncepci terminologie pro

(urbánní) „popular/populární“ a (venkovské) „folk/lidové“ (Torp 2017).

V objemné publikaci *SAGE Handbook of Popular Music* z roku 2015 je hned první kapitola věnována etnomuzikologickým přístupům. Její autor Kevin Dawe nicméně přiznává, že se v případě „populární hudby“ jedná o „hudbu vysoce zprostředkovanou, na míru strážnou, snad trendy, financovanou a vyráběnou nahrávacími společnostmi a určenou ke generování zisku“ (Dawe 2015: 16). Také dle Sabiny Binasové je populární hudba „výsledkem industrializované kulturní produkce“ (Binas 2001: 97).

V tomto směru jdou také má vlastní použití termínu populární hudba. Termín používám i pro vývoj v 19. století a vztahuje se k žánrům více kontinentů (srov. Torp 1989: 17–30, 2007: 369–382). Ve studii *Zur Entwicklungsgeschichte urbaner Populärmusik* [K vývoj dějin populární hudby] (Torp 1989) to jsou především již zmíněná rychle rostoucí a modernizující se přístavní města období kolem roku 1900 jako mezinárodně vzájemně propojená místa, která hrají roli v rozvoji industrializované a medializované populární hudby.

V průběhu 20. století dále postupovala urbanizace, industrializace a technizace, světová doprava však nebyla bezpodmínečně propojena ve stejné míře, jako někdy kolem roku 1900, přičemž nadnárodní obchod na přelomu století byl z velké části a jednostranně utvářen několika imperiálními mocnostmi a jejich koloniální politikou. Inovace internacionalizované a industrializované urbánní všeobecně oblíbené taneční hudby 20. let 20. století se soustředily na především na dva americké žánry – jazz a tango. Rozhlas přinesl další formu mediálního předávání, přičemž rámec šíření omezeného pouze na města je tady již rozbit.

Hudební město, urbánní etnomuzikologie

Hudbě ve městech se mj. věnuje řada převážně německy psaných sborníků, které jsou výstupem kongresů, konferencí nebo jednání. Patří k nim zejména zpráva o XIV. mezinárodním kongresu Společnosti pro výzkum hudby, konaném ve dnech 28. září až 3. října 2008, která byla vydána ve třech svazcích pod názvem *Musik – Stadt: Traditionen und Perspektiven urbaner Musik-kulturen* (2011/2012), či publikace *Sound and the City. Populäre Musik im urbanen Kontext* (Helms – Phleps 2007) a *Music City. Musikalische Annäherungen an die*

„*kreative Stadt*“ (Barber-Kersovan – Kirchberg – Kuchar 2014).¹⁵ Příspěvky ve všech třech pracích se nicméně zabývají hudbou a organizací hudby ve městě, nikoliv „zasíťovanému prostoru“, který je pojednáván v tomto článku a který mimo jiné vyplývá z mezaurbánních vazeb. Upozornění, že „*obchod [...] býval přece vždy globální, i když světy bývaly dříve menší*“ (Helms – Phleps 2007: 9), může být věcně správné, i když pojem „globální“ je v knize až příliš nadužívaný; nevede však ani k nahlédnutí do vývoje zasíťovaných prostorů. Ve svazku *Music City* jde pak speciálně o „kreativní hudební město“, přičemž se zohledňuje, že „*v diskurzu městské politiky [...] dnes „prospěšná“ kreativita chápe především jako ekonomický lidský zdroj; podpora „kreativní“ práce bez prokazatelného ekonomického výstupu je ale přes svou vysokou společenskou a/nebo kulturní hodnotu zanedbávána*“ (Barber Kersovan – Kirchberg – Kuchar 2014).

Podívejme se ale poněkud detailněji na výše zmíněné tři svazky publikace *Musik – Stadt: Traditionen und Perspektiven urbaner Musikkulturen*, které jsou s více než celkem 1 500 stranami značně objemné. První svazek je věnován tradicím městských dějin hudby ve střední a východní Evropě a obsahuje také články k dějinám hudby v Praze, Litoměřicích a Olomouci. Třetí svazek obsahuje především články o Lipsku a Vídni, známým jako „hudební města“. Druhý svazek je pro téma našeho pojednání nejzajímavější, neboť představuje téma hudba jako agens urbánních prostředí k životu: hudebně-sociologické, hudebně-etnologické a organologické perspektivy. Obsahuje dvě klíčové přednášky: první z nich pronesla americká etnomuzikoložka Adelaida Reyesová, druhou německý národopisec a sociolog Rolf Lindner.

Podle Lindnera dochází díky globalizaci mj. k „opětovnému objevení lokálního“, neboť „*kulturní antropologie jako věda o kulturních rozdílech se následně [...] dotazovala na zvláštnosti jednotlivých měst*“ (Lindner 2011: 16). U Lindnera nicméně hrají nadregionální zasíťované prostory sotva nějakou roli. Totéž platí pro Adelaidu Reyesovou, která může být považována za jednoho z pionýrů etnomuzikologie (Jurková 2007). Reyesová vidí etnomuzikologii jako celek na dlouhé cestě „*od primitivního ke kosmopolitnímu*“ (Reyes 2012a). „*[To] primitivní, které bylo jejím výchozím bodem, je nyní ve skutečnosti mimo dohled [...]* „*Složité společnosti v podstatě jako kontexty pro hudbu nahradily jednoduché společnosti*“ (tamtéž: 8–9). Tento nálezný pak platí také pro většinu „*původních*

hudebních tvůrců jako subjektů“ (tamtéž: 9). Podle tohoto vidění by tak urbánní etnomuzikologie byla tedy dalším vývojovým stupněm etnomuzikologie (nebo v rámci etnomuzikologie) v měnících se společnostech. Reyesová je nicméně toho názoru, že urbánní etnomuzikologie je veskrze samostatný odborný pojem, který se jen tak jednoduše neodvozuje z tradičních pohledů na etnomuzikologii. Aby bylo možné lépe pochopit urbánní etnomuzikologii jako takovou – jako „značku“ (Reyes Schramm 1982), příp. jako „myšlenku“¹⁶ – vraťme se ke dvěma Reyesové článkům, mezi jejichž uveřejněním leží třicet let: jednomu ranému z roku 1982 a jednomu z roku 2012.¹⁷

Článek *Explorations in Urban Ethnomusicology: Hard Lessons from the Spectacularly Ordinary*, který vyšel roku 1982 v *Yearbook for Traditional Music* vychází ze studií o volných a veřejných hudebních událostech (FPME), které se konaly v letech 1978/79 a 1981 na newyorském Manhattanu.¹⁸ Reyesová popisuje termín urbánní etnomuzikologie jako v té době nový vědecký pojem, nové označení, příp. novou značku.¹⁹ Připomíná, že zavádění pojmu čelí stejným obtížím, jako tomu bylo dříve v případě termínu urbánní antropologie.²⁰ Z urbánní antropologie pak badatelka přebírá rozlišování antropologie ve městě a antropologie města: „*Etnomuzikologie, která se zabývá jevy v urbánních oblastech, chápe urbánní jako náhodu, tj. nesouvisející s předmětem studia, a tedy jeho vysvětlením*“, zatímco etnomuzikologie urbánních oblastí „*chápe urbánní jako podstatné, tj. související*“ (Reyes Schramm 1982: 9). Pokud by etnomuzikologie snad chtěla rozšířit svůj záběr, musela by se přiklonit k hudbě složitých společností (tamtéž: 12n.).

Zde však vyvstává otázka, zda etnomuzikologie nebo také urbánní etnomuzikologie je sama o sobě vůbec schopna přihlídnout ke všem důležitým aspektům organizace a forem šíření hudby. Reyesová sice vidí „*těch mnoho různých typů kontextů, které typicky generují složité společnosti*“ (Reyes Schramm 1982: 9)., tyto různé kontexty se však pravděpodobně nedají zachytit odkazem na „*aktéry z rozmanitých kultur a sociálních skupin*“. A také následující věta je bez dalšího vysvětlení přednesena příliš nespecifikovaně: „*Všechny urbánní oblasti bez ohledu na jejich osobitost patří k celosvětové síti analogických entit, které jsou vzájemně svázány politickými, ekonomickými a ideologickými zájmy*“ (tamtéž: 12).

O třicet let později konstatovala Reyesová ve svém článku *Urban Ethnomusicology: A Brief History of An Idea*,

že po mnohoslibném začátku specificky urbánní hudební etnologie minimálně z americké scény zmizela (Reyes 2012b: 200). Dále lituje, že se o této otázce nevedla žádná věcná diskuze, a pokouší se představit a historicky odvodit ideu urbánní etnomuzikologie.²¹ Ta podle ní spočívá jak na [kulturně]antropologickém, tak také na – zcela jinak zaměřeném – sociologickém základě. Nakonec se badatelka rozhoduje pro otevřený systém: „*Zatímco předmět bádání může být malou jednotkou, její identita jako urbánní jednotky se má nicméně hledat nejen v jejích vnitřních vztazích, ale v jejím vztahu s jednotkami mimo ni.*“ (tamtéž: 202n.) Také zde ale zůstává velmi nejasné, jak jsou „*jednotky mimo ni*“ utvářeny. Neexistuje žádný odkaz na úlohu **médií**, žádné přesněji umístěné „**zasíťované prostory**“. Nalezneme jen několik málo odkazů na industrializovaný, na trh orientovaný sektor „populární hudby“, něco málo k translokálním a virtuálním realitám. Chybí jakákoliv reflexe různých debat o globalizaci. To by ale bylo potřebné, aby bylo možné typy vývoje, které A. Reyesová rozpoznala, také obsáhle zobrazit.

Média

V předmluvě ke knize *Musik 2.0 – Die Rolle der Medien in der musikalischen Rezeption in Geschichte und Gegenwart* odkazují vydavatelé publikace na skutečnost, „že vliv médií utvářel dějiny hudby, vnímání hudby a zacházení a hudbou nejen ve 21. století, nýbrž také v minulosti“ (Hoffmann – Iffland – Schauburger 2012: 7). Abychom debatou o médiích (případně o termínech „médiu“, „sdělovací prostředek“) na tomto místě příliš nezatěžovali, ani se o nich nezmiňovali jen mlhavě, ale na druhé straně abychom nepřešli historickou hloubku úlohy dnešních médií, převezmeme dělení médií dle jejich historického vzniku od Wernera Faulsticha (2004: 9): 1. primární média – média lidí (divadlo); 2. sekundární média – psaná a tištěná média; 3. terciární média – elektronická média; 4. kvartérní média – digitální média. Je zřejmé, že toto dělení nelze jednoduše znázornit na jedné vývojové linii, v níž by jeden „stupeň“ jednoduše vycházel z předešlého a nahrazoval jej. Je jasné, že s technickými médii se vynechá tradování od člověka k člověku („tváří v tvář“). V souvislosti s tématem „zasíťovaných prostorů“ je zejména zajímavé, že se prostory i doby dají překlenout a že se to může dít velkou rychlostí. To je velmi důležité pro šíření a proměny moderní populární hudby: vyplývá z toho, koncepce populární hudby musí

zohlednit fakt, že se v jejím případě jedná pouze podmíněně o ústně tradovanou hudební kulturu. Jak již bylo naznačeno výše na příkladu Strausse st., byla např. pro šíření valčíků důležitá nejen výstavba dopravních cest a přepravních prostředků (silnice, koleje, plavba), ale také zlepšení tisku not. Není náhoda, že Peter Wicke ve své kulturní historii pop music nazvané *Von Mozart zu Madonna* hovoří v případě převzetí litografie pro tisk not (od roku 1796) o novém věku šíření hudby (Wicke 2001: 16).²² V mé vlastní diplomové práci věnované vývoji urbánní populární hudby (Torp 1989) jde pak především o dobu přechodu od hudby 90. let 19. století, předávané na jednotlivých listech s notami (sekundární média dle Faulsticha), ke gramofonovým deskám (terciární média) prodávaným na počátku 20. století. S digitální revolucí a etablováním webové sítě 2.0 počátkem 21. století se konečně dostávají ke slovu mediální procesy, jejichž dopady se dnes sotva dají popsat s konečnou platností (Schauburger 2012). Přitom by asi sotva někdo přišel na nápad situovat digitální média zejména do městského prostředí. Daleko více zde mají význam pojmy „propojení do sítí“, příp. „sít“ nebo „vytváření sítí“, „zasíťování“.

(Nadnárodní) hudební průmysl – translokální vytvořené sítě – globalizace

Rakouský odborník na média Andreas Gebesmair ve své knize *Die Fabrikation globaler Vielfalt* [Vytvoření globální rozmanitosti] odkazuje mj. na skutečnost, že „*rané dějiny fonografického průmyslu [...] vypěstovaly na počátku 20. století mnoho vlastností hudebního průmyslu, jak je známe dnes*“ (Gebesmair 2008: 17). To bylo důsledkem rychle se rozvíjejících průmyslových odvětví: „*Tepře industrializace umožnila masové rozšíření a vytvoření masového trhu*“ (Gebesmair 2008: 53). Napojení oblasti populární hudby na hudební průmysl a rychlé nadregionální šíření hudby bylo vcelku logické, a to především v rychle rostoucích a dopravně-technicky napojených velkých městech, ačkoliv spolu s nadnárodním rozšířením se hudba (jinak než v případě tradiční lidové hudby) vytrhla z lokálních kontextů a odtrhla se od těch, kteří muzicírují – v určitém smyslu se tedy odcizila „lidu“ (Binas 2001:100; Torp 2007: 372; Gebesmair 2008: 45). Gebesmairova studie poukazuje dále „*na průmyslové a organizační podmínky hudební rozmanitosti*“ (tamtéž: 21) a autor přitom používá – přes některé výhrady – pojem „transnárodní průmysl“.²³

Translokální znamená také směsici nestejnorodých a nesouvisejících hudebních žánrů uváděných na trh pod pojmem *world music*, přičemž tato směsice je převedena „na hlavní režim hodnoty západního hudebního průmyslu – na režim ekonomický“ (Taylor 2015: 103). V určitém smyslu mělo vytváření trhu pro „světovou hudbu“ své předchůdce již na počátku 20. století, když „všude tam, kde se předpokládalo, že jsou koupěschopní zákazníci, se vynořily tzv. nahrávací týmy tenkrát ještě mladých fonografických podniků. Nahrávky se s hudebníky z příslušných regionů pořizovaly na místě“ (Binas 2001: 101). Již v roce 1906 obsahoval katalog německé firmy Odeon 11 000 titulů s nahrávkami „mimoevropské hudby“ (tamtéž).

Dnes, ve věku digitální reprodukovatelnosti (Binas 2001: 93), jsou hudební zvuky tohoto světa dostupné kdekoli a kdykoli a tato dostupnost je – jak napsala Suzanne Binasová „kritériem, které patří asi k těm nejčastěji jmenovaným v kontextu takzvaných globalizačních procesů“ (tamtéž: 98). Dostupnost však v době internetu již není vázána na města.

Závěr

Propojení měst hustě splétanou sítí novodobých dopravních a komunikačních prostředků – Hermann Gla-

ser hovoří o „železniční dopravě jako o snu o zasítování“ (Glaser 1994: 15–19) – začalo v 19. století, paralelně s rozvojem městské populární hudby a jejích tanečních forem (valčíky, polky a další tzv. módní tance), které zažily svou největší konjunkturu ve městech především na plesech v době masopustu. Vzájemné propojení měst v národním, mezinárodním a nakonec také mezikontinentálním prostoru vedlo – ruku v ruce s možnostmi šíření prostřednictvím médií – také k rychlému rozšíření žánrů všeobecně oblíbené hudby daleko za regionální rámec.

Uzlové body, které místa vzájemně propojují (a tím vytvářejí prostor propojený sítí), se však mohou měnit. Pokud v rozvoji urbánní populární hudby kolem roku 1900 hrála – vedle světových městských center – dominantní úlohu např. přístavní města, která sloužila jako brány k zámořským regionům a rychle se rozrůstala do velkoměst (Torp 1989), v době rostoucí letecké přepravy se tato města již nedala jednoznačně rozpoznat jako uzlové body mezikontinentálních spojení.

V epoše internetu s jeho sociálními sítěmi (*social media*) se také rozpadají vytvořené sítě železnice, které se – zdá se – zcela oddělují od místních daností, a tudíž je již nelze vnímat jako městské. Trvalá role, kterou města hrála v rozvoji tzv. populární hudby, je tak již historií.

POZNÁMKY:

1. „Stejně jako v případě jiných silných generativních metafor také koncept ‚toků‘ se může stát nebezpečným nebo zavádějícím, a to z důvodu jeho širokého významu, teoretických nejednoznačností a iluzí preciznosti a vědecké přesnosti, kterou vyjadřuje, kdy se zabývá složitými jevy.“ (McDonogh 2014: 29) „Jako takový představuje ‚tok‘ základní generativní metaforu, která oslovuje současné urbánní antropologické zájmy týkající se lidské mobility, výměny informací, kapitálu a zboží a systematické cirkulace v rámci měst a spojení mezi městy.“ (Tamtéž: 28) Tím, na co se zapomíná, pokud se města sledují pouze z hlediska toků (*flows*), je prostor míst (*space of places*), který Setha M. Low ve výše citovaném článku staví proti prostoru toku (*space of flow*): „Prostor míst, to znamená fyzické lokality sociální reprodukce a rekreace a domov.“ (Low 2014: 15)
2. „Jsa nespokojen s instrumentářem tehdejšího etnologického studia přibuzenství, zcela nevhodným k popisu městských sociálních vztahů, byl britský sociální antropolog Radcliffe-Brown jedním z prvních, kdo využil sociální strukturu jako komplexní síť empiricky zjištěných vztahů pro své urbánně-etnologické výzkumy v jižní Africe (Radcliffe-Brown 1940).“ (Schönhuth – Reschke – Gamper 2012: 19). Tyto poznámky nejsou se zřetelem k základnímu článku Radcliffe-Browna zcela výstižné, neboť mu nešlo o zvláštnosti „urbánně-etnologických výzkumů“, nýbrž daleko více obecně o „komparativní sociologii“, která se má vyvíjet jako „přírodní věda“. Navíc „urbánně-etnologické výzkumy v jižní Africe“ nejsou ústředním tématem článku Radcliffe-Browna. Jako příklad mu nejdříve slouží „původní oby-

vatelé části Austrálie“ (Radcliffe-Brown 1940: 2). Příklad z Afriky se týká „oblasti koloniální sociologie“, která tvoří pozadí pro „extrémní příklad společnosti složené z heterogenních prvků [...] K pochopení sociálních změn, které se ve společnosti tohoto typu odehrávají, se mi zdá podstatné studovat celý soubor vztahů mezi zaangażovanými osobami“ (tamtéž: 9). Dále si Radcliffe-Brown stěžuje na proces „redefinování sociální antropologie ne jako studia společnosti, ale studia kultury“ a také na požadavek vzdát svůj postup „ve prospěch něčeho, co je nyní studiem kontaktu kultur“ (tamtéž).

3. Počátky tady spatřuje ve studii Johna Barnese o malé norské rybářské a zemědělské obci Bremnes z roku 1954: „Stať o Bremnes skutečně neměla nějaký jasný názor na koncept sítí a vyjádření myšlenek, které by se později projevil jako vlivné, bylo sotva více než jen okrajové. Jedna ze čtenářek, která je považovala za inspirující, z nich však učinila zaměření knihy, která vyšla o pár let později. Byla to kniha Elizabeth Bottové *Family and Social Network* (1957) a s ní přišla analýza sítí do města. Práce Bottové byla součástí mezioborové studie ‚běžných rodin‘ v Londýně.“ (Hannerz 1980: 165) Může tomu skutečně být tak, že s knihou Elizabeth Bottové „přišla analýza sítí do města“, nicméně odkaz na článek Johna Barnese jako prvního „předchůdce“ studii Bottové není udržitelný. Také konstrukce Bottové citují Radcliffe-Browna (a další), včetně jeho článku *On Social Structure* (Radcliffe-Brown 1940).
4. Tento citát Maxe Webera působí jako nějaká předloha pro vlivnou knihu *Imagined Communities* [Imaginární společenství] Benedicta

- Andersona (1936–2015) z roku 1983. V ní Anderson píše: „[Národ] je znázorněním představy, protože členové i toho nejmenšího národa nikdy nepoznají většinu svých spolučlenů, nepotkají se s nimi, ani dokonce o nich neuslyší, přesto v myslích každého žije představa o jejich společenství [...]. Ve skutečnosti jsou představou všechna společenství větší než prehistorické vesnice s osobním kontaktem [a možná i ty]“ (Anderson 1983: 15)
5. I v rámci novější populární hudby dochází ke změnám, které lze – podle úhlu pohledu – popsat jako ztrátu. Např. ve studii o největších hitech amerických žebříčků minulých desetiletí dochází kanadský hudební vědec Hubert Léveillé Gauvin k závěru, že „především streamingové služby, jako například Spotify, přispěly k tomu, že se tyto písňe změnily – například už nepromrhají příliš hodně taktů v úvodu“ (Tanriverdi 2018).
 6. [Autorem citovaná německá verze Čapkovy *Války s mloky* byla nahrazena textem z českého vydání z roku 1976. Pozn. překladatele.]
 7. „...Redfield a Singer ve svém klasickém, nicméně nyní zřídka čteném článku ‚Kulturní úloha měst‘ [1954] rozlišovali mezi městy s ortogenetickým kulturním procesem, který s sebou nese intelektuální kultivování homogenní lidové tradice okolních zemí, a na druhé straně městy s heterogenetickým kulturním procesem, který je založen na mísení rozmanitých tradic s inovativními výsledky. Raný rozvoj urbanismu v dějinách má z velké části co do činění s ortogenetickým kulturním procesem, ale v současnosti již pravděpodobně nezástala žádná ortogenetická města.“ (Hannerz 1992: 198)
 8. Viz Figs 2010. K významu médií se explicitně vztahuje publikace *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg* (Maag – Pyta – Windisch 2010), která také obsahuje kapitolu vztahující se k hudbě („La guerre de la Crimée: moment fondateur des musiques militaires européennes“ [Krymská válka: chvíle, kdy byla založena evropská vojenská hudba] – Francfort 2010). Andrew C. Rath (2015) k tomu poukazuje na skutečnost, že se při pěti geograficky vzdálených bojích války jednalo o více než jen krymskou válku.
 9. Autoři dále uvádějí: „Cesta od středověké kurýrní služby až k čípoové revoluci s její telematickou různorodostí byla dlouhá a namáhavá. [...] Sen o zasilování byl pak stále více určován vizemi o vzrůstající rychlosti.“ (Glaser – Werner 1990: 8)
 10. O době raných gramofonových desek viz např. Lotz Rainer E. 1979: *Grammophonplatten aus der Ragtime-Ära* [Gramofonové desky z éry ragtimu]. O tanci té doby, zejména s ohledem na význam afroamerických vlivů srov. Astrid Kusser, Astrid 2013: *Körper in Schieflage. Tanzen im Strudel des Black Atlantic um 1900* [Tělo v nerovnováze. Tančení ve víru černého Atlantiku kolem roku 1900]. Bielefeld: transcript Verlag.
 11. Tradice lidové hudby a lidového tance pravděpodobně skutečně hrály nějakou úlohu v dějinách vzniku, srov. Např. Witzmann 1976.
 12. K J. Straussovi st. viz zejména Schönherr – Reinöhl 1954; Linke 1987; Torp 2018.
 13. Přesně vzato, tento pojem se nehodí pro stanovení typu specifické hudby, protože užitím slova „všeobecně oblíbená“ se jedná o přívlastek, který může být přičten více méně kterékoliv hudbě (srov. Torp 2007: 371). Typologickým pendantem k „všeobecně oblíbené“ hudbě by byla „neoblíbená“ hudba. Tony Bennett byl v roce 1980 dokonce toho názoru, že „koncept populární kultury, tak jak je koncipován, je prakticky bezcenný, je tavicím bodem zavádějícího a protikladného významu schopného chybně nasměrovat bádání do libovolného počtu teoretických slepých uliček“ (Bennett 1980: 18).
 14. Warneken přitom dále rozlišuje mezi výrazy „popular“ a „populär“: „Termín ‚popular‘ je používán jako synonymum pro ‚existující v nižších vrstvách‘; to, co je v různých sociálních vrstvách masově rozšířeno, nazývám ‚populär‘; to co nižší vrstvy produkují a přijímají, nazývám ‚popular‘.“ (Warneken 2006: 10) [Pozn. překladatele: V této studii autor používá dva pojmy pro slovo „populární“, tedy všeobecně oblíbený“, a sice „popular“ a „populär“. Obojí vzniklo překladem anglického výrazu „popular“, který v základě znamená „lidový“, ale v němčině i v češtině se svým významem posunul. Pro potřeby této studie je výraz Populärmusik překládán jako populární hudba, výraz „populäre Musik“ pak jako „všeobecně oblíbená hudba“.]
 15. Obě publikace jsou výstupy z muzikologických konferencí věnovaných hudbě ve městě.
 16. Jak to popisuje Reyesová: „Aby se daly lépe definovat dotčené otázky, tato přednáška sleduje vývoj urbání etnomuzikologie nikoliv jako praxi, nýbrž jako myšlenku.“ (Reyes 2012b: 193)
 17. Bohužel jsem nemohl nahlédnout do publikace editorek Ursuly Hemetek a Adelaidy Reyesové *Cultural Diversity in the Urban Area: Explorations in Urban Ethnomusicology* z roku 2007, která je výstupem z mezinárodního symposia konaného v březnu 2006 ve Vídni. Tento svazek mj. obsahuje Reyesové článek *Urban Ethnomusicology Revisited. An Assessment of Its Role in the Development of Its Parent Discipline*.
 18. Zmíněné období mi připomíná jeden z mých prvních seminářů v Ústavu muzikologie Univerzity Hamburk v letním semestru 1982 u prof. Vladimíra Karbusického. Nesl název Hudební život ve městě: aplikace „metody pozorování“ v muzikologii.
 19. „Kde je ta odchylka, která vyžaduje novou značku – urbání etnomuzikologie? Co je tím, co tuto novou značku činí nutnou nebo žádanou?“ (Reyes Schramm 1982: 9) Pojem se však údajně obecně používá: „Ačkoliv termín urbání etnomuzikologie je nyní obecně používán, velmi málo se diskutuje o tom, co představuje.“ (tamtéž: 13 [poznámka 2 na konci textu]).
 20. Literatura, kterou Reyesová z oblasti urbání antropologie předkládá, se v podstatě vztahuje na pozdní 60. léta 20. století: hned tři bibliografické údaje uvedené na konci jejího článku se týkají roku 1968. Jedná se o kratší texty Conrada Arensberga, Anthonyho Leedse a Johna Gulicka, které vyšly ve svazku *Urban Anthropology: Research Perspectives and Strategies* v roce 1968.
 21. „Myšlenka urbání etnomuzikologie – myšlenka, která uznává, ale rozhoduje se překonat nedokonalost svého vyjádření – je tedy tím, na co se bude odvolávat zbytek tohoto pojednání.“ (Reyes 2012b: 194)
 22. Stejně jako v případě jiných médií není tisk not jednoduše přídáním hodnotou, je také spojen se ztrátou. Přesně to popisuje Stefanie Rauchová: „Psané médium narazí na své hranice, protože [...] v hudbě zaznamenávané do not nemohou být určité prvky zachyceny. Srov. například následující vyjádření Ference Liszta z roku 1856: ‚Ač jsem se snažil ozřejmit své úmysly přesnými črtami, tak neskrývám, že mnohé, ba dokonce to nejpodstatnější se na papír zaneš nedá.‘“ (Rauch 2012: 49). Kromě toho se časem ztratí také mnoho společenských a kulturních kontextů, jak byly popsány zvláště v etnologických a antropologických výzkumech.
 23. K tomu Gebesmaier rozvádí: „Označení se zdá být odůvodnitelné, protože průmysl, tím, že hudbu vytváří z jejích národních a lokálních kontextů, ji spojuje s jinými tradicemi a zpřístupňuje ji většímu okruhu posluchačů, má v sobě něco „transcendentního“. (Gebesmaier 2008: 17)

LITERATURA:

- Anderson, Benedict 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Barber-Kersovan, Alenka – Kirchberg, Volker – Kuchar, Robin (eds.) 2014: *Music City. Musikalische Annäherungen an die „kreative Stadt“ / Musical Approaches to the “Creative City”*. Bielefeld: transcript.
- Barnes, John A. 1954: Class and Committees in a Norwegian Island Parish. *Human Relations* 7, s. 39–58.
- Bayly, C. A. [Christopher Alan] 2004: *The Birth of the Modern World 1780-1914. Global Connections and Comparisons*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Bennett, Tony 1980: Popular Culture: A teaching object. In: *Screen Education* 34, s. 17–29.
- Binas, Susanne 2001: Populäre Musik als Prototyp globalisierter Kultur. In: Wagner, Bernd (ed.): *Kulturelle Globalisierung – Zwischen Weltkultur und Fragmentierung*. Essen: Klartext, s. 93–105.
- Bott, Elizabeth 1957: *Family and Social Networks*. London: Tavistock.
- Čapek, Karel 1976: *Válka s mlouky*. Praha: Československý spisovatel.
- Castells, Manuel 2010: The Network Society: From Knowledge to Policy [Parts]. In: Lemert, Charles – Elliott, Anthony – Chaffee, Daniel – Hsu, Eric: *Globalization. A Reader*. London – New York: Routledge, s. 211–213 [původně publikováno v Castells, Manuel – Cardoso, Gustavo (eds.) 2006: *The Network Society: From Knowledge to Policy*. Washington DC: John Hopkins Center for Transatlantic Relations].
- Chambers, Iain 1985: *Urban Rhythms. Pop Music and Popular Culture*: Houndmills, Basingstoke, Hampshire: MacMillan.
- Dawe, Kevin 2015: The Many Worlds of Popular Music: Ethnomusical Approaches. In: Bennett, Andy – Waksman, Steve (eds.): *The SAGE Handbook of Popular Music*. Los Angeles et al.: SAGE Publications, s. 15–32.
- Faulstich, Werner 2004: Einführung. In: Faulstich, Werner (ed.): *Grundwissen Medien*. 5., zcela přepracované a značně rozšířené vydání. München: Fink [UTB].
- Figes, Orlando 2010: *The Crimean War. A History*. New York: Metropolitan Books.
- Francfort, Didier 2010: La guerre de la Crimée: moment fondateur des musiques militaires européennes. In: *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg*. Berlin: LIT, s. 163–172.
- Gebesmair, Andreas 2008: *Die Fabrikation globaler Vielfalt. Struktur und Logik der transnationalen Popmusikindustrie*. Bielefeld: transcript.
- Geistbeck, Michael 1895: *Der Weltverkehr. Die Entwicklung von Seeschifffahrt, Eisenbahn, Post und Telegraphie*. Druhé, přepracované vydání. Hildesheim: Gerstenberg.
- Glaser, Hermann 1994: *Industriekultur und Alltagsleben. Vom Biedermeier zur Postmoderne*. Přepracované a rozšířené nové vydání: Frankfurt am Main: Fischer. [Original 1981: *Maschinenwelt und Alltagsleben. Industriekultur in Deutschland vom Biedermeier bis zur Weimarer Republik*. Frankfurt am Main: Krüger]
- Glaser, Hermann – Werner, Thomas 1990: *Die Post in ihrer Zeit. Eine Kulturgeschichte menschlicher Kommunikation*. Heidelberg: v. Decker.
- Guldin, Rainer – Finger, Anke – Bernardo, Gustavo: *Vilém Flusser*. Paderborn: Fink.
- Hannerz, Ulf 1980 *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Hannerz, Ulf 1992: *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Helms, Dietrich – Phleps, Thomas (eds.) 2007: *Sound and the City. Populäre Musik im urbanen Kontext = Beiträge zur Populärmusikforschung* 35. Bielefeld: transcript.
- Hoffmann, Marleen – Iffland, Joachim – Schauburger, Sarah 2012: Vorwort. In: Hoffmann, Marleen – Iffland, Joachim – Schauburger, Sarah (eds.): *Die Rolle der Medien in der musikalischen Rezeption in Geschichte und Gegenwart*. München: Alitera, s. 7–10.
- Jurková, Zuzana 2007: „Ursula Hermetek and Adelaida Reyes (eds.): Cultural Diversity in the Urban Area: Explorations in Urban Ethnomusicology.“ *Lidé města* [online] č. 1 [vid. 4. 11. 2018]. dostupné z: <[http://lidemesta.cz/archiv/cisla/9-2007-1/ursula-hemetek-and-adelaida-reyes-\(eds.\)-cultural-diversity-in-the-urban-area-explorations-in-urban-ethnomusicology.html?language=cs](http://lidemesta.cz/archiv/cisla/9-2007-1/ursula-hemetek-and-adelaida-reyes-(eds.)-cultural-diversity-in-the-urban-area-explorations-in-urban-ethnomusicology.html?language=cs)>.
- Kaschuba, Wolfgang 1992: Ritual und Fest. Das Volk auf der Strasse. Figurationen und Funktionen populärer Öffentlichkeit zwischen Frühneuzeit und Moderne. In: van Dülmen, Richard (ed.): *Dynamik der Tradition. Studien zur historischen Kulturforschung*. Frankfurt a. M.: Fischer, s. 240–267.
- Kusser, Astrid 2013: Körper in Schieflage. Tanzen im Strudel des Black Atlantic um 900. Bielefeld: transcript Verlag.
- Lindner, Rolf 2012: „Die Stadt als Resonanzboden. Über den Zusammenklang von Ort, Musik und Sound“. In: Klotz, Sebastian (ed.): *Musik als Agens urbaner Lebenswelten. Musiksoziologische, musikethnologische und organologische Perspektiven = Musik – Stadt: Traditionen und Perspektiven urbaner Musikkulturen*. Band 2. Leipzig: Gudrun Schröder, s. 15–26.
- Ling, Jan – Stockmann, Doris – Stockmann, Erich 1992: Volks- und Populärmusik im Geschichtsprozeß. In: *Volks- und Populärmusik in Europa*. Laaber: Laaber, s. 389–444.
- Linke, Norbert 1987: *Musik erobert die Welt (oder Wie die Wiener Familie Strauß die “Unterhaltungsmusik” revolutionierte*. Wien: Herold.
- Lotz, Rainer E. 1979: *Grammophonplatten aus der Ragtime-Ära*. Dortmund: Harenberg Kommunikation.
- Low, Setha M. 2014: Spatialities: the rebirth of urban anthropology through studies of urban space. In: Nonini, Donald M. (ed.): *A companion to urban anthropology*. Chichester: Wiley Blackwell, s. 15–27.
- Maag, Georg – Pyta, Wolfram – Windisch, Martin (eds.) 2010: *Der Krimkrieg als erster europäischer Medienkrieg*. Berlin: LIT.
- McDonogh, Gary W. 2014: Flows. In: Nonini, Donald M. (ed.): *A companion to urban anthropology*. Chichester: Wiley Blackwell, s. 28–45.
- Middleton, Richard – Horn, David 1981: Preface. In: Middleton, Richard – Horn, David (eds.): *Popular Music 1: Folklor Popular? Distinctions, Influences, Continuities*. Cambridge University Press, s. 1–2.
- Musik – Stadt* 2011/12: *Musik – Stadt: Traditionen und Perspektiven urbaner Musikkulturen*. 3 Bände. Leipzig: Gudrun Schröder Verlag.
- Nebfenský, Zdeněk – Šima, Karel (eds.) 2017: *Interlocking of Urbanity and Rurality in the Popular Culture of East Central Europe = Urban People – Lidé města* 2.
- Privilegierte wöchentliche gemeinnützige Nachrichten von und für Hamburg*, No 247, 17. 10 1836, s. 8, sl. 3.
- Radcliffe-Brown, Alfred R. 1940. On social structure. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 70, s. 1–12.

- Rath, Andrew C. 2015: *The Crimean War in Imperial Context, 1854-1856*. New York: Palgrave MacMillan.
- Rauch, Stefanie 2012: Gedanken zu den medialen Grenzen des Notendrucks. In: Hoffmann, Marleen – Iffland, Joachim – Schauburger, Sarah (eds.): *Die Rolle der Medien in der musikalischen Rezeption in Geschichte und Gegenwart*. München: Alitera, s. 46-60
- Redfield, Robert – Singer, Milton 1954: The Cultural Role of Cities. *Economic Development and Cultural Change* 3, s. 53–73.
- Reyes Schramm, Adelaida 1982: Explorations in Urban Ethnomusicology: Hard Lessons from the Spectacularly Ordinary. In: *Yearbook for Traditional Music* 14, s. 1–14.
- Reyes, Adelaida 2012a: Ethnomusicology's Road from the Primitive to the Cosmopolitan. Some Methodological Implications. In: Klotz, Sebastian (ed.): *Musik als Agens urbaner Lebenswelten. Musiksoziologische, musikethnologische und organologische Perspektiven = Musik – Stadt: Traditionen und Perspektiven urbaner Musik-kulturen* Band 2. Leipzig: Gudrun Schröder, s. 3–14.
- Reyes, Adelaida 2012b: Urban Ethnomusicology: A Brief History of An Idea. *Urban People / Lidé Města* 14, s. 193–206.
- Sassen, Saskia 2002: Introduction: Locating Cities on Global Circuits. In: Sassen, Saskia (ed.): *Global networks, linked cities*. New York – London: Routledge, s. 1–36.
- Schauburger, Sarah 2012: „Broadcast Yourself“ – YouTube als Medium der Emanzipation im E-Gitarrendiskurs? In: Hoffmann, Marleen – Iffland, Joachim – Schauburger, Sarah (eds.): *Die Rolle der Medien in der musikalischen Rezeption in Geschichte und Gegenwart*. München: Alitera, s. 161–175.
- Schmidt, Eric – Cohen, Jared 2013: *The New Digital Age. Reshaping the Future of People*. New York, USA: Alfred A Knopf.
- Schönherr, Max – Reinöhl, Karl 1954: *Johann Strauss Vater. Ein Werkverzeichnis (Das Jahrhundert des Walzers I. Band)*. London: Universal Edition.
- Schönhuth, Michael – Reschke, Linda – Gamper, Markus 2012: Zwischen face-to-face und Web 2.0. Mit der Netzwerkperspektive zur Verbindung von Kultur und Struktur. In: Schönhuth, Michael – Reschke, Linda – Gamper, Markus (eds.): *Knoten und Kanten 2.0. Soziale Netzwerkanalyse in Medienforschung und Kulturanthropologie*. Bielefeld: transcript, s. 7–27.
- Scott, Derek B. 2008: *Sounds of the Metropolis. The Nineteenth-Century Popular Music Revolution in London, New York, Paris, and Vienna*. New York: Oxford University Press.
- Storey, John 1993: *Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture*. New York – London et al.: Harvester Wheatsheaf.
- Tanriverdi, Hakan 2018: „Zehn Jahre Spotify – Es gibt keine Intros mehr.“ *Süddeutsche Zeitung* [online] 7. 10. [cit. 6. 11. 2018] Dostupné z: <<https://www.sueddeutsche.de/digital/zehn-jahre-spotify-es-gibt-keine-intros-mehr-1.4155727>>.
- Taylor, Timothy D. 2015: World Music, Value, and Memory. In: Helms, Dietrich – Phleps, Thomas (eds.): *Speaking in Tongues. Pop lokal global = Beiträge zur Populärmusikforschung* 42. Bielefeld: transcript, s 103–117.
- Torp, Jörgen 1989: *Zur Entwicklungsgeschichte urbaner Populärmusik unter besonderer Berücksichtigung des Tango rioplatense*. Magisterská diplomová práce. Hamburg University.
- Torp, Jörgen 2007: *Alte atlantische Tangos. Rhythmische Figurationen im Wandel der Zeiten und Kulturen*. Hamburg: LIT.
- Torp, Jörgen 2017: Underlining Differences: (Urban) “Popular” vs. (Rural) “Folk”. In: Stepputat, Kendra (ed.): *Dance, Senses, Urban Contexts. 29th Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology*. Herzogenrath: Shaker
- Torp, Jörgen 2018: *Waltzing through Europe: Johann Strauss (the Elder) in Hamburg and Altona in 1836*. V tisku.
- Warneken, Bernd Jürgen 2006: *Die Ethnographie populärer Kulturen. Eine Einführung*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau [UTB].
- Wicke, Peter 2001 (1998): *Von Mozart zu Madonna. Eine Kulturgeschichte der Popmusik*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Witzmann, Reingard 1976: *Der Ländler in Wien. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Wiener Walzers bis in die Zeit des Wiener Kongresses*. Wien: Arbeitsstelle für den Volkskundeatlas in Österreich.

Summary

“Popular Music” in the Network of Cities

The article describes the historical development of growing transcultural connections in the modern human world. Cities played a special historical role in the development of “popular music”. (Modern) cities are interconnected with each other. The city as a place is by that way not an isolated place. The city has undergone a “heterogeneous cultural process”, and currently it is producing “hybrid” musical genres that often lead to similarities with parallel emerged genres of other cities. The genres are becoming to a certain degree more “uniform”. The article is focusing on the interlinking of cities rather than on music *in* or *of* urban areas. For the popularization of musical genres (mass) media (man media, print media, electronic media, digital media) are of considerable importance. Finally transnational music industry and translocal networks are forcing global effects. With the digitally based internet a new digitally based force overshadows the dominant role the cities played in the development of “popular music”.

Key words: Urban popular music; interconnected cities; world traffic; urban anthropology; flows; networks.

PŘÍNOS VÁCLAVA MATĚJE KRAMERIA K POČÁTKŮM ČESKÉ MIMOEVROPSKÉ ETNOGRAFIE

V letošním roce uplynulo 210 let od úmrtí vpravdě ikonické postavy českého národního obrození Václava Matěje Krameria (1753–1808). Tento osvícenský a obrozenecký spisovatel, novinář a vydavatel poznamenal v kulturním duchu – v jeho době – tak důležitého češství nejširší vrstvy obyvatel této země jako málokdo z jeho soupeřníků. Proto také jeho osudům a zejména mnohotvárné činnosti byla prakticky už od 19. a první poloviny 20. století soustavně věnována náležitá pozornost.¹ V posledních desetiletích minulého století Krameriovi zasvětil poměrně početnou řadu svých studií i monografií zejména historik Jan Novotný (1930–2005)² a je potěšitelné, že jsou mu dodnes dokonce věnovány i studentské kvalifikační práce na různých univerzitách této země.³

Václav Matěj Kramerius, rodák z Klavova, pocházel z chudobného maloměstského prostředí. Vystudoval jezuitskou latinskou školu v rodném městě a v letech 1773–1776 filozofii v Praze. Na studiích se protloukal jen velmi těžce a to byl také důvod, proč nemohl dokončit právnickou fakultu. Na univerzitě v Praze jej významně ovlivnily zásadní osvícenské myšlenky, které na něho zapůsobily ještě silněji, když začal pracovat jako knihovník u sběratele starožitností významného bibliofila a vlastence Jana Františka z Neuberka (1743–1784), v jehož domě se scházeli přední představitelé tehdejšího osvícenství v čele s profesorem Karlem Heinrichem Seibtem (1735–1806), Josefem Dobrovským (1753–1829), Gelasiem Dobnerem (1719–1790) ad. (Nováček 1902: 234; Hanuš 1921: 155–157; Lexikon 1993: 930–931). Kramerius se v této knihovně starších českých publikací také seznamoval se starou češtinou a díla významných předbělohorských autorů jej ovlivnila jadrností a jasností tehdejší spisovné češtiny, mimo jiné také pronikl do

základů umění knihtiskařského (Klímeš 1955: 71n).

Obecně je dnes V. M. Kramerius považován zejména za novináře a vydavatele, což je poněkud zjednodušený pohled, neboť tento novinář a vlastenec byl nejen velmi plodným překladatelem z několika jazyků, ale i autorem desítek knih a nespočetného množství novinových článků.

Od 7. 1. 1786 začal Kramerius redigovat *Schönfeldské c. k. pražské noviny* (do května 1789) a od 4. 7. 1789 vydával v Praze *Krameriusovy c. k. poštovské noviny*, přejmenované od 29. 1. 1791 na *vlastenecké* (přesněji řečeno *vlastenské*). Noviny byly hlavním orgánem národního hnutí. Zanikly roku 1823 (Míka 1999: 127 a 129). V únoru 1790 zřídil tento všestranný a činorodý obrozenec také první novodobé nakladatelství – Českou expedici (Grečenkova 2011: 29–30), a v krátké době se podnik, který byl současně knihkupectvím, antikvariátem i čítárnou, stal hlavním střediskem kulturních a politických stran obrozenecké české měšťanské inteligence. Vycházela tu zábavná, vzděláva-

cí a poučná literatura pro český lid. Kramerius vydal více než 80 knih, které sám napsal nebo přeložil (Chaloupka 2001: 82–83). Je nutno zdůraznit, že vytvářel to, co zakrátko obrozenecká literatura (jak poezie, tak i próza) potřebovala, aby měla nějaký smysl. Kramerius totiž svými díly formoval široké čtenářské publikum schopné, ochotné a zvyklé číst česky (Chaloupka 2001: 240). Zajímavý je způsob, jakým tuto aktivitu realizoval. Navázal totiž na obecnou oblibu tzv. knížek lidového čtení: jeho díla formálně tento typ literatury připomínala, ovšem Kramerius jim dal nový, dalo by se říci literárnější a vzdělávací rozměr.

Pokud se týká Krameria a jeho vztahu k mimoevropské etnografii, můžeme konstatovat, že byl ryze pragmatický a podřízený potřebám soudobé české společnosti. Snad nejlépe to vyznívá z jeho předmluvy k překladu jednoho z cestopisů – *Jana Smíta, kapitána anglického pravdivé příhody o cestách: „Protož veliká a znamenitá dobrodiní, muži ti vznešení, opatrní a dobrého lidského vyhledávající světu učinili, kteříž země cizí projíždějíce, cesty své pilnou rukou sepsali a nám, jenž doma, jak za pecí stále sedáme, i k obveselení mysli naší, i k naučení a bedlivému uvažování našemu hodnověrných pamětí dochováli. Že pak z čítání takových spisů jejich velký a mnohonásobný užitek nám vyplývá, nemůže žádný zapřít, leč by snad tak svémyslný aneb tak zhruba sprostý byl, že by dále nic jiného po celém světě než co laštovice za humny šveholí, zvědění nechtěl.“* (Kramerius 1789)

Krameriové pozornosti pochopitelně nemohla uniknout světodějná událost – objevení Ameriky. Té věnoval pozornost v knize, jež vyšla v roce 1803 pod názvem *Historické vypsání, kterak čtvrtý díl světa Amerika, o Kolumbusa vynalezena byla*. Kniha je to velmi zajímavá nejen hodnocením postavy objevitele nového kontinentu: „Kolumbus tedy byl světu platný a přitom také poctivý muž. Mohlť ovšem drobet lepší býti. Když viděl, že se Španělé k Amerikánům tak

špatně chovají a že jich skrotit nemůže, mělt' raději zpátkem ustoupiti an nedopustiti toho, aby se ti bezbožní lidé mezi nevinnými národy usadili a zmnožili, také na tu nevděčnost, kterouž se mu dvůr odměnil, měl zapomenouti a ne naň stále nabíhati, ale jak víme, každý člověk má nějakou chybu a my rovněž nejsme bez nich, než hledme všemožně, abychom se jich sprostili." (Kramerius 1803a: 144)

Kromě mnoha jiných zajímavých informací vyslovuje Kramerius objevení Ameriky tzv. severní cestou více než sto let před oficiálním uznáním této teorie vyslovené čechoamerickým antropologem Alešem Hrdličkou (1869–1943). Kramerius se vyjádřil zajímavým způsobem: „Vezmu-li do ruky mapu Ásie, tak uvidím, že nejvš, nahoře k půlnoci, kdež země Kamčatka leží, Ázie s Amerikou skoro se spojuje, a že oba tyto dílové světa toliko ouzkým mořem odděleni jsou. Může tedy být, že lidé před mnoha tisíci lety šli na moře ryb lovit, do Ameriky se dostali, tu se osadili a po tom čase množice se, dále dolů až k polední Americe přišli.“ (Kramerius 1803a: 144)

Kramerius se snažil otevřít Čechům okno do světa a seznámit je (tedy zejména lidové vrstvy venkova a malých měst) se všední každodenností jiných zemí a kontinentů – Afriky, Ásie, Austrálie ad. (výběr z jeho kompilativních prací uvádíme v Pramenech). Na závěr snad jedna perlička: *Mogolské císařství* ve třetím titulu v pořadí v již zmíněných pramenech je popisem indické říše velkých Mughalů (čili Mogulů), v celé řadě publikací jsem se nicméně dočetl o Krameriově historii *mongolského císařství*, což je pochopitelně naprostý nesmysl a ukazuje to na poměrně rozšířený nešvar opisování jednoho autora od druhého, bez bližšího ověření skutečnosti.

Osobně považuji Krameria staršího za předchůdce moderní mimoevropské etnologie, již nesporně položil první základy.

Po smrti Václava Matěje Krameria se spolu s matkou pokusil udržet Čes-

kou expedici jeho syn Václav Rodomil Kramerius (1792–1861), ovšem již v roce 1823 byl nucen vzhledem k finančním těžkostem podnik prodat. Byl však vynikajícím překladatelem z angličtiny, němčiny, ruštiny a francouzštiny. Po krachu časopisu *Hacafírek v kacabajce* už jen psal a živil se jako korektor. Tato činnost ovšem příliš nevynášela, a tak Kramerius ml. zemřel v chudobinci U milosrdných v Praze na Karlově. Ovšem jeho dílo bylo velice rozmanité – od pohádek přes cestopisy až po strašidelné romány ad. Některá jeho díla jsou považována za předchůdce dnešního hororu a fantasy (Adamovič – Neff 1995: 125).

Oba Krameriové významnou měrou poznamenali počínající moderní českou kulturu, včetně již připomínané etnografie, a to jak domácí, tak i mimoevropské.

Oldřich Kašpar
(Katedra sociálních věd UPa)

Poznámky:

1. Krameriovi jako výrazné kulturní postavy byla věnována pozornost už v 19. a na počátku 20. století. Viz např. Rybička, Antonín 1859: *Život a působení Václava Matěje Krameriuse*. Praha: Pospíšil; Herben, Jan 1926: *Matěj V. Kramerius: osvícenský novinář a buditel*. Praha: Volná myšlenka československá; Osvald, Václav 1943: *Vychovatel lidu Václav Matěj Kramerius*. Praha: Národní práce ad.
2. Novotný, Jan 1973: *Matěj Václav Kramerius*. Praha: Melantrich; týž 1973: *Krameriova česká expedice*. Praha: Orbis; týž 2000: *K počátkům novodobé nakladatelské činnosti a knižní kultury u nás*; Hojda, Zdeněk – Prah, Roman (eds.) 2000: *Mezi časy. Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press ad. Do okruhu zájmu J. nepatřil pouze Kramerius, ale např. také literární vědec Pavel Josef Šafařík (1795–1861), zakladatel tzv. kampeliček F. Cyril Kampelík (1805–1872) či dějiny českého sokolského hnutí.
3. Srov. např. Daňková, Barbora 2013: *Reflexe osvícenství v dobové literatuře 18. a 19. století. Jak zábavně chce V. M. Kramerius pobavit?* Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií ad.

Prameny:

- Kramerius, Václav Matěj 1789: *Jana Smita kapitána anglického pravdivé příhody o cestách*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1803a: *Historické vypsání, kterak čtvrtý díl světa Amerika, o Kolumbusa vynalezena byla*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1803b: *Historické vypsání velikého Mogolského císařství v druhém dílu světa Ásii*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1803c: *Ouplné vypsání Egypta, jenž leží v třetím dílu světa Africe*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1804a: *Cesta do Arábie a do Země Svaté jinak Palestiny*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1803b: *Druhý díl Indie*. Praha: Česká expedice.
- Kramerius, Václav Matěj 1810: *Způsoby, mravy a mínění Činů a Kochin-Činů*. Praha: Česká expedice.

Literatura:

- Adamovič, Ivan – Neff, Ondřej 1995: *Slovník české fantastiky a science fiction*. Praha: R3.
- Grečenkova, Martina 2011: *Česká expedice*. In: Akademická encyklopedie českých dějin. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 25–31.
- Hanuš, Josef 1921: *Národní muzeum a naše obrození*. Praha: Národní muzeum.
- Chaloupka Otakar 2001: *Příruční slovník české literatury od počátku do r. 1945. Významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. Praha: Adonai.
- Kašpar, Oldřich 1983: *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*. Praha: Univerzita Karlova.
- Kellnes, Anna 2000: *Buchwessen in Prag von Matěj Václav Kramerius bis Jan Otto*. Wien: Edition Praesens.
- Klimeš, Vladimír 1955: *Počátky českého a slovenského novinářství*. Praha: Orbis.
- Kříž, Martin 2009: *Život, dílo a rodina Václava Matěje Krameria. Genealogické a heraldické listy Praha 29, 2009, č. 1, s. 2–9*.
- Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 2/II*. Kol autorů, editor J. Forst. Praha: Academia.
- Lehár, Jan – Stich, Alexandr – Janáčková, Jaroslava – Holý, Jiří 1998: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.

- Míka, Zdeněk a kol. 1999: *Dějiny Prahy v datech*. Praha: Mladá fronta.
- Navrátilová Hana 2005: Venceslaus Kramerus and Bakworn Traveling in Early 1800 s. In: Holáubek, Johanna – Navrátilová, Hana (eds.): *Egypt and Austria I. Proceedings of the Symposium, Czech Institute of Egyptology*. Praha: Czech Institute of Egyptology, s. 95–104.
- Nováček, Vojtěch 1902: [heslo] z Neuberka. In: *Ottův slovník naučný*, díl XVIII. Praha: Nakladatelství J. Otto, s. 234.
- Veverka, Přemysl 2013: Nedlouhý život, dlouhá cesta. Z osudů Matěje Václava Kramerie. *Přísně tajné! Literatura faktu*, č. 5, s. 30–44.
- Voldánová Helena 2010: Malé rodopisné nahlednutí na předky spisovatele a nakladatele Václava Matěje Kramerie. *Genealogické a heraldické listy Praha* 30, č. 2, s. 10–13.

Výběr z děl vydaných M. V. Krameriem a V. R. Krameriem v České expedici:

- Cirkulární spis pana z Háje, biskupa duchovenstva královéhradeckého na osady jeho stran toleranci...*, 1783.
- Patentní knížka pro měšťana a sedláka...*, 1782 (2 díly).
- Kniha Josefa...*, 1784.
- Noví čeští zpěvové pro krásné pohlaví ženské...*, 1788.
- Laudonův životopis a jeho hrdinští činové...*, 1789.
- Popis korunovace Leopolda II...*, 1791.
- Básně o čarodějnicích...*, 1794.
- Arabské povídky...*, 1795.
- Jana Smíta kapitána anglického pravdivé příhody o cestách...*, 1798.
- Historické vypsání, kterak čtvrtý díl světa Amerika, od Kolumbuse vynalezena byla...*, 1803.
- Historické vypsání velikého Mogolského císařství v druhém dílu světa Asii...*, 1803.
- Ouplné vypsání Egypta, jenž leží v třetím dílu světa Africe...*, 1803.
- Cesta do Arábie a do Země Svaté jinak Palestiny...*, 1804.
- Druhý díl Indie...*, 1804.
- Zrcadlo velebnosti pro mládež českou...*, 1805.
- Veselí smutní příběhyové nezkušených dítek...*, 1806.
- Příběhy Václava svobodného pána z Mitrovic...*, 1810.
- Způsoby, mravy a mínění Činů a Kochin-Činů*, 1810.

DVĚ STĚ LET OD NAROZENÍ VÁCLAVA BOLEMÍRA NEBESKÉHO

Vlastenecké jméno „Bolemír“, které přejal začínající básník a publicista Václav Nebeský (1818–1882) kolem roku 1838 z *Rukopisu královédvorského*, zřetelně vyjadřovalo jeho národní iniciaci a důvěru ve vlastní tvůrčí sílu a v prostředky soudobé poezie. Jeho odsunutí o desetiletí později, kdy se Nebeský stále více orientoval k přítomnosti a profiloval se v ní jako střízlivý vědec, pracovník vlastenecko-vědních institucí a překladatel znalý zahraničních literatur, jako by poodkrývalo hledání vlastní bezpečné cesty na prahu novodobé české politické existence. Jako by odkazovalo k povaze jeho kritických impulsů – na poli rozvíjející se srovnávací medievistiky a etnografie a vůbec v oblasti kulturního transferu – zmohutňujícímu kulturnímu životu Čechů ve 40. letech 19. století i v době porevoluční a rovněž k tomu, že tyto impulsy nebyly vlasteneckou veřejností vždy přijaty kladně.

Jako jeho četní současníci vyrostli i Nebeský dvojazyčně: otec, šafář na vidimském panství kněžny Ahremberkové

na Kokořínsku, pocházel z české rodiny, rodným jazykem matky byla němčina. Mladý Nebeský prošel česko- i německo-jazyčnými školami, v nichž pronikl do antické a nové německé literatury a filozofie, své vzdělání a zkušenosti doplnil na pražské univerzitě a poté, co tu nedokončil studia medicíny, jakožto vychovatel ve Vídni v letech 1843–1845. V této době se již, pod vlivem Josefa Kajetána Tyla, Josefa Čejky, Karla Sabiny a dalších, rozhodně hlásil k českému národnímu hnutí a vystupoval na jeho obranu proti protislovanským předsudkům: i nadále se však obracel k německému prostředí, filozofii, vědě, kritice i beletrii a kriticky uvažoval o jeho možných inspiracích pro snahy vlastní generace.

Již ve 30. letech Nebeský vynikl jako básník. Přetrvávající úsilí mladých českých autorů jak o výraz vlastní individuality v jazyce ve znamení národnosti a svobody, tak o společenské zapojení svého umění – v němž se blížili snahám mladého Německa, přitom však i reagovali na předběžné poměry v habsburské monarchii a opatrný rozvoj českého hnutí, mj. v historicko-filologických pracích doby – otevíralo nové výzvy a hloubily střet se starší generací, jež na ně působila jako konvenční a literárně často nepůvodní, omezená na vnější znaky „ohlasové“ tvorby. Básník Nebeský navázal na výše zmíněné současníky, a to se zvláštním zájmem o prostoupení večerní přírody s vnímavým poutníkem, známá už z preromantické poezie a přitom soustředěná k duchu procházejícímu člověkem. Rezignované nálady zmaru a smrti, rovněž vlastní jeho básním, přitom nebránily ani titánským stylizacím.

Od přelomu 30. a 40. let se Nebeský básnického úsilí vlastní generace chopil také jako dobově nepřehlédnutelný literární kritik, mj. rádce a přítel mladičké Boženy Němcové: plédoval pro nové směry v umění, pro současnost a ve znamení hegelianismu proti starší tendenci. Dialog se světem i širším domácím publikem, jemuž se měla současná česká literatura otevřít, nalézal – oproti

novoklasicistům i zkonvencionalizované romantice – kromě poezie mj. v Rankově vesnické povídce. Nebeského básnické nadání a intelektuální zájmy se proluly i v *Protichůdcích* (1844), jeho nejnáročnější literární práci. Příběh vlasteneckého jezdce (Freiligrathův *Der Reiter*) jako syntézy omezených principů požívačné a nízké přítomnosti i světobolu v této byronské povídce nicméně nezarazil na nezáměr čtenářů a nepochopení a Nebeského múza se odmíčila.

Ve svých průkopnických fejetonech, které směřoval převážně do Tylových *Květů*, hledal mladý Nebeský zároveň explicitně smysl českého „probuzování národnosti“ – jež tradičně spojoval s humanitou Čechů, ovšem charakterizoval je v metaforách přírody jako tajemný růst rozličných kmenů přístupný jen vybraným duchům a situoval do širšího evropského kontextu své doby – a spolu s tím i sebevědomí rozšiřujícího se kolektivu čtenářů. Neváhal přitom, na rozdíl od Havlíčka a ve shodě s některými německými souputníky, vnímat českou kulturu jako otevřenou mj. Židům. Volal i po rozvoji knižního trhu, divadla a kritiky. Maximou jeho textů byly, proti historizujícím vizím starších, a jako v případě Havlíčkově, čínorodost, spojení národnosti s každodenním úsilím, vzdělaností a svobodou.

Do 40. let se datují i Nebeského první úvahy a posléze práce etnografické, v nichž se s kritickým zájmem (a se znalostí zahraničních prací o folkloru, národní psychologii apod.) obracel podobně jako Karel Jaromír Erben a další zvláště k ústní lidové slovesnosti. Zřetel na její strukturní specifika a komunikační funkce, které stavěl jako specificky uspořádanou studnici moudrosti proti modernímu racionalismu, po bok víry „v noční stránku přírody“ vlastní i jeho poezii, mu přitom umožnil obsáhnout jako předmět zájmu i „pokleslou“ lidovou četbu a průniky umělé tvorby do prstonárodní. Povahu české lidové slovesnosti Nebeský mimoto usiloval vystihnout vývojově a komparativně (např. ve studii *Osířelo dítě*, 1848). Proti své idealizované před-

stavě národnosti se ovšem odmítavě obíracel ke kultuře městské chudiny, kupř. v reakci na sociální problémy, které vystoupily roku 1844.

Přelom 40. a 50. let přinesl Nebeskému následně nejen angažmá v politickém dění kolem Slovanského sjezdu a Kroměřížského sněmu a krátce i v redakci *Národních novin* po zatčení Karla Havlíčka, nýbrž také uznání jeho odborných studií. Ty se postupně rozrůstaly o příspěvky o staročeské literatuře, které zařadily díla jako *Tristram, Alexandreida* či *Mastičkář* na pozadí antiky do evropských literárních proudů a posoudily jejich hodnoty, dále o práce etnografické dotýkající se dokonce poměrů čínských a o pojednání o velkých dramaticích v čele s Aristofanem a Williamem Shakespearem. Nebeský se stal docentem řecké a české literatury (1849), redaktorem Muzejníku (1850), poté i sekretářem Muzea (1851) a Matice české (1852).

Svoji literárněhistorickou metodu Nebeský, čtenář německých filozofů i soudobých průkopníků literárního dějepisu, jako byl např. Georg Gottfried Gervinius, vymezil proti komentovaným jazykovědným a bibliografickým pracím a důraz položil na díla jako vnitřně uspořádané plody ducha autora, resp. národa. Ve vědeckém poznání odmítl jejich zjednodušené, nadčasové posuzování a důraz kladl na to, že věda „musí považovati [dílo] co výrostek z půdy věku tehdejšího a organické spojení jeho vytknutí s duchem tehdejšího“. Přestože nevytvořil syntetizující literárněhistorické dílo jako např. Karel Sabina a později v 50. letech v názoru na hodnoty literárních dějin ustrnul, nejen jeho obecné názory, ale také jeho analýzy se jeví, mj. zřetelem na texty a jejich souvislosti s antikou a dalšími duchovními proudy, jako průkopnické a nadále inspirativní pro českou kulturu.

Muzejnímu časopisu, který redigoval v obtížných poměrech neoabsolutismu do roku 1861, věnoval Nebeský v pátem desetiletí kromě redakční péče rovněž řadu dalších studií (o klasické řecké tragédii, staročeském básnictví i např.

o dalším světovém dramatikovi Calderonovi) a v první řadě recenzí: vyzdvihl mj. Erbenovu *Kytici*, dílo nesené „básnickou cenou [...] a duchem národním“, dávno započatým, jinde neváhal ocenit husitství. Je dokladem důležitých společenských změn v habsburské monarchii na konci 50. let, že i Nebeského dílo se stalo předmětem střetů: autor se cítil být dotčen útokem filozofa, historika a vydavatele *Kritische Blätter* Ignáce Jana Hanuše na údajnou do sebe uzavřenou skupinu českých literátů, paradoxně se však zároveň musel hájit, že nestojí jako znalec starší české literatury, přítel Davida Kuha a dalších za soudobými útoky na *Rukopis královédvorský*, a byl nucen vyhroutit svůj už dříve příznivý, byť kritický založený postoj k palladiu národa.

Odstoupení pro nemoc z místa redaktora Muzejníku roku 1861 konečně otevřelo Nebeskému cestu k poslední velké části jeho díla, která ovšem započala již v závěru 40. let 19. století, totiž k náročným, komentovaným překladům: k Aischylovým tragédiím *Pometheys* a *Eymenidy* (1862) jako k plodům „velkolepé ohromnosti a hlubokého důmyslu“, jichž si ostatně ve svém úsilí o národní českou tragédii cenila i májovská generace. Herderovský zájem o lidovou poezii, někdejší zaujetí Homérem i lordem Byronem vedly Nebeského k *Novořeckým národním písním*, resp. i ke *Kytici ze španělských romancí* (1864) jako „svěžímu kvítí“ vyrostlému ze starých kultur údajně obzvlášť pozoruhodnému pro Slované a k dalším pracím. Se zájmy a odbornou dráhou Nebeského souvisí mj. jeho hesla do Riegrova *Slovníku naučného* po roce 1860, kritické studie o novořecké a české lidové poezii, eposu či průkopnická práce o finské *Kalevala* a dvojjazyčné *Dějiny Muzea Království českého* (1878).

Bohaté dílo Václava Bolemíra Nebeského se od 60. let 19. století a v následujících desetiletích těšilo zájmu mladších současníků. Tento vztah byl ovšem nejednou spíše tušený a nevykloukal kontroverze: zatímco životopisec Josef

Hanuš označil autora roku 1896 příznačně za jednoho z „nemnoh[a] mužů tak významných“ v 19. století a nešetřil chválou jeho prací, pro část mladších posuzovatelů byl Nebeský „slabý“ jako básník a „povrchní“ jako kritik, estetik a filozof. Už vzhledem k tomu, že Nebeského dílo dosud z větší části zůstává roztroušeno v soudobých časopisech (jistou výjimku představily v poslední době edice jeho básní a několika prací, ale i studie např. o jeho překladech či názorech na česko-židovské soužití) a Hanušova monografie dodnes nenašla následovníka, komplexnější zhodnocení přínosů této osobnosti a jejich rezonance i dvě století od jeho narození nadále zůstává desideratem.

Dalibor Dobíáš

(Ústav pro českou literaturu AV ČR)

JUBILANTKA JUDITA HRDÁ

V listopadu letošního roku oslavila životní jubileum PhDr. Judita Hrdá (10. 11. 1958), dlouholetá zaměstnankyně Etnologického ústavu AV ČR (dále jen EÚ AV ČR), významná pracovnice v oblasti oborové bibliografie a evidence publikačních výstupů, odbornice na problematiku historie stravování a v neposlední řadě milá, vážená a obětavá kolegyně.

Odborné zaměření Judity Hrdé na tradiční stravu a cukrářské řemeslo může posloužit jako příklad, nakolik prostředí, ve kterém člověk vyrůstal, ovlivní jeho dospělý život. Výrazný vliv měla v tomto směru jubilantčina babička z Hané, která se v rodinné škole vyučila měšťanské kuchyni. Podobně zapůsobila i babička z hospodářství v jižních Čechách, v jejíž domácnosti se připravovala především tradiční jihočeská jídla. Rozhodující část dětství navíc Judita prožila na Zbraslavi v půvabné rodinné vile z 20. let minulého století. Tato sídelní lokalita si přes nátěr komunistického režimu uchovala génus loci prvorepublikového výletního a rekreačního místa. Po několik generací se zde střetávala lidová kultura přípražské

oblasti s měšťanskou kulturou Pražanů, jež si v okolí od sklonku 19. století stavěli rodinná sídla a jezdili sem na letní byty.

Pro studium národopisu se Judita Hrdá rozhodla již v průběhu gymnaziálních let. Po ukončení střední školy se v roce 1978 stala mimořádnou posluchačkou tohoto oboru a pracovala jako pomocný asistent v národopisném oddělení Historického muzea Národního muzea v Praze (nynější etnografické oddělení). Zde také následně působila jako lektorka během svého studia na Katedře etnografie a folkloristiky, na které byla přijata v roce 1979. Studium zakončila v roce 1983 diplomovou prací *Příspěvek ke studiu materiální kultury slovenských reemigrantů z rumunského Rudohoří: Strava*. Volba tématu byla jakýmsi šalamounským řešením mezi osobní odbornou preferencí a výzkumem tzv. novoosídlenického pohraničí, který byl pro všechny tehdejší studenty etnografie prakticky povinný. Závěry práce zúročila ve sbornících někdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd a zvláště ve studii pro ústavní časopis Český lid (1985). Do zmíněné instituce (dnes EÚ AV ČR) nastoupila v roce 1983 a s výjimkou let 1986–1990, kdy muse-

la ze zdravotních důvodů přerušit svou práci, je zde zaměstnána dosud. Titul PhDr. získala v roce 1989.

Problematické lidové a měšťanské stravy se jubilantka věnuje až do současnosti. K jejím publikačním výstupům v tomto oboru náleží zejména hesla pro *Národopisnou encyklopedii Čech, Moravy a Slezska* (2007), hesla Bibliografie, Cukroví, Československé zemědělské muzeum, Hlad, Homolky, Lívance, Nápoje, Pamlsky, Sběratelství, Zabijačka) a kapitoly v kolektivních monografiích, např. *Malé dějiny brambor* (2005), *Obrazy ženy v kramářské produkci* (2008), *Traditional Food in the Central Europe: history and changes* (2013). Autorsky se podílela též na kolektivní monografii *Lidová kultura v obrazech* (2009) či etnologickým dokumentárním filmu *Proměny tradiční stravy. Štrúdl/štrudel/rétes/strudel/štrúdl'a/apple strudel*, který vznikl v rámci mezinárodního projektu Etnofolk pod vedením Jaroslava Otčenáška (2013).

Od roku 1991 je Judita Hrdá zaměstnána ve Středisku vědeckých informací EÚ AV ČR. K její hlavní pracovní náplni náleží zpracování publikačních výstupů pro automatický systém evidence publikací (ASEP) a v minulosti se též zabývala vytvářením databáze oborové a personální bibliografie. K jejím samostatným knižním publikacím patří svazky z řady *Česká národopisná bibliografie* za léta 1990 až 1995 (1991–2003). Svazek k roku 1990 vydala přitom ještě společně s Hankou Müllerovou, od níž převzala pomyslnou štafetu ve zpracování oborových bibliografií. Vytváření bibliografické databáze a zhodnocení dokumentační a publikační činnosti zaměstnanců EÚ AV ČR jsou věnovány autorčiny články v odborných periodikách (mj. *Národopisný věstník* 1996 a 2000; *Ethnologia Europae Centralis* 1996) či pasáže v kolektivních monografiích, např. *Historikův adresář. Historické instituce v České republice* (2002), *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky* (2006).

Judita Hrdá je rovněž autorkou bibliografií a medailonů významných badatelů. Samostatně vydala bibliografie Josefa Vařky, Drahomíry Stránské či Františka Kutnara, výběrové soupisy díla a medailony dalších osobností české etnologie (např. Jarmily Šťastné a Zdeny Lenderové) publikovala na stránkách odborných periodik a na vzniku dalších příspěvků věnovaných mj. Antonínu Satkemu, Jaromíru Jechovi, Jaroslavě Scheuflerové, Vladimíru Scheuflerovi, Jiřímu Langerovi či Lydii Petráňové se pak podílela jako spoluautorka.

Závěrem mi dovolu, abych jubilantce popřál do dalších let nejen štěstí, úspěchy v osobním i profesním životě, ale hlavně hodně zdraví, síly a energie. A abych připojil ještě zcela drobné a soukromé přání nových a zajímavých přírůstků do jubilantčiny rozrůstající se sbírky kuchařek, cukrářských knih a receptů.

*Luboš Kafka
(Etnologický ústav AV ČR)*

Výběrová bibliografie Judity Hrdé:

- Adaptační proces ve stravě při rodinných obřadech u slovenských reemigrantů z Rumunska. Benešov nad Černou, o. Český Krumlov. *Český lid* 72, 1985, s. 99–104.
- Strava slovenských reemigrantů z rumunského Rudohorí v době příchodu na Benešovsko. In: *Materiály k problematice novoosídlenického pohraničí sv. 9. Varia. Zpravodaj KS VI* 4, Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1985, s. 73–90.
- Česká národopisná bibliografie* 1990. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1991 (s H. Müllerovou).
- Česká národopisná bibliografie* 1991. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1995.
- Využití českých periodik při tvorbě národopisné bibliografie. *Národopisný věstník* 13, 1996, s. 127–132.
- Publikace pražského pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku Akademie věd ČR za období 1990–1995. *Ethnologia Europae Centralis* 3, 1996, s. 100–102.

Josef Vařka. Bibliografická příloha národopisné revue č. 12. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998 (s J. Vařkou).

Drahomíra Stránská (1899–1964). Bibliografická příloha Národopisné revue č. 13. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1999.

Odkaz Drahomíry Stránské z pohledu její publikační práce. *Národopisný věstník* 15, 1999, s. 103–110.

Národopisná bibliografie Čech, Moravy a Slezska. *Národopisný věstník* 17, 2000, s. 26–31.

Česká národopisná bibliografie 1992. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2000.

Česká národopisná bibliografie 1993. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2001.

Česká národopisná bibliografie 1994. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2002.

K životnímu jubileu vědce a pedagoga PhDr. Josefa Vařky, DrSc. Publikační činnost za léta 1998–2002. In: Woitsch, Jiří – Bahenský, František (eds.): *Ab amicis oblatum. Josefu Vařkovi k 75. narozeninám*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2002, s. 9–16.

Etnologický ústav Akademie věd České republiky. In: Ryantová, Marie (ed.): *Historikův adresář. Historické instituce v České republice*. Praha: Sdružení historiků České republiky, 2002, s. 114–122.

Česká národopisná bibliografie 1995. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2003.

Pojednání o bramborách a receptech v kuchyni všední i sváteční našeho i minulého věku. In: Kutnar, František (ed.): *Malé dějiny brambor*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod, Etnologický ústav AV ČR, 2005, s. 181–196.

Český historik František Kutnar. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005.

Výběrová bibliografie Jarmily Šťastné. *Národopisný věstník* 23, 2006, s. 86–88.

Dny hladu a hojnosti ve spíži i na poli aneb co se zpívalo o jídle, vaření a hospodaření. In: Holubová, Markéta a kol., *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, s. 119–139.

Výběrová bibliografie PhDr. Zdeny Lenderové. *Národopisný věstník* 25, 2008, s. 84–85.

How Czechs makes your life more sweet. In: Otčenášek, Jaroslav et al.: *Traditional Food in the Central Europe: history and changes*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2013, s. 16–28.

Proměny tradiční stravy. Štrůdl/štrudel/rétes/strudel/štrůdl/apple strudel. Elektronický dokument. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2013 (s J. Otčenáškem).

SEDMDESÁTNÍK JIŘÍ PAJER

Mezi starší spolužáky z brněnské alma mater, které jsme zpočátku pozorovali zpovzdálí s jistou dávkou obdivu a později po bližším seznámení jsme se s nimi rádi družili, patřil Jiří Pajer, řečený lža (* 16. 12. 1948 ve Strážnici), na kterého dnes, v době jeho životního jubilea myslíme už s velkým obdivem. Etnograf, etnomuzikolog a archeolog se věnoval ve svém životě všem těmto oborům opravdově a důkladně a dosáhl v nich pozoruhodných výsledků. Jeho působištem byl strážnický tehdejší Ústav lidové kultury (1971–1993), krátce Městské muzeum ve Strážnici (1994–1996), poté letošní jubilant pracoval především jako soukromý vědecký pracovník usilující ve svých projektech o podporu z různých zdrojů, a také jako vydavatel (ve vlastním nakladatelství Etnos). Mimo jiné byl krátce šéfredaktorem Národopisné revue (1991).

Bez váhání lze říct, že Pajerova došavadní činnost je rozsáhlá, v mnohém objevná, a z množství nálezových zpráv, studií a knih vybírám jako příkladné dvě (soupis personální bibliografie jubilanta je připojen). Původně aktivní muzikant, člen folklorních souborů, programových rad a porot soutěžních pořadů se na poli hudební folkloristiky proslavil monografií jedné interpretky/nositelky lidové písňové tradice, a to knihou *Marie Procházková (1886–1986). Zpěvačka ze Strážnice* (1986), přepracovanou verzi vydal v roce 2014 pod názvem *Stoletá píseň*. Tato monografie se od obdobných českých prací liší nejen rozsahem, ale také technikami výzkumu a okolnostmi sběru. Autorovi se u výjimečné zpěvačky podařilo zapsat přes 1 600 písňových jednotek (v knize je publikováno 300 písní) a na konkrétním příkladu objasnit dlouhotrvajícím výzkumem za použití ekologické metody proces existence písně v lidové tradici. Podrobný rozbor této ojedinělé písňové monografie z pera M. Toncrové byl uveřejněn na stránkách tohoto časopisu (NR 1/2015).

Vedle studia lidové písně a jejich interpretů byla další oblastí jubilantova zájmu regionální studia zaměřená na slovesný folklor (*Město pod bílou věží. Vyprávění ze staré Strážnice*, 2000), ale zahrnující také kapitoly o tradiční lidové kultuře v lokálních monografiích (Strážnice, Kněždub, Radějov, Dolní Bojanovice), výtvarné umění nebo dokumentární fotografii.

V poslední době je pozornost Jiřího Pajera soustředěná na archeologické výzkumy, se kterými začal ve Strážnici poté, co zde našel inspiraci a získal zkušenosti u amatérského archeologa, znalce lidových fajánsů a keramika Heřmana Landsfelda (1899–1984). Jubilantovým stěžejním výzkumným a badatelským tématem je starší novověká keramika a zejména kulturní dědictví novokřtěnců. Svými studiemi se zařadil mezi čelné představitele české tzv. postmedievální archeologie a jeho objevy svázané s dějinami a kulturou moravských novokřtěnců překračují hranice našeho území do středoevropského prostoru. Ponecháme-li stranou jeho dlouholetý výzkum započatý v 80. letech 20. století a soustavné publikování jeho výsledků, pak

můžeme zdůraznit zatím poslední publikaci *Nové studie o novokřtěncích* (2018) a jeden unikátní nález v terénu. Do zmíněné knihy vydané ve spolupráci s Moravským zemským muzeem k sedmdesátinám autora jsou zařazeny mnohé už dříve vydané studie (doplněné nebo přepracované) a také studie další, dosud nepublikované, s množstvím barevných fotografií na kvalitním papíře, s resumé v angličtině, anebo dokonce některé v česko-anglické verzi.

K novým poznatkům o kultuře a životě novokřtěnců na Moravě patří nález na Znojmsku. Pajer označil v roce 2003 dvůr Alinkov na základě svých výzkumů za sídlo novokřtěnců. Původní pozdně renesanční komplex staveb v Čermákovcích, který se nachází v areálu dvora Alinkov (katastrální území Horní Kounice, okres Znojmo), byl potom v roce 2014 zařazen do fondu kulturních památek. Jiří Pajer zde vede v současnosti výzkumy s úmyslem vytvořit zde památník novokřtěnců.

Přeji Ti, milý lžo, za všechny spolužačky a spolužáky a etnologicko-archeologickou obec, nechť Tě neopustí dobré

zdraví a bojovnost, které Ti bylo v životě mnohdy třeba!

Jana Pospíšilová
(Etnologický ústav AV ČR)

Výběrová bibliografie Jiřího Pajera:

Samostatné knižní publikace:

- Hromadný nález ze začátku 17. století ve Strážnici*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1982.
Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1983.
Lidové písně ze Strážnicka. Hodonín: Okresní kulturní středisko, 1985 (s M. Miltákem).
Marie Procházková (1886–1986), zpěvačka ze Strážnice. Hodonín: Okresní kulturní středisko, 1986.
Svět lidové písně. Strážnice: Ústav lidového umění, 1989.
Primáš Slávek Volavý. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1990 (s V. a V. Frolcovými).
Ten vánoční čas. Sto koled z Moravy. Strážnice: Etnos, 1990; 2. vydání. Brno: Konvoj, 2001.
Záleský zpěvník. Z repertoáru Aloise Kubička z Kelník. Břežůvky: Jednotné zemědělské družstvo, 1990.
Koleda 1992. Moravský kalendář. Strážnice: Etnos, 1991.
Strážnice. Staré pohlednice města. Strážnice: Etnos, 2000.
Město pod bílou věží. Vyprávění ze staré Strážnice. Strážnice: Etnos, 2000.
Novokřtěnské fajánse ze Strachotína. Mikulov: Regionální muzeum, 2001.
Strážnice. Kapitoly z dějin města. Strážnice: Městský úřad, 2002 (s kolektivem).
Řezbář František Gajda. Strážnice: vl. nákladem, 2006 (s kolektivem).
Studie o novokřtěncích. Strážnice: Etnos, 2006.
Joža Uprka, reprodukované malířské dílo. Strážnice: Etnos, 2010.
Antoš Frolka, reprodukované malířské dílo. Strážnice: Etnos, 2010.
Novokřtěnské fajánse z Moravy 1593–1620. Soupis dokladů z institucionálních a privátních sbírek. Strážnice: Etnos, 2011 (vyšlo také v anglické verzi *Anabaptist faience from Moravia 1593-1620: catalogue of documents from institutional and private collections*).
Tvarožná Lhota. Minulost a současnost obce. Tvarožná Lhota: Obecní úřad, 2010 (s kolektivem).

Urbář panství Strážnice z roku 1617. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2010.

Kněždub. Minulost a současnost obce. Kněždub: Obecní úřad, 2011 (s kolektivem).

Strážničané a přespólní. Fotografická suita o městských a venkovských lidech. Strážnice: Etnos, 2011.

Radějov. Minulost a současnost obce. Radějov: Obecní úřad, 2012 (s kolektivem).

V městě a na venkově. Fotografie ze Strážnice a okolí. Strážnice: Etnos, 2012.

Čtení o Horňácku. Dějiny, národopis, umění. Strážnice: Etnos, 2013.

Stoletá píseň. Zpěvačka Marie Procházková. Strážnice: Etnos, 2014.

Dolní Bojanovice. Minulost a současnost obce. Dolní Bojanovice: Obecní úřad, 2016 (s kolektivem).

Pod křídly Slovácka. Strážnice: Etnos, 2016 (s kolektivem, pouze textová část).

Tradice vinařství ve Strážnici. Strážnice: Městský úřad, 2017.

Nové studie o novokřtěncích. Strážnice: Etnos, 2018.

Studie, kapitoly v knihách

Výzkum habánské lokality ve Strachotíně (okr. Břeclav). *Vlastivědný věstník moravský* 37, 1985, s. 314–319.

Habánské keramické středisko ve Strachotíně. (Předběžné zhodnocení výzkumu). In: Janák, Jan (Ed.): *Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. Třicet let Krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Brně.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, 1989, s. 190–207.

On the development of a new scientific discipline - Post-mediaeval archaeology. In: *Studies in Postmediaeval Archaeology I.* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 1990, s. 23–28.

A hoard find of pottery from the area of the Habaner (Anabaptist) court at Strachotín. In: *Studies in Postmediaeval Archaeology I.* Praha: Archeologický ústav AV ČR, 1990, s. 169–202.

K počátkům habánské keramické výroby na jižní Moravě. *Jižní Morava* 32, 1996, s. 83–93.

Novokřtenci na Moravě (Úvodní poznámky k metodice studia). *Slovácko* 39, 1997, s. 9–23.

Novokřtenci v Podivíně. In: *Podivín, vlastivědný sborník jihomoravského města.* Miku-

lov: Státní okresní archiv Břeclav; Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1997, s. 184–193.

Origins of Anabaptist ceramics in Moravia: Archaeological perspectives. In: Mayer, Carol E. (ed.): *The Potter's Art: Contributions to the Study of the Koerner Collection of European Ceramics.* Vancouver: *The Potter's Art: Contributions to the Study of the Koerner Collection of European Ceramics.* Vancouver, 1997, s. 87–107.

Novokřtenci ve Staré Břeclavi. (K možností identifikace novokřtěnských fajánsí podle archeologických nálezů). *Jižní Morava* 34, 1998, s. 53–72.

Novokřtenci v Ostrožské Nové Vsi. (K 100. výročí narození Heřmana Landsfelda). *Slovácko* 40, 1998, s. 161–182.

Sídla novokřtenců na jižní Moravě. (Příspěvek k identifikaci a diferenciaci lokalit). *Jižní Morava* 35, 1999, s. 53–70.

Novokřtenci ve Vacenovicích. *Slovácko* 41, 1999, s. 31–54.

Sekty moravských novokřtenců. *Jižní Morava* 36, 2000, s. 73–89.

Novokřtěnský fajánsový podnos s aliančními erby z roku 1609. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2000, č. 280, s. 1–9.

K počátkům novokřtěnských fajánsí v Sobotišti. *Slovácko* 42, 2000, s. 9–28.

Výroba novokřtěnských fajánsí na jižní Moravě. (Soupis doložených lokalit). *Jižní Morava* 37, 2001, s. 21–41.

Novokřtenci v Břeclavi a okolí. In: *Město Břeclav.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, s. 169–178.

Novokřtenci v Kobylí. In: *Kobylí, dědina...* Znojmo: FPO Znojmo, 2002, s. 100–105.

Novokřtěnská fajansa ze Sobotiště. *Pamiatky a múzea*, 2002, č. 1, s. 44–47.

Novokřtenci a moravská šlechta. *Jižní Morava* 41, 2005, s. 45–58.

Novokřtenci v příznávacích berních listech moravské šlechty. *Časopis Matice moravské* 124, 2005, s. 451–462.

Nové výzkumy novokřtěneckých fajánsí na Moravě. In: Křížová, Alena – Válka, Miroslav (eds.): *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury.* Brno: Ústav evropské etnologie, 2006, s. 121–139.

Archaeological excavations of Anabaptist ceramics in Moravia. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology II.* Praha: Archaia Praha, o.p.s., 2007, s. 227–250.

Novokřtenci v útech jihomoravských měst a městeček. *Jižní Morava* 45, 2009, s. 171–184.

Novokřtenci v Pouzdřanech. *Jižní Morava* 46, 2010, s. 19–38.

Keramická dílna v Košolnej. *Pamiatky a múzeá* 2010, č. 1, s. 43–45.

Výroba novokřtěneckých fajánsí na Moravě. Souhrn podle nejnovějších archeologických výzkumů. In: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 496–510.

K počátkům novokřtěneckých fajánsí na Moravě. (Poznatky z archeologického výzkumu v Tavíkovcích, okr. Znojmo). *Jižní Morava* 47, 2011, s. 51–65.

Novokřtenci ve Velkých Bílovicích na Břeclavsku. *Vlastivědný věstník moravský* 63, 2011, s. 56–61.

The Anabaptist potters of Moravia. In: Carver, Martin – Klápště, Jan (eds.): *The Archaeology of Medieval Europe 2: Twelfth to Sixteenth Centuries.* Aarhus University Press, 2011, s. 295–296.

Novokřtenci v Mikulově. In: *Mikulov.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 300–308.

Novokřtenci v Dambořicích. In: *Dambořice. Zpět ke kořenům.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2014, s. 201–210.

Newly discovered Anabaptist settlement at Čermákovice. (Alínkov farmstead, municipality of Horní Kounice, Znojmo District). *Acta Ethnographica Hungarica* 60, 2015, s. 463–482.

Novokřtěnská sídla na jihozápadní Moravě. *Jižní Morava* 51, 2015, 98–114.

Nové objevené sídlo novokřtenců v Čermákovcích (dvůr Alínkov, k. ú. Horní Kounice, okr. Znojmo). In: *Sborník Státního okresního archivu Znojmo 2014.* Brno: Moravský zemský archiv v Brně, 2015, s. 40–59.

Počátky novokřtěneckých fajánsí na Moravě. (Nové poznatky z archeologických výzkumů). *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales = Časopis Moravského zemského muzea – vědy společenské* 100, 2015, s. 245–259.

Soubor novověké keramiky ze zámku. In: Plaček, Miroslav – Dejmal, Miroslav a kol.: *Veselí nad Moravou. Středověký hrad na říční nivě.* Brno: Archaia Brno, o.p.s., 2015, s. 212–217, 379–381.

K dějinám a stavební charakteristice sídla novokřtenců v Čermákovcích. (K původu a funkční interpretaci dvora Alínkov). *Jižní Morava* 52, 2016, s. 81–102.

Moravské novokřtěnské nožířství. *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales = Časo-*

pis Moravského zemského muzea – vědy společenské 101, 2016, s. 81–93.

Novokřtenci ve Velkých Bílovicích. In: *Velkobílovičtí vinaři. Z historie a současnosti velkobílovičského vinařství*. Brno – Velké Bílovice: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2017, s. 38–43.

Novokřtenci v Pohořelicích. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Pohořelice*. Pohořelice: Město Pohořelice, 2018, s. 187–189.

VÝROČÍ KATEŘINY KLÁPŠŤOVÉ

Budoucí amerikanistka a etnoložka PhDr. Kateřina Klápšťová se narodila v Plzni (21. 10. 1948) jako Roubalová a již od studentských let ji učarovali Indiáni Severní Ameriky. Po ukončení gymnázia v roce 1967 ji logicky zavedl její zájem do Náprstkova muzea v Praze, kde po následující rok pracovala jako brigádnice a získávala první amerikanistické zkušenosti pod vedením Václava Šolce. S oblastí obecné etnologie ji v tomto období seznamoval Milan Stuchlík a také Josef Kandert. Následovalo pětileté studium na Filosofické fakultě UK (1968–1973) na oborech etnografie a prehistorie.

Po absolvování vysokoškolského studia nastoupila Kateřina Klápšťová do Náprstkova muzea jako amerikanistka, a tak si splnila svůj životní sen. Vzhledem k tomu, že V. Šolc v té době řediteloval a často i pobýval na studijních pobytech v Latinské Americe, připadla jí starost o celou americkou sbírku (etnografické i archeologické sbírky Severní, Střední a Jižní Ameriky) a také o výstavy s amerikanistickou tematikou. V 70. a 80. letech minulého století vydávalo Náprstkovo muzeum pravidelně každý měsíc tištěný program svých akcí, doplněný o kratší články věnované sbírkovým kusům, zájmovostem z kulturních dějin zámořských etnik i dějinám českého poznávání mimoevropských kultur. Řada z nich nese podpis Kateřiny Klápšťové. V roce 1983 se také podílela

na scénáři k výstavě *Indiánské kultury Severní a Jižní Ameriky* a také na textu katalogu k této výstavě (spolu Olgou Kandertovou). V téže době uveřejnila i výběrovou bibliografii české vědecké i popularizační literatury o amerických Indiánech za léta 1945 až 1974 (*Annals of the Náprstek Museum* 10, 1981). A v roce 1983 se také musela vypořádat se zpracováním dvoutisícové sbírky mexického lidového umění, kterou získalo muzeum darem od mexické vlády. V roce 1985 se pak poprvé dostala do kontaktu se „svými divochy“, a to během studijního pobytu v Mexiku. Další studijní cesty do Střední a Severní Ameriky následovaly zejména po roce 1990, v souvislosti s otevřením našich státních hranic. V té době také realizovala několik výstav – např. *Setkání dvou světů* (1992), *Svět indiánských rodičů a dětí* (1997), *Všichni jsme lidé* (1998), *Mexické umění v českých sbírkách* (1999). Svou amerikanistickou dráhu v Náprstkově muzeu ukončila velmi úspěšnou výstavou *Indiáni* (2017–2018), v jejíž „severní“ části představila naši veřejnosti obraz tradičních kultur Inuitů a Indiánů severoamerického kontinentu. Po celou dobu působení v Náprstkově muzeu ta-

ké aktivně pomáhala laikům či tzv. euro-Indiánům nalézat a chápat kultury zejména Indiánů z prérií, plání a z oblasti východních lesů. Vzhledem k tomu, že spravovala sbírky obyvatel severoamerické Arktidy, připadla jí i správa sbírek pocházejících od obyvatel euroasijského arktického pásu – tedy sbírek od sibiřských národů a malé sbírky od Sámů (Laponců). Využila je i pro krátké články určené veřejnosti.

Od konce 90. let minulého století se K. Klápšťová také podílela na výchově studentů – na Fakultě humanitních studií UK a na Západočeské univerzitě v Plzni, kde přednášela o kulturách původních obyvatel amerického kontinentu. V současnosti vyučuje na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích etnologii. Nelze také pominout její velmi aktivní účast ve vedení Společnosti přátel Latinské Ameriky, kde je již desetiletí členkou výkonného výboru.

Vraťme se ale ještě k publikační činnosti letošní jubilanťky, která směřuje zejména ke kulturám původních obyvatel Severní Ameriky. Jsou to např. kapitoly o mytologii a mýtech Indiánů Severní Ameriky v publikaci *Prameny života* (1982) či „Sbírky Arktidy, Severní a Střední Ameriky“ v přehledové publikaci o sbírkách muzea (1999; následujícího roku vyšlo i v anglické mutaci „Short History of the Collections from North and Middle America and from the Siberia and Lapland in the Náprstek Museum“). V roce 2001 vydala společně s Čestmírem Krátkým v rámci tematické řady *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky* díl věnovaný Mexiku. Dosavadním završením publikační činnosti jubilanťky je dvoujazyčný katalog *Dakotská kultura na rozcestí / Dakota Culture at the Crossroads* (2016) věnovaný nejstarší indiánské sbírce v České republice, jejímž autorem byl pozdější zakladatel muzea Vojta Náprstek. V této publikaci také publikovala Náprstkovy deníky z jeho cesty ze St. Paul do Horní siouxske stanice (Minnesota, USA) v roce 1856 a další písemnosti spojené s touto ces-

tou a s jeho sběratelskými aktivitami ve Spojených státech amerických.

Přejeme Katce pohodu a mnoho energie do dalších let jejího amerikanistického působení.

Josef Kandert
(Praha)

Výběrová bibliografie K. Klápšťové

Knihy:

Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky. Mexiko a Střední Amerika. Praha: Libri 2001 (s Č. J. Krátkým).

Dakotská kultura na rozcestí / Dakota Culture at the Crossroads. Vojta Náprstek a jeho dakotská sbírka z roku 1856 / Vojta Náprstek and His Dakota Collection from 1856. Praha: Národní muzeum, 2016.

Studie, kapitoly v knihách:

Výchova indiánských dětí. Květen 1984 v Náprstkově muzeu v Praze, s. 1–7.

Pohled do mexické indiánské kuchyně. Červen 1988 v Náprstkově muzeu v Praze, s. 1–7.

Obrazy přerývaných Indiánů. Červenec 1990 v Náprstkově muzeu v Praze, s. 1–7.

Indiánské panenky nejen na hraní. Květen 1993 v Náprstkově muzeu v Praze, s. 1–7.

Severní a Střední Amerika. In: *Duchovní prameny života. Stvoření světa ve starých mýtech a náboženstvích.* Praha: Vyšehrad, 1997, s. 471–522.

Short History of the Collections from North and Middle America and from the Siberia and Lapland in the Náprstek museum, Prague. *Annals of the Náprstek Museum* 2000, č. 21, s. 1–17.

Indiáni kmene Hopi ve fotografiích Enrique Stanko Vráze. *Český lid* 90, 2003, s. 345–357 (s J. Todorovou).

Hory v kulturách domorodé Mezoameriky. In: Mařík, Tomáš – Maříková, Kubková, Jana (eds.): *Hora hor. Sborník příspěvků přednesených na konferenci uspořádané u příležitosti výstavy Aleše Veseléhoho na téma „Hora hor“.* Praha: Archeologický ústav, 2005, s. 163–171.

Vytváření českých podob etnických názvů původních obyvatel Ameriky a naše amerikanistika. *Český lid* 92, 2005, s. 307–314.

The Haenke Collection from the American Northwest Coast and California at the Náprstek Museum in Prague. *Annals of the Náprstek Museum* 2006, č. 26, s. 21–36.

Mexické sbírky Náprstkova muzea a lidová umělecká řemesla jako součást reprezentace nezávislého Mexika. In: Hingarová, Vendula a kol.: *Mexiko, 200 let nezávislosti.* Červený Kostelec: P. Mervart, 2010, s. 401–423.

Vojta Náprstek and the Dakota Bisonrobe in Náprstek museum, Prague. *AmerIndian Research. Zeitschrift für Indianische Kulturen von Alaska bis Feuerland*, 2010, sv. 5/4, č. 18, s. 215–224.

The Mexican Collections and the Popular Handicrafts as Part of the Representation of an Independent Mexico. *Annals of the Náprstek Museum* 2011, č. 32, s. 3–14.

Voda v civilizacích starověké Střední Ameriky. In: Kleczek, Josip (ed.): *Voda ve vesmíru, na zemi, v životě a v kultuře.* Praha: Radioservis, 2011, s. 659–665.

Labrador Moravian Missions and the Czech Collectors of Inuit Objects in the Early Twentieth Century. *Annals of the Náprstek Museum* 2015, č. 36/1, s. 23–44.

Jiří Jaeger a Vojtěch Suk, dvě česká svědectví o vlivu Moravských bratří na život labradorských Inuitů. In: *Moravští bratři v polárních oblastech. Sborník VI. konference Moravian v roce 2012.* Sv. 12. Suchdol nad Odrou: Moravian, 2015, s. 63–73.

Klápšťová, Kateřina, Rajchard, Josef, Procházka, Jan: *Species Determination of the Feathers on Native American Warbonnets and other objects from the Collections of the National Museum.* *Annals of the Náprstek Museum* 2015, č. 36/2, s. 66–80.

Výstavy:

Lidové hračky z Afriky a Ameriky (s M. Baďarovou a J. Kandertem, Muzeum Vyškovska a Muzeum Kroměřížska, 1997).

Všichni jsme lidé. Podobnosti a rozdíly lidských společností (NM – Náprstkovo muzeum 1998).

Mexické umění v českých sbírkách (s P. Štěpánkem, NM – Náprstkovo muzeum 1999). *Cesty k bohům. Obřady ze současného Mexika a Peru* (s O. Vilímkovou, NM – Náprstkovo muzeum 2002).

Voda ve starověké Mezoamerice (součást výstavy Voda a život, Národní muzeum 2003–2004).

Václav Šolc – *etnograf amerikanista. Znalec a obdivovatel Indiánů* (Náprstkovo muzeum 2005–2006).

Aztékové a civilizace starého Mexika (Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 2006–2007).

Veselí kostlivci (s D. Sedlákovou, NM – Náprstkovo muzeum 2011–2012).

Čas zámořských objevů (s L. Antonínem, NM – Náprstkovo muzeum 2013–2014).

Rituály smrti (s H. Heroldovou, NM – Náprstkovo muzeum 2014–2015).

Indiáni. Severní Amerika (NM – Náprstkovo muzeum 2017–2018).

BLAHOPŘÁNÍ BOHUSLAVU ŠALANDOVÍ

Významné životní jubileum letos slaví doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc., etnolog, folklorista, sociální antropolog a historický sociolog, jehož badatelskou činnost lze zřejmě nejvýstižněji charakterizovat konceptuálně-disciplinárními diskurzy slovesného folkloru, dějin mentalit a dějin každodennosti, vždy nazíraných v přísně interdisciplinárních a transdisciplinárních rámcích širokého spektra soudobých humanitních, sociálních a historických věd.

Bohuslav Šalanda se narodil 13. 12. 1948 v Pardubicích. V letech 1968–1973 vystudoval národopis a archeologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze; poté v letech 1975–1978 absolvoval na tamní Katedře etnografie a folkloristiky (nyní Ústav etnologie) svoji vědeckou aspiranturu, na kterou plynule navázal svým vstupem do řad pedagogického sboru v roli odborného asistenta. V roce 1987 získal akademický titul docent. Na pražském etnologickém univerzitním pracovišti působil (vedle krátkého intermezza v roli vedoucího katedry v letech 1987–1989) po dlouhá léta jako vedoucí jeho Semináře folkloristiky se zaměřením na slovesný folklor; vedle Ludmily Sochorové (a svého předchůdce Karla Dvořáka) byl tak jedním z mála odborníků zabývajících se touto v onom období nepříliš rozvíjenou (sub)disciplínou etnologie.

Vedle „tradičního“ textocentrického, literárněvědného a filologicky orientovaného výzkumu slovesného folkloru a folk-

lorní komparatistiky (tedy významného domácího badatelského diskurzu, ve kterém se profilovali jeho přední učitelé Karel Dvořák a Karel Horálek) se Bohuslav Šalanda – již od dob svých studií – vždy odborně zajímal i o širší sociální a kulturní kontext folklorní tvorby, včetně badatelských exkurzů do věd folkloristiky příbuzných. Tento jeho praktický zájem vyústil na počátku tohoto milénia v počin pravdě zakladatelský, kdy v tandemu s Petrem Skalníkem založil na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice nový studijní obor sociální a kulturní antropologie, čímž významně rozhojnil řady domácích etnologických a antropologických pracovišť. Na pardubické univerzitě působil v letech 2000–2005 (v letech 2000–2003 jako vedoucí Katedry sociálních věd), aby pak v roce 2009 přešel zpět do Prahy na tehdy ještě relativně novou Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy, kde začal působit v rámci nově založeného oboru historická sociologie. I zde zúročil dlouholetý zájem o širší sociálněvědní přesahy svého původního folkloristického odborného zaměření; ve stejný rok se stal i šéfredaktorem nově založeného odborného periodika *Historická sociologie*, které se – především jeho zásluhou – během pouhých několika málo let stalo jedním z nejrespektovanějších novějších vědeckých časopisů z oblasti historických i sociálních věd. Souběžně se svým působením v Pardubicích a později na FHS UK v Praze zůstal Bohuslav Šalanda po dlouhá léta věrný své *alma mater*; v Ústavu etnologie FF UK dlouhodobě pedagogicky i odborně působil až do roku 2014, kdy se začal naplno věnovat historické sociologii na FHS UK.

Z publikační produkce Bohuslava Šalandy je na tomto místě – vedle celé řady dílčích studií a drobnějších textů – nezbytné zmínit především jeho prvotinu *Folklorní epika jako projev společenského vědomí* (1980), zajímavým způsobem tematizující sociální kontext částí slovesného folkloru, na kterou o několik let později navázal prací *Ústní podání a dějiny* (1988), která pro změnu tematizovala

vztah folkloru a historie, respektive lokálního, etnického a historického vědomí a kulturní a sociální paměti; obě tyto práce charakterizuje výše zmíněný zájem o širší inter- či transdisciplinární přesahy slovesné folkloristiky a snaha badatelsky využít folklorní materiál k zodpovězení širších otázek o dobové kultuře a společnosti. Na tuto linii svého badatelského uvažování navázal Bohuslav Šalanda svou další, pro autora tohoto medailonku během jeho studií velmi inspirativní prací *Folklór, tradice a stereotypy* (1990) a dále knihou *Od oběti ke spasiteli* (1997). Obě pro změnu akcentují problematiku dobových mentalit a univerzálních nativních stereotypů. Stranou pozornosti by neměla zůstat ani jeho komentovaná edice *České pověsti ze současného sběru* (1989), která představuje výsledky jednoho z nejrozsáhlejších dobových terénních výzkumů prozaického folkloru, prováděného především na území východních Čech (a kterou autor v současnosti připravuje k novému, revidovanému vydání). Z novější sociálněvědní, antropologizující linie badatelského zájmu Bohuslava Šalandy stojí za zmínku monografie *Česká vesnice Široký Důl* (2008), ve které se snažil navázat na

zakladatelskou práci předního českého národopisce Karla Chotka, a dále celá řada drobnějších textů uveřejněných především v rámci časopisu *Historická sociologie*.

Z pozice dřívějšího studenta Bohuslava Šalandy, autora jím vedené bakalářské a disertační práce, a v neposlední řadě příjemce jeho četných moudrých rad a laskavé podpory (nejen) v dobách, kdy slovesná folkloristika neměla na pražském univerzitním pracovišti zrovna na růžích ustláno, bych rád letošnímu oslavenci popřál vše nejlepší a hodně zdraví, sil a odborné i tvůrčí inspirace do dalších badatelsky i pedagogicky plodných let!

Petr Janeček
(Ústav etnologie FF UK)

VANDA JÍŘIKOVSKÁ JUBILUJÍCÍ

V letošním roce oslaví významné jubileum PhDr. Vanda Jířiková, CSc. (nar. 6. 11. 1933 v Praze). Jako odborný pracovník – etnograf působila především v Národopisném muzeu Slánska, pobočce Vlastivědného muzea ve Slaném, v letech 1973–1991, od roku 1991–1999 potom pracovala jako odborná pracovnice ve Středočeském muzeu v Roztókách u Prahy, kde připravila několik odborně zajímavých výstav. Podílela se též na péči o tradiční lidovou kulturu, kterou ve Středočeském kraji zajišťovalo Regionální muzeum v Kolíně (ve spolupráci s Daliborem Hoblem). Ve své vědecké a odborné profesionální činnosti se věnovala od 60. let 20. století terénnímu výzkumu nouzových kolonií na území Prahy a dále problematice způsobu života a udržování tradic v dělnické rodině. Výrazně též badatelsky zasáhla do výzkumu lidového stavitelství na území středních Čech, zejména však Slánska, s ohledem na budování Národopisného muzea Slánska v Třebízi. Publikace o lidovém stavitelství Slánska a význa-

mu středočeské návsí, napsané spolu s Josefem Vařekou (vydané před rokem 1990 ještě Místním národním výborem v Třebízi), patří mezi přínosné práce zpracované k sledované problematice na území středních Čech. Hlavní doménou badatelské činnosti V. Jiříkovské se ovšem staly výroční, zejména obchůzkové obyčeje a průběh rodinných oslav. Tuto problematiku sledovala dlouhodobě (prakticky celý život) z velké části na území středních Čech (zvláště na Slánsku a v obcích v okolí Prahy). Rovněž se zabývala metodami muzejní práce a problematikou poslání a fungování muzeí v přírodě. Jubilantka se stále zúčastňuje aktivně četných vědeckých konferencí především se zvykoslovnou problematikou a tematikou muzeí v přírodě.

Jak již bylo naznačeno, Vanda Jiříkovská položila rovněž základ ke studiu dělnického obydlí a způsobu bydlení průmyslového dělnictva. V době, kdy v průběhu 60. a 70. let 20. století prováděla řadu terénních výzkumů (publikovaných také pod dřívějším příjmením Tůmová), měla možnost setkat se s četnými projevy lidové hmotné i duchovní kultury, zachytit způsob života sociálních a profesních skupin obyvatel zkoumaných lokalit, z nichž valnou většinu již není možné v terénu v současné době sledovat. I proto výsledky jejich výzkumů, publikované v četných, zejména etnografických periodikách, jsou velmi cenným zdrojem poznatků k dalšímu studiu. Vanda Jiříkovská rovněž po celou dobu své profesní kariéry spolupracovala s četnými muzei v přírodě, zejména se Souborem lidové architektury v Zubrnici, kde je členkou vědecké rady.

Jubilantka patří mezi současné nejvýznamnější odborníky na problematiku zvykoslovných tradic, ale i lidové hmotné kultury. Přejeme letošní oslavenkyni do dalších let neutuchající elán při uskutečňování jejich záměrů v badatelské činnosti a také hodně zdraví.

Lubomír Procházka
(Muzeum vesnických staveb
Vysoký Chlumec u Sedlčan)

Výběrová bibliografie V. Jiříkovské (2013–2017):

Rok s tradičními obyčejí a slavnostmi ve středních Čechách. Podzim, zima. Kolín: Regionální muzeum Kolín, 2013 (s J. Přenosilem a D. Přenosilovou; první díl, Jaro, léto vyšel v roce 2012).

Psí posvícení v Lužné u Rakovníka (člověk a pes, projevy vztahu v každodenním životě a při obyčejových příležitostech). In: Číhal, Petr (ed.): *Zoomorfní tematika v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2013, s. 84–89.

Za lidovými obyčejí středních Čech. In: Kol. autorů: *Krajinou za památkami Strančic a okolí*. Strančice: Přátelé studánky u kaple sv. Anny ve Strančicích, 2015, s. 67–76.

„Pěkná hodinka“, živá posvícenská tradice středních Čech. In: *Muzeum a současnost*. Řada společenskovední, svazek 33. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2015, s. 98–113.

Místo, kde žijeme. In: Tichá, Jana (ed.): *Muzeum a identita. Etnologické pohledy*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2016, s. 43–49.

Živá tradice lidového stavitelství. Tradiční vesnické stavby v území na severozápad od Prahy. Slaný: Přemyslovské střední Čechy, Slaný, 2017. Dostupné z: < [https://issuu.com/ivohornak/docs/ziva-tradice-lidoveho-stavitelstvi->](https://issuu.com/ivohornak/docs/ziva-tradice-lidoveho-stavitelstvi-).

Máje – tradiční jarní slavnost v našem regionu. *Slánský obzor* 24 (124), s. 79–87.
Muzeum a realita. *Museum vivum* 2017, s. 82–83.

VÝSTAVA JÍZDA KRÁLŮ NA HANĚ. LIDOVÝ OBYČEJ V PROMĚNÁCH ČASU

„Jízda králů“, původně vesnický výroční obyčej mužské chasy, byla v roce 2011 z iniciativy České republiky započata celosvětovou kulturní organizací UNESCO do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva. I když v širším povědomí je uveden obyčej spojován s oblastí jihovýchodní Moravy, zejména se slováckým Vlčnovem, jeho rozšíření a různé lokální a regionální varianty najdeme v minulosti po celých českých zemích, jak je patrné po nahlédnutí do Zíbrtových *Veselých chvil v životě lidu českého*, do svazku *Králové a královničky* (1910).

Jak ukázal Josef Urban, autor výstavy *Jízda králů na Haně. Lidový obyčej v proměnách času*, která se ve Vlastivědném muzeu v Olomouci konala od 25. května do 26. srpna 2018, obyčej se praktikoval i v tomto středomoravském regionu a měl zde několik podob nejčastěji označovaných jako *Hónění* či *Hledání krále*. Jeho předvádění bylo na předindustriální vesnici spojeno se svatodušními svátky, s letnicemi, připomínající v křesťanském kalendáři slavnost seslání Ducha svatého. Geneze zvyku bude podle etnologů ale starší a je dávana do souvislosti s oslavami letního slunovratu, podobně jako dívčí průvody královniček. Svou roli mohla hrát i iniciační funkce obřadu. Historický výklad hovoří o putování vládců bez stálého sídla a o výběru daní jejich družinou nebo o reminiscencích na středověké rytířské slavnosti. V tomto případě by bylo možno uvést „střety“ mezi konkurenčními „královskými“ skupinami a snahu o zjetí krále z jiné vesnice spojenou s jeho drahým vykoupením.

V lidové tradici se objevuje také vazba na konkrétní dějinnou událost, jakou měl být útek krále Matyáše Korvína do Uher v ženském přestrojení, jak je to rozšířeno ve slováckém Vlčnově.

Po polovině 19. století v souvislosti se zrušením roboty, patrimoniální správy a s modernizací hanácké vesnice zvyk jako řada jiných zaniká, ale už na konci 19. století se díky společenským aktivitám olomoucké národopisné družiny znovu objevuje na scéně (Němčice nad Hanou 1887), stejně jako v době příprav na Národopisnou výstavu československou (Kojetín 1892, Prostějov a Náklo 1893). Na pražské Národopisné výstavě 1895 byla ale předvedena jízda králů z Vlčnova. Od té doby se mužské královské jízdy objevují čas od času na dalších národopisných slavnostech (Přerov 1923) nebo i v terénu pod patronací agrární strany. Podle Josefa Vaverky, účastníka jízdy v meziválečné době a jednoho z organizátorů národopisných slavností na celostátní výstavě *100 let českého národního života* v Kroměříži (1948), bylo předvedení zvyku jejich vyvrcholením a důstojnou reprezentací Hanáků.

Autor výstavy Josef Urban, odborný pracovník regionálního pracoviště pro tradiční lidovou kulturu Vlastivědného muzea v Olomouci, pojal téma také ze širšího historického hlediska, ale zároveň výstava směřovala návštěvníky k poznání, kde je možno na Hané se ještě v současnosti se zvykem setkat a zažít jeho atmosféru. Uvedená koncepce se odvíjela od poznání vlastní Hané a její tradiční kultury, proto na výstavě nechyběla Komenského mapa Moravy, kde je Haná poprvé vyznačena jako svébytný kulturní region, i tzv. národopisná mapa Hané z počátku 19. století svědčící o regionálním rozvrstvení obyvatel podle jejich zaměstnání či příslušnosti k jádru regionu označenému jako „terra promissa vulgo sacra“.

Ke genezi zvyku autor prezentoval zmiňované hypotézy o jeho původu, mezi nimiž se objevuje i spojení s legendárním králem Ječmínkem doložené na jihovýchodní Hané v oblasti údajného Ječmínkova rodiště v Chropyni. Bohatým dokumentačním materiálem olomoucká výstava přibližovala formu zvyku v místech jeho aktivního konání, tj. v Chro-

pyni, Kojetíně, Bezměrově u Kroměříže a v Doloplazech u Olomouce; k poslední lokalitě se vztahoval promítaný videozáznam objíždky s králem konané v návaznosti na doloplazskou pouťovou slavnost o svátku sv. Cyrila a Metoděje.

Jízda v Doloplazech byla inspirací pro ztvárnění ústřední scény na výstavě, zachycující jezdce na koni obdarovávaného hospodářem a jeho ženou. Vedle toho si návštěvníci výstavy mohli prohlédnout různorodou výzdobu koní, která se dochovala v muzejních sbírkách i jeden specifický artefakt, květy a stuhami ozdobené trojzubé dřevěné vidle (původně na seno), které se jako inovace objevují místo korouhví či praporů v doloplazské jízdě. Jsou svědectvím ztráty historického povědomí, posunů v chápání symbolů a nových společenských funkcí zvyku.

K výstavě autor vydal také tiskové materiály, které měly interaktivní charakter a snažily se nejen čtenáře nenásilnou formou poučit, ale také zaujmout a inspirovat k návštěvě stále konaných jízd. Výstavu *Jízda králů na Hané. Lidový obyčej v proměnách času* ve Vlastivědném muzeu v Olomouci lze označit za zdařilý počín jak z hlediska koncepčního, obsahového a architektonického ztvárnění, tak i společenského poslání.

Miroslav Válka
(Ústav evropské etnologie FF MU)

VÝSTAVA PŘÍBĚH ZLATÉ STOKY. 500 LET JEDINEČNÉHO DÍLA ŠTĚPÁNKA NETOLICKÉHO

Město Třeboň ve spolupráci se Státním oblastním archivem v Třeboni a Rybářstvím Třeboň připravily pro letní návštěvníky tohoto jihočeského města pouťovou výstavu mapující pět set let starou historii geniálního vodního díla Štěpánka Netolického (1460–1538/39). Výstava, která proběhla od 10. června do 18. září, nemohla najít lepší umístění nežli v do-

Z olomoucké výstavy *Jízda králů na Hané*. Foto M. Válka 2018

mě slavného rožmberského rybníkáře, který si Štěpánek pořídil na třeboňském náměstí a který od roku 2015 slouží jako jeho muzeum.

Pro informativně bohatý obsah autoři upřednostnili závěsné panely a skleněné vitríny, neboť trojrozměrné exponáty jsou bohatě zastoupeny rybníkářským náčiním a modely rybníční soustavy ve stále expozici umístěné ve sklepních a přízemních prostorách tohoto rozměrného domu. Na panelech rozmístěných ve třech podlažích se návštěvník dozvěděl o Zlaté stoce prakticky vše – od její počáteční funkce a technických parametrů až po její využití a stav v současnosti: Zlatá stoka, v pramenech nejčastěji uváděná též jako *struha*, *Landštejnská stoka* nebo *Goldenbach*, s průměrnou hloubkou jednoho metru dosahuje délky 49 km a šířky 4 – 8 m. Napájí a spojuje rybníky o rozloze 2 689 ha. Začíná u jezu Pilař poblíž Majdaleny a končí pod Horusickým rybníkem u Veselí nad Lužnicí. Průtok vody činí 1 m³/s. Na tyto základní parametry autoři navázali stručnou historií, počínaje archeologickými nálezy a prvními písemnými zmínkami až po Netolického stavbu. Její průběh z roku 1506 posléze mapoval další panel, který zároveň představil tři významné rybníkáře – kromě Štěpánka jeho následovníka Jakuba Krčína z Jelčan (1535–1604), v 19. století pak Josefa Šustu (1835–1914). Následující panely byly věnovány pracovním nástrojům a jezu Pilaři na řece Lužnici, u něhož Zlatá stoka počíná a který po kolaudaci z roku 1930 patří k nejnebezpečnějším jezům v České republice.

V mezipatře byly vystaveny barevné zvětšeniny map – první z roku 1684 zachycovala celkový tok Zlaté stoky na mapě třeboňského panství, druhá z roku 1779 jeho rybníční soustavu. Na plátně v přednáškovém sále mohl divák sledovat filmové krajinné záběry Zlaté stoky, posléze její schéma a funkce celé její soustavy.

Následovaly panely, na nichž autoři výstavy mapovali využití tohoto vodního díla. Jedná se především o Mlýnskou

stoku, která sváděla vodu ze Zlaté stoky do obecních rybníků a k mlýnům ležícím nad Třeboní. Sloužila také k namáčení lnu v místní pazderně a kúry v tříslovně. Přesná doba vzniku Mlýnské stoky, která je v podstatě mlýnským náhonem, není známa, předpokládá se však, že existovala již roku 1519. S určitostí je potvrzena v privilegiích Viléma z Rožmberka z roku 1580. Prošla pouze jedinou stavební úpravou v roce 1976 při budování obchvatu města, kde je vedena skrze akvadukt nad novou silnicí.

Od počátku Zlatá stoka sloužila i lazebnám, z nichž se v 60. letech 19. století vyvinuly očištné lázně, v 80. letech pak slatinné lázně založené Václavem Huckem. Tyto – dnešní Bertiny lázně – patří k nejvyhledávanějším na našem území. Zlatou stoku dále hojně využívaly pivovary. K původnímu tzv. měšťánskému, jenž byl v provozu v letech 1505 – 1922, se voda ze Zlaté stoky dostávala pomocí kašny na náměstí, panský (neboli knížecí), založený již roku 1379, ale fungující dodnes jako pivovar Regent, byl záměrně vystaven přímo u jejího toku. Vodu používal k vaření piva, umývání

lahví, později do 30. let 20. století se po ní plavilo dřevo na topení pod varnými kotly. Ještě do poloviny 20. století se voda přiváděla do chladicích kanálů. Vodu využíval i panský pivovar v Lomnici nad Lužnicí. Samostatné panely, tentokrát již ve skleněných vitrínách doplněné situačními plány, technickou dokumentací a dobovými fotografiemi se týkaly využití Zlaté stoky ke zřízení vodovodu, opevnění města, zavlažování, bělení prádla, dále pro parní lokomotivy, k elektrifikaci, plavení dřeva a k provozu parní pily, založené roku 1867 Janem Adolfem ze Schwarzenbergu.

Autoři výstavy Lucie Kukačková a Augustin Kotil neopomněli ani významné mlýny vystavené na Zlaté stoce – opatovický, příkopský, záblatský, podhrázský, mlýn U Chrtů a mlýn parní. Historii Zlaté stoky dovedli přes 20. století až do současnosti. Dotkli se pozemkové reformy z let 1919–1920 (vlastnictví přešlo po 250 letech z rozsáhlého majetku Schwarzenbergů na stát), dále připomněli vznik Státního rybářství Třeboň, narovnávání a přeložení toku, vyhlášení biosférické rezervace UNESCO (1977) a chráněné

Z výstavy *Příběh zlaté stoky*. Foto M. Ulrychová 2018

krajinné oblasti (1979), čištění a údržbu, ničivé povodně (2002), vybudování nového bezpečnostního přelivu z rybníku Svět, jakož i zapsání Zlaté stoky v souboru Rožmberská rybníční soustava coby národní kulturní památky (2002).

Výpravná expozice provázená barevnými fotografiemi Miroslava Adamce, Michala Pecha, Augustina Kotila a Marka Poláčka ve vkusném grafickém řešení se pro letní návštěvníky Třeboně stala lákavým magnetem. Vyčerpávajícím způsobem podala svědectví o fenoménu, který výrazně ovlivnil tvářnost krajiny a způsobu života této části jižních Čech.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

„OSMIČKOVÉ“ ROKY NA NEPOMUCKU

Pod tímto názvem se v pondělí 11. 6. 2018 v Haškově salónku hotelu U Zeleného stromu v Nepomuku uskutečnila v pořadí 12. konference spolku Genius loci českého jihozápadu, pořádaná tentokrát poprvé ve spolupráci s Městem Nepomuk, Mikroregionem Nepomucko a Spolkem přátel starého Nepomuku. V dopoledním bloku vystoupilo celkem šest referujících. Amatérský genealog a organizátor rodových setkání Rostislav Václav Němejc ze Zlína v obsažném příspěvku *Akademický malíř Augustin Němejc (1861–1938) a jeho rod* seznámil přítomné s historií rodiny jednoho z nejslavnějších nepomuckých rodáků, malíře Augustina Němejce. Poukázal na strakonické kořeny rodiny a podrobně se věnoval malířovu dětství a mládí. V této souvislosti upozornil na fakt, že malířovo původní vyučení v hodinářském řemesle později příznivě ovlivnilo jeho smysl pro přesnost a detail. V době studií na pražské Akademii byl Němejc podobně jako jeho vrstevník Luděk Marold Sequensovým a Pirnerovým žákem, zatímco později v Mnichově měl na směřování jeho budoucí tvorby zásadní vliv

profesor Franz Ritter von Deffregger. Mladého adepta ovlivnil zejména tematikou ze života venkovského lidu. Kromě základních životních dat, která obsahují dostupné malířovy biografie, Němejcův potomek upozornil na několik zajímavostí, které rovněž dokreslují jak malířovo zaujetí pro práci, tak i ocenění, jehož se mu dostalo. Například do svého odchodu do důchodu v roce 1925 si Němejc nevybral ani den dovolené. Zájem o portrét projevil i Tomáš Garrigue Masaryk, zřejmě z časových důvodů však k portrétování prezidenta nedošlo. Referující se dále zmínil o Němejcově přátelství s Mikolášem Alšem, Vojtěchem Hynaisem a Alfonsem Muchou.

Ondřej Kolář, předseda Prácheňské besedy, regionální historik, publicista a numizmatik, je již několik let pravidelným hostem konferencí, které spolek GL pořádá. Jako své téma si opět vybral osobnost spojenou s rodným Píseckem, a sice středoškolského profesora, autora obřího pojednání o českých hradech, historika Augustina Sedláčka. V příspěvku *Dva dopisy Terezy Sedláčkové* nechal přítomné nahlédnout do korespondence Sedláčkovy manželky Terezy, rozené Barcalové, s níž se ovdovělý osmdesátiletý středoškolský profesor oženil v Písku, který v době svého odpočinku vyměnil za Tábor, jenž byl předtím jeho dlouholetým pedagogickým působištem. Tématem dvou dopisů, které vdova Sedláčková ve stáří (v roce 1968 a 1970) adresovala příteli Hoyerovi z Rožmitálu, bylo především rozčarování nad poměry v době sovětské okupace a obecnější úvahy o mravních kvalitách jejich současníků. Referující vyslovil politování nad tím, že se Sedláčkovi v Písku nedostalo podobné pamětní síně jako básníku Adolfu Hejdukovi, ačkoliv je v tamějším muzeu uložena celá jeho pozůstalost.

Následující příspěvek *150. výročí příjezdu prvního osobního vlaku do Nepomuku* Jaroslava Navrátila z Muzea historické a modelové železnice přenesl posluchače do světa železnic. Kromě základních historických dat, spojených se

stavbou Jihozápadní dráhy, se posluchači dozvěděli mimo jiné i důvod, proč její trasa z Plzně do Českých Budějovic nebyla vedena přes Nepomuk, ale stanici Dvůrec. Důvodem tentokrát nebyla nevole městské rady, ale prusko-rakouská válka, která způsobila nedostatek financí. Plánovaná trasa tudíž musela být od města odkloněna. Referující osvěžil pozornost přítomných nejen mnoha podrobnostmi, ale i bohatým fotografickým materiálem, historickými trojrozměrnými exponáty a jejich replikami. Nechyběl ani model nádraží Nepomuk-Dvůrec, který dokumentoval původní fungování čtyř čekáren odlišených podle tříd. Zájem posluchačů prokázal, že „mašinkářská“ vášeň může být latentně přítomna v každém z nás.

V druhém dopoledním bloku referovala o *Kostele sv. Jakuba Většího v Nepomuku a jeho velké nástrojně malbě z roku 1618* Hana Černohousová, odborná pracovnice nepomuckého Svatojánského muzea. Precizně připravený obsažný text mohla odpoledne doplnit malou exkurzí do této jedinečné nepomucké památky, která od doby svého založení v 13. století prošla složitým stavebním vývojem.

Pavel Motejkík zastupující Mikroregion Nepomucko seznámil účastníky konference v příspěvku *50. výročí od úmrtí spisovatele Alexandra Berndorfa* s obsáhlým dílem tohoto regionálního historika, topografa, prozaika, dramatika a básníka, jež je kompletně uloženo v archivu pražského Národního muzea. Kromě jeho profesní dráhy zmínil i poklidné rodinné ovzduší, v němž mohlo vzniknout dílo mimořádného záběru a rozsahu. Upozornil také na skutečnost, že Mikroregion Nepomucko adoptoval Berndorfův hrob na Olšanských hřbitovech.

Závěr konferenčního jednání patřil místostarostovi Nepomuku, stavebnímu historikovi Pavlu Kroupovi. Ten v příspěvku *Zelenohorská pošta v roce 1888* podrobně pojednal o stavebním vývoji jedné z výrazných městských budov, situovaných na horním okraji města, v níž do roku 1843 sídlila poštovní stanice. Budova byla z podnětu Auerspergu ve

druhé polovině 19. století přeměněna na lesní úřad. V současné době (od roku 2004) byla uvedena do původního stavu a stala se tak jednou z významných historizujících budov v Nepomuku.

Již od doby konference GL v Blovicích v roce 2015 bývá nedílnou součástí setkání i výlet, exkurze či prohlídka zajímavých míst v dané lokalitě. Tentokrát si účastníci prohlédli stavbu pivovaru, nahlédli do kostela sv. Jakuba Většího, prohlédli si rodný dům Augustina Němejce a odpoledne se v hotelovém sále zúčastnili prezentace návrhů na obnovu pomníku padlým. Závěr patřil ženskému sboru *Canto Nepomucenum*. Výše uvedené příspěvky spolu s dalšími texty budou uvedeny ve sborníku.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

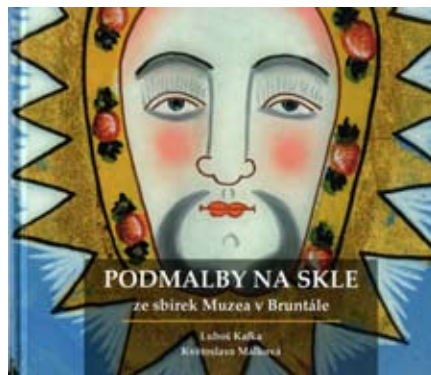
NOVÉ PUBLIKACE O PODMALBÁCH NA SKLE

Obrazy na skle patří k nejatraktivnějším projevům lidové výtvarné kultury. Od konce 18. století tvořily nezbytnou součást vybavení venkovských příbytků. Reprezentují svěbytné odvětví výtvarné tvorby pro lidové vrstvy úzce související se sklářskou produkcí a zároveň je lze nahlížet jako projev lidové zbožnosti. V druhé polovině 19. století však roli podmaleb na skle začaly přebírat levnější a dostupnější barvotisky, které je postupně nahradily. Podmalby na skle se stávaly muzejními exponáty již koncem 19. století, kdy hromadně probíhalo zakládání vlastivědných muzeí. Právě muzejní sbírky vytvářejí předpoklad pro studium lidového malířství na skle, které je vzhledem k převažující anonymitě tvůrců, individuálním okolnostem vzniku, odvozenosti výtvarného projevu a jeho zpoždění za stylovým vývojem velmi obtížné. Při obecném nedostatku archivních pramenů a dobových svědectví představují muzejní kolekce obrázků na skle pramennou základnu dalšího studia,

neboť tyto artefakty zpravidla nacházely uplatnění v okruhu místa vzniku a regionální muzea tak dokládají výskyt na jimi sledovaném území. Muzejní kolekce tedy napomohly identifikovat jednotlivé provenienční skupiny a umožnily sledovat jejich rozšíření. Proto lze velmi ocenit, že se v poslední době v souvislosti s pořádáním tematických výstav objevila nová zevrubná zpracování odborné veřejnosti dosud málo známých muzejních kolekcí. Mnohé z nich jsou spojeny s osobou předního odborníka na danou problematiku – Luboše Kafky z Etnologického ústavu AV ČR v Praze.

L. Kafka se v spolupráci s kurátorkou historických, uměleckohistorických a etnografických sbírek Květoslavou Málkovou ujal odborného zpracování pozoruhodné kolekce podmaleb na skle z muzea v Bruntále (Luboš Kafka – Květoslava Málková: *Podmalby na skle ze sbírek Muzea v Bruntále*. Bruntál: Muzeum v Bruntále 2017, 176 s., 108 bar. obr., něm. resumé a seznam podmaleb). K. Málková věnovala pozornost formování sbírky obrazů na skle na pozadí pohnutých osudů muzea ležícího na území osídleném německým obyvatelstvem, jež bylo po druhé světové válce vystěhováváno. Do bruntálského muzea byly postupně svezeny části sbírek ze zrušených městských muzeí ve Vrbně, v Horním Benešově, Rýmařově a Zlatých Horách, původní fond podmaleb byl potom doplňován o nově získané exem-

pláře. Tak vznikla pozoruhodná kolekce, jež vypovídá o situaci malířství na skle v západní části českého Slezska (identického s bývalým Slezskem náležejícím k habsburské monarchii). Publikace proto významně přispívá k osvětlení vývoje malby na skle v zdejšímu regionu, jejíž poznávání zahájil v roce 1948 Karel Černožský objevnou studií (ovšem bez potřebné obrazové dokumentace) a po něm v letech 1967–1982 prohloubila Zdena Vachová. Malířství na skle v západní části českého Slezska je v bruntálské muzejní sbírce zastoupeno několika příklady řemeslné produkce a dále specifickými projevy domácí provenience, jež v odborné literatuře nesou označení staré české Slezsko. Další uchovávané výtvary pocházejí z dílny anonymního mistra bledých tvářů. Odlišný autorský okruh tvoří obrazy označené jako skupina drobnomalby nebo skupina živého inkarnátu s dekorativním žilkováním v rozích. Značného uplatnění dosáhla v slezském prostředí dílna, jejíž působení bylo dosavadním badáním lokalizováno do Javorníku (skupina vitrážová a její mladší varianta grafická). Na daném sběrném území se výrazně uplatnila také tzv. východoslezská malba, jež se rozvinula až v druhé polovině 19. století, a v menší míře také produkce moravských dílen, o čemž svědčí doložené obrazy tzv. mistra zvlněného nebo zalomeného obočí. Bruntálská sbírka obsahuje rovněž množství obrazů ze severočeské sklářské oblasti. V závěru autor představil doklady skleněných výrobků reprezentujících výrobu artefaktů náboženského obsahu z počátku 20. století, které se z funkčního hlediska jeví jako nástupci podmaleb na skle. Předložená publikace tak podává ucelený přehled o fenoménu lidových podmaleb na skle zastoupených v daném regionu, v němž se v několika lokalitách předpokládá jejich zhotovování. Je zpracována přehledně s vysokým stupněm badatelské erudice a významně přispívá k poznání malířství na skle na slezském a severomoravském území.

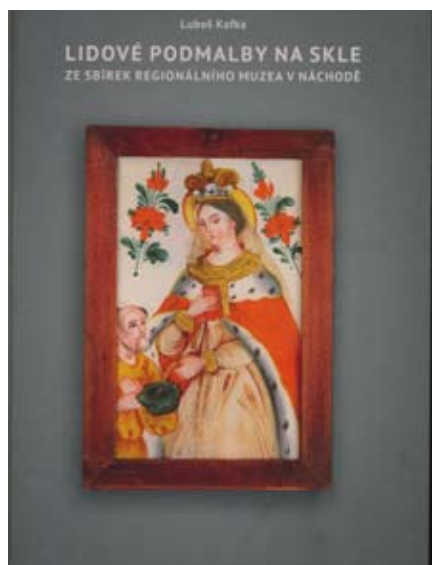

Uvedenou publikací L. Kafka navázal na předchozí zpracování muzejního fondu podmaleb na skle z náchodského muzea (*Lidové podmalby na skle ze sbírek Regionálního muzea v Náchodě*. Praha: Lika klub, 2016, 222 s.), kde použil stejný metodický postup i podobné členění práce. Složení zdejší sbírky však postrádá větší pestrost, protože mezi uživateli v zdejším regionu převažovala kladská produkce z blízkého centra v Kaiserswalde (dnes Lasówka), kterou doplňovaly především doklady pocházející z dílen v severočeské oblasti. Podobně Kafka postupoval při tvorbě publikace o sbírce obrazů na skle ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy. Společně s kurátorkou I. Kubečkovou se podílel na vytvoření katalogu muzejní sbírky, který provázal výstavu pořádanou muzeem k 60. výročí jeho založení (Ivana Kubečková – Luboš Kafka: *Lidové podmalby na skle ze sbírek Středočeského muzea v Roztokách u Prahy*. Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum 2017, 135 s., něm a angl. resumé a popisky obrazové dokumentace). I. Kubečková vlastně náleží k průkopnicím bádání o malbách na skle, neboť v roce 1995 připravila společně se Zdenou Lenderovou jednu z prvních

monotematických výstav těchto obrazů, které pro svůj náboženský obsah nebyly v letech normalizace vystavovány. Výstavní koncepce prezentující podmalby na skle podle námětu a ikonografické stránky inspirovala řadu dalších muzeí, která na stejném principu představovala obrázky na skle ze svého sbírkového fondu, a seznamovala tak širokou veřejnost s výtvarnými poklady dosud ukrývanými v depozitářích. Katalog zahrnuje nejpočetněji zastoupené výrobní okruhy podmaleb v rostocké sbírce a dokládá jejich rozšíření na středočeském území: produkci ze severních Čech, jihočesko-rakouského pohraničí, Kladska a východních Čech, západních Čech, Moravy, východní části českého Slezska i Slovenska. Na výtvořiny minulosti navazuje novodobá inžitní a amatérská tvorba reprezentovaná díly Václava Hrabánka a Milady Bráfové. Závěrečná kapitola Dozvuky techniky podmalby seznamuje s předměty (domovní požehnání a poutní obrázky), které se obsahem a technikou provedení zdají být novodobým pokračovatelem původních podmaleb.

L. Kafka se rovněž autorsky podílel na dvojazyčné monografii severočeského malíře Vincenze Jankeho (Luboš Kafka – Bohunka Krámská – Wolfgang Steiner – Christoph Trepesch: *Vincenz Janke 1769–1838. Podmalby na skle / Hinterglasbilder*. Liberec: Severočeské

muzeum, 2017, 410 s., čes. a něm. text), jež se stala inspirativním příkladem mezinárodní spolupráce. Na základě česko-německého projektu vznikla jako součást reprezentativní výstavy malířových děl, která organizátoři shromáždili z českých a německých institucí i soukromých sbírek. Výstavu děl V. Jankeho převážně z českých fondů uspořádalo nejprve Severočeské muzeum v Liberci (červen až září 2017) a po něm představilo Západočeské muzeum v Plzni (říjen 2017 – leden 2018, budova Národopisného muzea), v příštím roce by se měla uskutečnit německá repríza v Maximilianmuseum v Augsburgu. Tvorba Vincenze Jankeho, jednoho z mála dosud identifikovaných malířů skla, reprezentuje přechodný vývojový článek mezi profesionální řemeslnou malbou a malbou určenou pro lidové prostředí. Jedinečná publikace významně napomáhá k hlubšímu osvětlení naznačeného procesu: L. Kafka zpracoval kapitolu o severočeském malířství na skle, němečtí badatelé W. Steiner a Ch. Trepesch přispěli studiemi o činnosti V. Jankeho a charakteristice jeho stylu, B. Krámská sepsala genealogii rodu obchodníků a malířů skla z rodu Janke. Obrazový katalog zahrnující 150 děl a sestavený podle tematického hlediska (starozákonní

motivy, profánní motivy, mariánská, christologická a hagiografická tematika, signovaná díla, dílenský okruh) vytváří ucelenou představu o malířově činnosti.

Uvedené práce naznačují, že studium specifického odvětví výtvarné činnosti, kterým jsou pro lidové prostředí signifikantní podmalby na skle, získalo nové podněty. Dosažené poznatky rozšiřují dosavadní vědomosti o malířství na skle provozovaném na našem území a slibují nalézt odpovědi na některé prozatím neobjasněné skutečnosti (autorství, provenience).

Alena Kalinová
(Etnografický ústav MZM)

SEMINÁR O ĽUDOVEJ PIESNI 2016. VÝSKUM, DOKUMENTÁCIA A EDÍCIE ĽUDOVÝCH PIESNÍ V OBLASTI ZÁPADNÉHO SLOVENSKA, ZÁHOŘIA A SLOVENSKO-MORAVSKÉHO POMEDZIA. Kultúrny dom Skalica 19. novembra 2016. Bratislava: Spolok hudobného folklóru 2017, 152 s.

Poznatky z historie i ze současnosti lidové písně tvořily náplň jednání slovenských a českých etnomuzikologů ve slovenské Skalici v těsné blízkosti hranic s Moravou. Šlo o akci, která aspoň do jisté míry umožňuje setkání a výměnu zkušeností mezi odborníky po ukončení internacionálních etnomuzikologických seminářů, které započaly svůj běh v roce 1970 v hotelu Laugaricio v Trenčíně.

Výzkumný projekt sledující lidové tance v celém Slovensku, podobný akci, kterou provedla před časem skupina odborníků v rámci projektu strážnického Národního ústavu lidové kultury, přiblížil jeho vedoucí Stanislav Dúžek. Sběratelství a jeho významným osobnostem jsou věnovány také další příspěvky. O cestách za písněmi se svým otcem, známým sběratelem lidových písní na Záhoří Janem Blahem píše jeho dcera Helena Jurasovová. Připomíná rovněž práci na je-

ho šestisvazkové edici vydávané v rozmezí let 1947–1986. Sbírku písní Karla Plicky od zpěvačky Evy Studeničové z Moravského Svätého Jána si zvolila za téma svého příspěvku Hana Urbancová. Je známo, že v tomto směru patří Plickovi jedno prvenství – jeho edice *Eva Studeničova spieva* (1927) byla vůbec první písňovou monografií jednotlivce-zpěvačka v československém prostředí. Publikována byla ovšem jen menší část sběrů, a to i ve druhém vydání, které vyšlo v roce 1984 u příležitosti 90. narozenin sběratele. Urbancová ve svém příspěvku sleduje všechny Plickovy zápisy písní od E. Studeničové (prvopisy i čistopisy textu nebo nápěvu). Sběratele na zpěvačce zaujal zvláštní zdobený způsob zpěvu, v době zápisu už spíše ojedinělý způsob interpretace. Srovnáním ostatních záznamů z lokality Moravský Svätý Ján došla autorka ke zjištění, že stejným způsobem zpívala ještě jedna zpěvačka z mladší věkové kategorie – u ostatních interpretek stejného věku, jako byla Plickova zpěvačka, zdobený zpěv sběratel nezaznamenal. Šlo zřejmě o individuál-

ní způsob zpěvu uplatňující se v různých generačních vrstvách, nikoli o regionální styl interpretace. Poslední z trojice podobně zaměřených příspěvků pojednává o sběrateli Danielovi Slobodovi a jeho sbírce z valašské obce Rusava z let 1838 a 1841–1842. Autorka příspěvku Kateřina Kovaříková je zároveň jednou z editorek Slobodovy písňové sbírky, která vyšla tiskem v roce 2010.

Plickovo jméno je připomenuto také ve spojitosti s nejstarší rozsáhlou nahrávací akcí na našem území. Šlo o pořízení zvukových dokumentů v roce 1929 prováděné francouzskou firmou Pathé na objednávku tehdejší České akademie pro vědu a umění. Na semináři se na tuto akci s ohledem na zastoupení oblasti Záhoří v celém podniku a na další osudy nahrávek z tohoto regionu zaměřil ve svém příspěvku Marián Minárik. O sbírce Miloše Smetany z Myjavy, přesněji o její reedici, pojednal Samuel Smetana. Téma současného terénního výzkumu reflektoval ve svém referátu Jozef Lehocký. Dnes už mnohé z toho, co tento autor připomenul, vyznívá trochu nostalgicky, nicméně znovu se vynořují různá úskalí terénní práce, aktuální i v současnosti. Výzkum se při všech technických vymoženostech realizuje snadněji než v minulosti, ale také s novými problémy, které práci v terénu brzdí – např. ochrana osobních dat, problémy publikování poznatků získaných v terénu.

Téma digitalizace kulturního dědictví otevřela Jana Ambrózová, která představila projekt směřující k uchovávání lidových písní pomocí digitalizace, na níž se podílí řada dobrovolníků a který funguje pod názvem *Ľudo slovenský*. Výzkum současné zpěvnosti na příkladu mužských folklorních sborů na Slovácku a západním Slovensku přiblížila Lucie Uhlíková. Nárůst počtu zejména slováckých sborů za posledních dvacet let je skutečně výjimečný, funkcí se blíží spontánní zpěvnosti a v různých lokalitách se osobitě profiluje. V souvislosti s tímto tématem opět nastupuje otázka nové písňové tvorby a proměna zpěvního re-

KULTÚRNY DOM SKALICA 19. NOVEMBRA 2016

pertoáru. Z dalších aspektů připomeňme snahu po originalitě, vyplývající se vzájemné rivality jednotlivých těles.

Transkripci zvukových záznamů, její zásady i problémy řešil Stanislav Grich. Jde o stále aktuální úkol, protože větší část jeho řešení, tj. převedení zvuku do notového písma, je i přes technický rozvoj stále stejnou prací – nebo aspoň velmi podobnou, jako tomu bylo v dobách, kdy se zvukový záznam teprve v širším měřítku v etnomuzikologickém bádání uplatňoval.

Pomyslný rámec sborníku tvoří informace o některých fondech záhoráckých lidových písní. V úvodu píše Ondrej Demo o sběrech z obcí Skalica a Brodské, které jsou soustředěny v archivu slovenského rozhlasu. V závěru pak Peter Michalovič informuje o některých zajímavých fondech deponovaných ve skalském muzeu. Připomenutí si zaslouží např. rukopisná pozůstalost J. Blaha, autora už zmíněné jedinečné záhorácké písňové sbírky.

Aktivita Spolku hudobného folkloru, v jehož režii se seminář konal, ukazuje na důležitost podobných setkání a výměnu poznatků a zkušeností, ať už se tak děje ve vědeckých nebo jiných institucích.

Marta Toncrová
(Etnologický ústav AV ČR)

SBORNÍK PRACÍ K 160. VÝROČÍ NAROZENÍ FRANTIŠKA ŘEHOŘE

V roce 2017 uplynulo 160 let od narození Františka Řehoře (1857–1899), který je považován za předního představitele česko-ukrajinských vztahů poslední čtvrtiny 19. století. Jeho četné články, rozsáhlá etnografická a zejména sbírka a fotografická sbírka v Praze dokumentující především východohaličskou lidovou kulturu přitahují velký zájem ukrajinských odborníků, rovněž tak Řehořova knihovna haličsko-ukrajinských tisků

v Národním muzeu v Praze a archivní pozůstalost s rozsáhlou korespondencí s ukrajinskými představiteli kulturně-spoločenského života té doby.

Dokladem ocenění Řehořova poznání východohaličského kulturně-spoločenského života a česko-ukrajinských vztahů je i sborník prací nazvaný dle slov spisovatele Ivana Franka z roku 1899 *„Dala nam Čechija čolovika z zolotym sercem“: František Ržehorž u paradygmi čes'ko-ukrajins'kyh vzajemyn* (Lviv, Institut Ivana Franka NAN Ukrajiny, 2017, 217 s.). Publikace přináší příspěvky, které odezněly na mezinárodní konferenci se stejným názvem ve dnech 12.–13. října 2017 ve Lvově. Pořádal ji Institut Ivana Franka a Institut narodoznavstva Národní akademie věd Ukrajiny (NAN), občanská organizace Svaz Ukrajinek a Ukrajinsko-český spolek Františka Řehoře za podpory Lvovské oblastní administrace a Konzulátu České republiky ve Lvově.

Ve sborníku, který vyšel za redakce A. Švecové, kromě úvodních příspěvků je obsaženo dvacet odborných článků

z oblasti literárněvědné, etnografické, folkloristické, bibliografické, kulturněhistorické a jazykovědné, které jsou z větší části vztaženy k osobě F. Řehoře. Jsou vypracovány na základě hodnocení dosavadní literatury k určitému tématu a přinášejí rovněž nové poznatky z lvovských archivních fondů, zejména Řehořovu korespondenci s haličskými osobnostmi (s redaktory, učiteli, spisovateli, kněžími atd.), které dokumentují a ozřejmují nejen místní dobovou atmosféru, ale také osobní situaci, postoje a názory konkrétních pisatelů, na jejichž dopisy Řehoř reagoval.

Obecněji o Řehořově přínosu k ukrajinsko-českým vztahům pojednal R. Horak a nastínil i budoucí zaměření odborného zpracování Řehořových sbírek, jeho prací a korespondence. F. Stebliž poukázal na zájem ukrajinských odborníků o výsledky Řehořovy činnosti, o čemž svědčí také konference konané ve Lvově v roce 1990 a v roce 1999. V širších souvislostech jsou prezentovány příspěvky věnované jednotlivým osobnostem z řad haličské inteligence ve vztahu k Čechům, zejména k Řehořovi a jeho sběratelské a publikační činnosti. O spisovateli I. Frankovi pojednal A. Franko, o redaktorovi M. Pavlykovi P. Škrabjuk, o hudebníku A. Vachňanynovi psal J. Horak. Z řad haličské a bukovinské ženské inteligence je zde zastoupena O. Kobyljanská (z pera H. Jakymové), J. Jarošynská (L. Kovalecová) a N. Kobrynská, o kterých pojednaly i z hlediska ženského emancipačního hnutí A. Švecová, O. Malančuk-Rybaková a K. Kriľová. Etnografickým výzkumům, které F. Řehoř dělal v městečku Bolechov ve východní Haliči se věnovala H. Jakymivá a v Bukovině I. Pylypivá. Česko-ukrajinským vztahům z hlediska literárněvědného a lingvistického se věnovaly O. Levycká, L. Švecová a O. Valenkevyčová.

Jak poukázala A. Švecová, mnohé konkrétní ukrajinsko-české vztahy byly navázány nebo prohloubeny díky F. Řehořovi, který inicioval hromadnou

návštěvu haličských a bukovinských Rusínů v Praze na *Všeobecné zemské jubilejní výstavě* v roce 1891 pod vedením předního haličského představitele kulturně-společenského života V. Šuchevyče.

Z etnografického hlediska je ve sborníku také zajímavý projekt odborného zpracování rozsáhlé Řehořovy východohaličské muzejní sbírky, která se nyní nachází v Národopisném muzeu Národního muzea v Praze, jak jej prezentují pracovníci Institutu narodoznavstva NAN O. Fedorčuková, O. Boljuk a T. Kucyrová (kteří nyní už navázali první kontakty s muzeem). O sbírce základní údaje je podala ve sborníku N. Valášková.

Další Řehořově sbírce – knihovně – věnovala pozornost M. Kryvenková. Jedná se o české tisky, které Řehoř shromažďoval a v roce 1890 věnoval spolku „Prosvita“ ve Lvově a v dalších letech také instituci Naukovoho tovarystva T. Ševčenka ve Lvově (NTŠ) a nyní se nacházejí v národní vědecké knihovně V. Stefanyka ve Lvově. Badatelka pokázala na osud této sbírky v průběhu století, na její strukturu i konkrétní obsah. Je to dosud nejpodrobněji zpracovaný přehled této sbírky (v roce 2018 obdobně začala M. Kryvenková zpracovávat i sbírku ukrajinských tisků, které Řehoř věnoval Muzeu Království českého v Praze, nyní v knihovně Národního muzea v Praze).

Sborník je obohacen o barevnou fotografickou dokumentaci s ukázkami Řehořovy muzejní etnografické sbírky, jeho fotografické sbírky a knihovny ve Lvově, kde jsou uloženy Řehořem darované české tisky. Kromě záběrů z konference a z koncertu Lvovské oblastní filharmonie (dříve „Lvivskyj Bojan“, který vystoupil v r 1891 v Praze), jistě zaujmou i fotografie z obce Volkova (ukr. Vovkiv) u Lvova, kde žila a hospodařila Řehořova rodina. Na náklady Lvovské oblastní administrace byl zde postaven a také vysvěcen pomník na místě, kde byla pohřbena Řehořova matka, bratr a sestra.

Příspěvky obsažené ve sborníku obohatily poznatky o vývoji česko-ukrajinských vztahů zejména poslední čtvrtiny 19. století ve východní Haliči – nejvýchodnější části rakousko-uherské monarchie, které nabyly na intenzitě nesporně zásluhou F. Řehoře. Jsou dokladem toho, že jako tehdy, tak i v současné době odborná veřejnost vysoce oceňuje jeho přínos ve vzájemném poznávání obou kultur.

Nad'a Valášková
(Praha)

MILOŠ NOVOTNÝ: JAROSLAV ŠPILLAR, MALÍŘ CHODŮ. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Citadela, 2018, barevné a černobílé reprodukce, 208 s.

Každý, kdo se kdy vypravil na Chodsko, nemohl minout Galerii bratří Špillarů či tamější Muzeum Chodska, které ve svém bohatém archivu uchovává to, co je roztroušeno po galeriích jiných měst, aukčních síních a v soukromých sbírkách. Zkompletovat dílo všech tří sourozenců – Jaroslava, Karla a Rudolfa by byl úkol vpravdě nadlidský. Neméně nesnadnou cestu hledání představuje snaha představit běžnému čtenáři i zasvěcenému odborníku dílo nejstaršího z této trojice – Jaroslava. Ten si totiž nikdy nevedl katalog svých prací a neexistuje ani úplný rejstřík majitelů jeho obrazů. Navíc mnohé obrazy mají i několik názvů.

Podle odhadu kunsthistorika Jana Weniga Jaroslav Špillar vytvořil za svůj krátký umělecký život přes 400 děl. Tento produktivní život však představuje pouhých čtrnáct let, které tento plzeňský rodák, absolvent uměleckoprůmyslové školy a pražské Akademie (byl žákem Ženíškovým, Sequensovým, Pimerovým a Hynaisovým) věnoval převážně Chodsku. Představit co možná nejkomplexněji tuto výraznou uměleckou osobnost se pokusil formou monografie, a to již ve

druhém rozšířeném vydání, kunsthistorik Miloš Novotný.

Práce Jaroslava Špillara se těšily zájmu umělecké veřejnosti i kritiky již v době jeho studií. Právý odrazový můstek jeho umělecké dráhy znamenala jubilejní výstava v pražském Rudolfinu v roce 1890. Čerstvý absolvent Akademie se však rozhodl zakotvit na Chodsku, kam ho poprvé zavedl jeho přítel, sládek trhanovského pivovaru, Čeněk Hrubý. Ještě téhož roku vzniká v prostředí postřekovské hospody U Hadamů obraz *Nedorozumění*, v němž Špillar zachytil rozladěnou atmosféru panující mezi dvěma každodenními hosty. V době, kdy si veřejnost cenila rozměrných kompozic z českých dějin, se podle autora publikace M. Novotného tento obraz stal doslova „*prologem Špillarova celoživotního románu*“. Postřekov, svérázná a v oné době nejdlehlší chodská ves, se mu stala novým domovem. Ačkoliv ho s místními nepojil žádný příbuzenský vztah, byl jimi kupodivu přijat. V místě *Na trávníkách* si nechal postavit ateliér (odtud jeho přezdívka *Trávníček*), sám pak domácím ochotně pomáhal vyrábět firemní tabulky či nápisy na vozech. Při množství témat z každodenního života ani zde nezanedbával historickou malbu, ta byla ovšem vždy regionálně zakotvena. To, co vytvořil svými *Psohlavci* Jirásek, zpracoval o deset let později Špillar. Tak vzniká olejomalba *Robota* (1897), jejíž výsledný tvar můžeme obdivovat v Muzeu Chodska, a *Kozina před Lomikarem* (1899), existující dokonce ve třech verzích. Svůj pobyt v Postřekově Špillar přerušil zahraničními cestami do Itálie a Rumunska, kde pracoval na výzdobě katedrály v Jassích. V roce 1897 se v Praze ženil, ale nový domov buduje opět na Chodsku, tentokrát v dřevařské osadě Pec pod Čerchovem. Roku 1899 se narodil syn Jaroslav, o rok později Antonín. V Peci si nechává stavět svůj známý „pojiždný ateliér“, s nímž vyjíždí do blízkého okolí. Z figuralisty se postupně stává krajinář. V roce 1900 odjíždí znovu, tentokrát však již na svůj poslední

studijní pobyt do Itálie. O čtyři roky později tvoří svůj poslední obraz *Výměnkáři*. Čtrnáct krátkých let jeho produktivního uměleckého života se posléze uzavírá pobytem v pražském Zemském ústavu pro choromyslné, odkud je posléze převezen do Dobřan u Plzně, kde v roce 1916 umírá. Svůj poslední odpočinek našel na starém hřbitov ve Štáhlavech u Plzně.

Autorovi publikace se podařilo shromáždit úctyhodné množství děl – obrazů, skic a kreseb, z nichž většina je prezentována v původní barevné verzi. Etnograf má před očima množství detailů z každodenního života, ať už se jedná o oděv a jeho jednotlivé součástky, stavby, zařízení světnice, textilie, pracovní náčiní, povozy apod. Velmi působivě si Špillar počíná v zachycení stárí, na druhé straně ale i drobných radostí dět-

ského světa. Malířův život je zde dokumentován ukázkami z korespondence, portréty jeho přátel (Mikoláš Aleš, Jindřich Šimon Baar, Jan František Hruška) a členů rodiny. M. Novotný do publikace vložil i dvě nerozměrné kapitoly *Chodsko nezapomíná* a *Historie Galerie bratří Špillarů*. Zmiňuje se o současném stavu Špillarovy vily, malířově pojízdném ateliéru a vybudování naučné stezky nesoící jeho jméno. Nalezneme zde i fotografii znázorňující živý obraz *Robota*, na němž členové Národopisného souboru Postřekov co nejhodnověrněji suplují všechny postavy malířova obrazu. Již druhé téměř rozebrané vydání této publikace svědčí o tom, že čtenáři a znalci malířského umění si jsou vědomi hodnot tohoto výjimečného umělce.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

CD KOPANIČJARSKÉ VÍPRAFKI. SPOMIENKOVÉ ROZPRÁVANIA Z PRIEPASNÉHO. Vyprávěli Marián Cáfal a Anna Cáfalová. Dramaturgie a režie Peter Obuch a Livia Grznárová, odborná spolupráce a výběr textů Viera Feriancová, zvuk a hudební dramaturgie Peter Obuch, ilustrace Tatiana Tóthová. Myjava: Centrum tradičnej kultúry v Myjave, 2016.

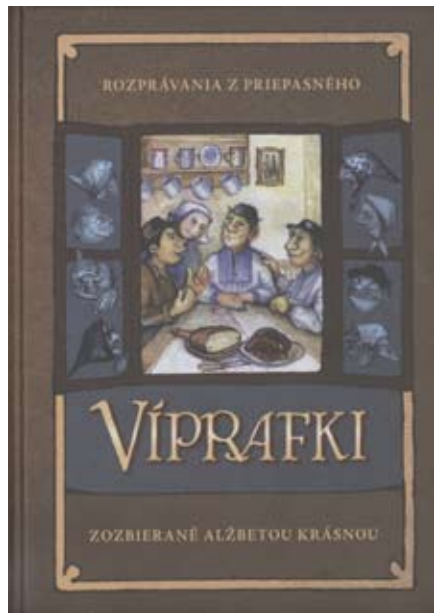
VÍPRAFKI. ROZPRÁVANIA Z PRIEPASNÉHO. ZOZBIERALA ALŽBETA KRÁSNA. Sestavovateľ a editor Livia Grznárová, odborná spolupráce Viera Feriancová a Martin Chochol, ilustrace Tatiana Tóthová. Myjava: Centrum tradičnej kultúry v Myjave, 2017, 192 s.

Oba vydavatelské počiny jsou jedním z výstupů dlouhodobé spolupráce Centra tradičnej kultúry v Myjave s obcí Priepasné. Při opakovaných terénních výzkumech se podařilo najít sbírku vyprávění z pera Alžbety Krásné s názvem „Baticka kniha“. Sbírkou obsahující více než čtyři stovky zápisů vznikala od roku 1980 a je nazvána podle lokálního pojmenování osady Batíková v obci Priepasné. Jsou v ní zapsána vzpomínková vyprávění, ale též humorné příběhy a pověrečná vyprávění. Ve snaze zprostředkovat místní kopaničářský dialekt vzniklo nejprve v roce 2016 CD *Kopaničjarské víprafki* obsahující 46 vyprávěnek a o rok později i publikace nazvaná *Víprafki. Rozprávania z Priepasného*. Z celé sbírky jsou do ní zařazeny 202 vyprávěnek, přičemž obsah je rozdělen do sedmi kapitol: Detstvo a mladost', Práca a zamestnanie, Cesty a cudzí svet, Vojny, Veselé príbehy, Osobnosti, Liečiteľstvo a poverby.

Kladně je nutné zhodnotit zejména péči a pozornost, kterou editoři věnovali dialektu obyvatel myjavských Kopanic v časovém údobí od počátku 20. století až do současnosti. Ukazuje se totiž, že dialekt je stále výraznou složkou lokální kultury a je v neustálém pohybu. Oba

vydavatelské počiny zajímavou a poutavou formou přispívají k jeho popularizaci a možné revitalizaci. Lze je tak vnímat i jako obohacení a jisté osvěžení unifikovaného spisovného jazyka.

Kvalitu práce zvyšuje i to, že je doplněna komentářem Lívie Grznárové (s. 7–10) a taktéž slovem o sběratelce a o jazyku z pera Lívie Grznárové a Martina Chochola (s. 11–15). Najdeme tu i nezbytný slovník nářečních a hovorových výrazů (s. 178–186), seznam literatury (s. 187–188) a seznam informátorů (s. 189).

Jsmo přesvědčeni, že obě práce výrazně přispěly nejen k poznání dialektu na myjavských kopanicích, ale též k poznávání a uchovávání tradic lidového vyprávění v tomto, na kulturní dědictví tak bohatém, regionu. A takovýchto prací není nikdy dost.

Jan Krist
(Národní ústav lidové kultury)

PRODANÁ NEVĚSTA NA PLZEŇSKÉM NÁM. REPUBLIKY 7. ZÁŘÍ 2018

Dobrá věc se podařila... Takto jednoduše a výstižně by se dal vyjádřit pocit uspokojení organizátorů, interpretů a diváků, kteří si 7. září odnášeli z večerního představení Smetanovy *Prodané nevěsty* inscenované pod Chrámem sv. Bartoloměje na hlavním plzeňském náměstí. Organizátoři – Plzeňský kraj, Město Plzeň a Divadlo J. K. Tyla – věnovali Plzeňanům toto představení jako dar. Počet diváků, kteří mohli bezplatně sledovat večerní představení s 350 účinkujícími, se odhaduje na deset tisíc.

Pořádat *Prodanou nevěstu* pod širým nebem není nic nového. Čas od času se k němu v prostoru náměstí vrací některá z našich operních scén (např. Olomouc), zatímco Pražané si musí za touto operou inscenovanou v přírodě vyšlapat cestu až do Šárky. Také plzeňské divadlo se zejména v 50. letech rozjíždělo po různých místech někdejšího Západočeského kraje, např. do Žlutic, kde byla opera sehraána na úpatí majestátního Vládky.

Inscenátoři představení věnovaného 100. výročí vzniku Československé republiky záměrně vyzdvihli jeden z neodmyslitelných rysů naší národní opery, a sice svátečnost a slavnostnost výjimečných dní, jakými byly v minulosti v rámci kalendářního cyklu poutě, trhy a posvícení. Sama východní strana náměstí, v níž se u třípodlažních domů dochovaly renesanční štíty, vytvářela působivé pozadí,

jemuž předcházely kulisy nízkých statků s prvky venkovské architektury známé z plzeňských obcí, které byly rozloženy na šedesátimetrovém panoramatickém pódiu. K němu pak byl bokem, směrem k chrámové zdi, situován orchestr. Díky dvěma plazmovým obrazovkám diváci nepřišli o herecké a taneční akce, jakož i o další detaily, které tolik zalidněné pódium nabízelo. Jako nedílnou součást venkovské pouti se režisér Tomáš Pilarš nebál v průběhu představení uplatnit domácí zvířata a výrobce tradičních řemesel (sedláře, hrnčíře, bednáře, košíkáře aj.), které umístil pod široké pódium. Jako vítání hosté usedli u společného stolu venkovské hospody představitelé Plzeňského kraje v čele s hejtmánem Josefem Bernardem, dále primátor Martin Baxa, ředitel divadla Martin Otava a plzeňský sídelní biskup Mons. Tomáš Holub. A aby bylo autenticitě učiněno zadost, čepovalo se plzeňské, na jevišti dokonce člověkem z nejpovolanějších – vrchním sládkem Plzeňského Prazdroje Václavem Berkou.

Přitažlivost tohoto vcelku tradičního pojetí Smetanovy opery však byla podtržena ještě dalšími momenty. Kromě svého specifika z oblasti gastronomie se Plzeň přihlásila ještě k další tradici, a sice k plzeňskému kroji. I když se s ním skladatel jako někdejší student plzeňského gymnázia při svých bujarých toulkách po plzeňském venkově jistě důvěrně seznámil, nikde není zaznamenáno, že by si do něho přál obléknout i postavy své komické opery. O toto pojetí se zásadním způsobem postaral jeho gymnaziální spolužák, pozdější intendant Prozatímního a Národního divadla, skvrňanský rodák JUDr. Jakub Škarda. Tradice plzeňského kroje, zavedená v Plzni hned od prvního tamního uvedení *Prodané nevěsty* (1868), se posléze Škardovou zásluhou ujala i na naší první scéně, kde se opakovaně udržela až do konce 50. let 20. století. Názor o Smetanově záměru umístit děj *Prodané nevěsty* na Plzeňsko zastávali především národopisní pracovníci, mezi nimi i Marie Lábková (1892–

1965), sestra zakladatele a dlouholetého ředitele Národopisného muzea Plzeňska Ladislava Lábků (1882–1970), která název své publikace *Plzeňský kroj* (Plzeň 1918) dokonce přímo doplnila podtitulem *Znám jednu dívku*. Přiklonil se k němu i plzeňský muzikolog Antonín Špelda ve studii *Smetanova Prodaná nevěsta v plzeňské opeře 1869–1959* (Plzeň 1960), která podává ucelený přehled inscenací této opery na scéně plzeňského divadla do 60. let 20. století. Kdo proti plzeňskému kroji brojil, byl především autor smetanovské monografie Zdeněk Nejedlý: „Odborníci, dívající se národopisně, si ho mnoho necenili. Renáta Tyršová, když r. 1895 při Národopisné výstavě probírala české kroje, až užasla při plzeňském kroji, co je to za kroj. Pitvorný ho přímo nazvala. A umělci? Tu nejvýmluvnějším a také nejzávažnějším svědkem jistě jest Josef Mánes, mistr v zachycování lidových typů té doby u nás jistě největší.“

(Nejedlý 1954: 145–146) O Mánesových kresbách Nejedlý dále píše: „Ty Plzeňáčky jsou vlastně karikatury, přímo výsměšek, tvarem těl, pózou, postrojením, vším [...] Nic tu neoživuje postavu, tvář, jak to Mánes dělá tak geniálně jinde, a ani jinak nemá tu tělo ducha, vzlet... Tak málo dovedl tento typ nadchnout našeho největšího malířského básníka čistých typů lidových! (Tamtéž: 156–157) V závěru pak sumarizuje: *Plzeňský venkov, ať již se k němu přibližujeme z jakékoliv strany, na Smetanu, který měl přece venkov tak rád, nepůsobil. A jak by také byl – mohl! Smetana nepřicházel do Plzně z města, ale z venkova, a to dokonalého venkova, tam u nich pod Blaníkem. Jak by tedy mohly na něho nějak zvlášť působit tyto vesnice, přímo prosáklé Plzní? Smetana, kterému při slově venkov se vybavoval Blaník a celý ten kraj pod ním, nepotřeboval se přece učit znát český venkov – ve Škvřanech!*“ (Tamtéž: 158)

Ačkoliv plzeňští diváci vždy podvědomě očekávali svoji „Prodanku“ v plzeňských krojích, tvůrci dvou posledních inscenací z roku 2002 a 2014 je v tomto směru nepotěšili. Slavnostní představení na plzeňském náměstí se tedy opět vrátilo ke staré tradici a dalo divákům to, co se v Plzni od představení *Prodané nevěsty* očekává. Sáhlo se hluboko do divadelního fundusu, z něhož se vyloučily repliky plzeňských krojů, poněkud z inscenace z roku 1955, nad níž zastávala funkci supervizora zmíněná Marie Lábková. Do nich se pak oblékli všichni účinkující včetně přítomných představitelů krajského a městského úřadu. Bohužel zde chyběl přísný dohled etnografa, který by jistě nedopustil kratší fěrtochy či hlubší dekolty košilek tak, jak se objevily u členek pěveckého sboru. Oč poučenější byli v tomto směru přítomní členové folklorních souborů!

Prodaná nevěsta byla dále „plzeňská“ i svým domácím obsazením. Operní orchestr pod taktovkou šéfdirigenta Norberta Baxy podal spolehlivý výkon, rovněž tak sbor, který sbormistr Zdeněk Vimr posílil amatérskými pěvci z plzeňských smíšených sborů. Velkou míru práce odvedlo další kolektivní těleso, a sice plzeňský balet, který musel nastudovat taneční čísla zcela nově, navíc v součinnosti se třemi folklorními soubory – plzeňskou Jiskrou, Mladinou a hornobřízským Úsměvem. Choreografie a nastudování se ujal dlouholetý sólista baletu a nyníjší choreograf Martin Šinták. Erudované využití folklorních prvků a s použitím správné míry stylizace se mu podařilo sladit zemitější taneční projev členů folklorních souborů se členy baletu. Tanec velkého množství tanečníků navíc působivě rozmístil do velkého prostoru, který měl na širokém pódiu k dispozici. Skočnou ve 3. dějství neporušil tradiční schéma tohoto výstupu coby baletní scény a dobře ji prokomponoval s výstupem žonglérů a akrobatů skupiny Žongléros Ansámbl. Taneční čísla (polka, furiant, skočná) znamenala téměř roční přípravu, v jejímž průběhu navštěvoval obětavý choreograf

Aleš Briscean (jako Jeník), operní sbor a statisté ve 2. dějství opery *Prodaná nevěsta*. Foto Milan Svoboda 2018

jednotlivé soubory. Párové výstupy v podání členů plzeňského baletu ve vkusné humorné poloze navíc vytvářely i názorné pozadí dvou duetů – Mařenky a Jeníka (*Tak tvrdošijná dívka jsi...*) a Esmeraldy a principála (*Milostné zvířátko udělá-me z vás...*).

Až na výjimku bylo plzeňské obsazení zachováno i v sólových partiích. Vystoupili zde pěvci trvale angažovaní v plzeňském divadle, anebo mající v Plzni své rodinné kořeny. Dobře se v Plzni daří Mařenkám, o čemž svědčí skutečnost, že za tuto roli byly v posledních letech nominovány na Cenu Thálie hned dvě sopranistky plzeňské opery – v roce 2002 Ivana Šaková, o dvanáct let později Ivana Veberová. V představení se sešly obě – I. Veberová jako dcera na vdávání, I. Šaková v roli Ludmily. I. Veberová, nositelka Ceny Thálie za rok 2014, je ideální Mařenkou, schopnou hlasově i herecky odstínit jednotlivé polohy této po pěvecké stránce jedinečné role. Árie Mařenky ve 3. dějství pojatá jako hledání rozhršení u duchovního (zde opět u nikoho jiného než u samotného sídelního biskupa) patřila k nejdokladnější scéně, zatímco následný duet s Jeníkem jiskřil na obou stranách temperamentem. Aleš Briscein coby Jeník byl jediným hostujícím sólistou, což není nijak neobvyklé, neboť v *Prodané nevěstě* úspěšně vystupuje i na dalších našich operních scénách. Jeho pěvecký projev je dokonalý, po herecké stránce má roli perfektně propracovanou do nejmenších detailů. Je Jeníkem, který se v budoucnu jistě zařadí do pomyslné galerie legendárních představitelů této role na našich i zahraničních scénách. Totéž platí i o Vaškovi Tomáše Kořínka, který v komičnosti zachovává patřičnou míru vkusu a svou „bezelstností“ vzbuzuje více sympatií, nežli posměchu. Obdivovala jsem jeho klid, s nímž zvládl vstupní árii 3. dějství v přítomnosti živé kozy. Neméně ideálního představitele má Plzeň i pro roli Kecala. Basista ukrajinského původu Jevhen Šokalo part této komicke postavy po pěvecké stránce doko-

nale ovládá, navíc ji po herecké stránce dokáže obohatit působivou, ale úspornou mimikou. Další zkušení pěvci excelovali i ve scéně komediantů – Radka Sehnoutková jako půvabná Esmeralda, Jan Ježek v parádní roli českých komiků jako temperamentní principál a spolehlivý Roman Dušek coby Indián. V obou rodičovských párech jak po pěvecké, tak i herecké stránce podali výrazné výkony již zmíněná I. Šaková (Ludmila), Jana Foff-Tetourová (Háta), Roman Janál (Krušina) a Pavel Horáček (Mícha).

Vzorné bylo zásobení plzeňským pivem, které se čepovalo v mnohých stáncích na okraji náměstí. Ani u piva, ani u občerstvení se netvořily dlouhé fronty, lidé se chovali s požadovanou důstojností, kterou bohužel někdy postrádáme při masových folklorních akcích. Přítomní dostávali zdarma podrobné programy s obsáhlými odbornými statěmi a libretem opery. Bylo rozdáno tisíce papírových plzeňských holubiček („klicí“), na-

podobujících tuto zvláštnost čepce ženského kroje.

Poté, co se vzápětí za posledními akordy opery rozezněly zvony Chrámu sv. Bartoloměje, se do jejich zvuku vmísil bouřlivý dlouhotrvající aplaus. Představení naší národní opery bylo pro mnoho zde nejmenovaných jedinců výsledkem dlouhotrvající pečlivé přípravy. Nejenže znamenalo úspěšný vstup plzeňské opery do nové sezóny, ale svou výjimečností – součinností výtečných interpretů s amatérskými silami a mohutným komparesem, návratem k zažitě tradici, navíc za účasti tak početného publika, zůstane pro Plzeňany neopakovatelnou kulturní událostí, na niž se bude ještě dlouho vzpomínat.

Marta Ulrychová
(Plzeň)

Literatura:

Nejedlý, Zdeněk 1954: *Bedřich Smetana. Kniha 7. Ve společnosti*. 2. vydání. Praha: Orbis.

Jarmila Dycková-Hruškociová v závěru Baletu a produkce komediantů (skočné) v 3. dějství opery *Prodaná nevěsta*. Foto Martina Root 2018

OBSAH XXVIII. ROČNÍKU

Studie a materiálové příspěvky

Festivity v urbánnom prostredí so zameraním na banické tradície mesta Banská Bystrica (<i>Jolana Darulová</i>)	3
Městské slavnosti v Brtnici, Jemnici a Jihlavě s přihlédnutím k širším souvislostem (<i>Jana Lochmanová</i>)	13
Skolení draka – tradiční letní slavnosti v hornofalckém městě Furth im Wald (<i>Marta Ulrychová</i>)	28
Marocké městské festivaly <i>moussems</i> (<i>Barbora Půtová</i>)	41
Festivity a každodennost ruských „bílých“ emigrantů v pražském exilu v prolínání historie a vzpomínek (<i>Helena Nosková</i>)	51
Fenomenologie volného času a <i>homo consumens</i> (<i>Lidija Vujačić</i>)	87
Volný čas migrantů na příkladu Poláků v Brně (<i>Joanna Maurer</i>)	94
„Starneme pri tom, že stále niečo robíme...“: Dôchodok ako voľný čas? (<i>Lubica Voľanská</i>)	103
Folklorní mejdlo: „Folkloristé“ v Praze jako kulturní kohorta (<i>Anežka Hrbáčková</i>)	119
Československé přehlídky a soutěže folklorních souborů v druhé polovině 20. století: zrcadlo doby a tvůrčích přístupů (<i>Kateřina Černíčková</i>)	130
Z českých zemí do jihovýchodní Evropy: případová studie překonávání diskontinuity (<i>Michal Pavlásek</i>)	171
Heimat je Heimat? Tematizování „domova“ ve vzpomínkách zůstavších německých obyvatel českých zemí (<i>Jana Nosková</i>)	184
„Povstaňte, všichni synové této země“: společenské změny na Papui-Nové Guinei po získání samostatnosti (<i>Martin Soukup</i>)	198
OKO – pohled na (tehdejší) současnost. 37 hodin autorského svědectví o české společnosti v novém státě (<i>Martin Štoll</i>)	209
Humanitarian Action, Solidarity and the Market of Interest in Serbia: The media discourse (<i>Miroslava Lukić Krstanović</i>)	222
Arménská diaspora a její identitární strategie: chodžové, amirové, cechy (<i>Petra Košťálová</i>)	259
Interakcia socioprofesijnej skupiny a mesta na príklade Zvolena – mesta lesníctva (<i>Katarína Košťálová</i>)	272
Předávání znalostí mezi tanečními mistry (<i>Daniela Machová</i>)	284
Motivace k výkonu taneční profese na „volné noze“ v současné české společnosti (<i>Josef Bartoš</i>)	295
„Populární hudba“ v síť(ov)í měst (<i>Jörgen Torp</i>)	303

Proměny tradice

Mají tradice lidové kultury místo v současné škole?	
Analýza výsledků realizovaného projektu Tady jsme doma – regionální folklor do školy (<i>Alena Schauerová</i>)	144
Síla tradice (<i>Josef Holcman</i>)	232

Ohlédnutí

Jan Bohumír Práč a jeho životní dílo – sbírka ruských a ukrajinských lidových písní (<i>Vjačeslava Lohvinová</i>)	149
K významnému výročí Karla Fojtíka (<i>Karel Altman</i>)	151
Etnografické postřehy Egona Erwina Kische v díle Objevy v Mexiku (<i>Oldřich Kašpar</i>)	234
Český a slovenský CIOFF – vzpomínka ke 100. výročí vzniku československé republiky (<i>Josef Jančář</i>)	236
Přínos Václava Matěje Krameria k počátkům české mimoevropské etnografie (<i>Oldřich Kašpar</i>)	314
Dvě stě let od narození Václava Bolemíra Nebeského (<i>Dalibor Dobiáš</i>)	316

Rozhovor

Folkloristika jako vědecká i životní vášeň: rozhovor s Dorotou Simonidesovou (<i>Marta Šrámková</i>)	152
Baví mě dělat věci, které byly a někdy jsou stranou pozornosti... Rozhovor s jubilanткой Hanou Dvořákovou (<i>Lucie Uhlíková</i>)	237

Společenská kronika

Pocta Aleně Plessingerové (<i>Lydia Petrářová</i>)	64
Poděkování Naděždě Urbáškové (<i>Martina Pavlicová</i>)	66
Josef Petrář (23. 8. 1930 – 3. 12. 2017) (<i>Jiří Langer</i>)	67
Za Ctiborem Nečasem (<i>Václav Štěpánek</i>)	68
Odišla legenda slovenského folklorizmu: Štefan Nosál (20. 1. 1927 – 22. 7. 2017) (<i>Stanislav Důžek</i>)	69
Blahopřání Ireně Štěpánové (<i>Petr Janeček</i>)	155
Jubilanťka Jarmila Pechová (<i>Věra Frolcová</i>)	156
Odešla Milada Bimková (<i>Klára Císaríková</i>)	159
Oslava životního jubilea Dušana Holého (<i>Helena Beránková, Jana Pospíšilová, Miroslav Válka</i>)	239
Blahopřání Vlastě Ondrušové (<i>Martina Pavlicová</i>)	241
Za Zuzanou Profantovou (25. 2. 1953 – 1. 7. 2018) (<i>Zuzana Beňušková</i>)	242
Jubilanťka Judita Hrdá (<i>Lubomír Kafka</i>)	318

Sedmdesátník Jiří Pajer (<i>Jana Pospíšilová</i>)	319	E. Bárkány: Židovské pamiatky na Slovensku (<i>Peter Salner</i>)	80
Výročí Kateřiny Klápšťové (<i>Josef Kandert</i>)	322	M. Sopoliga: Ľudová architektúra Ukrajincov	
Blahopřání Bohuslavu Šalandovi (<i>Petr Janeček</i>)	323	Slovenska (<i>Lubomír Procházka</i>)	81
Vanda Jiřikovská jubilující (<i>Lubomír Procházka</i>)	324	M. Korandová: Sága rodiny Škodů (<i>Marta Ulrychová</i>)	81
Výstavy		J. Nosková: „Proč to vyprávím?“ První polovina 20. století v písemných vzpomínkách německých obyvatel Brna / „Warum erzähle ich das?“ Die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts in schriftlichen Erinnerungen deutscher Bewohner Brünns (<i>Marta Šrámková</i>)	163
Muzeum pracovní medicíny v Real del Monte a Anglický hřbitov v Mineral del Chico (<i>Oldřich Kašpar</i>)	71	Kolektiv autorů: Recetario medicinal Azteca (<i>Oldřich Kašpar</i>)	164
Etnografika v muzeích mexického města Pachuky (<i>Oldřich Kašpar</i>)	72	L. Bidgood: Czech Bluegrass. Notes from the Heart of Europe (<i>Irena Přibyllová</i>)	165
Za horami, za dolami. Tri storočia Slovákov vo Vojvodine (<i>Miroslav Válka</i>)	243	Pavel Raška: Kancionál založený ke cti a chvále Pánu Bohu všemohoucímu (1774) (<i>Marta Toncrová</i>)	166
Výstava Jízda králů na Hané. Lidový obyčej v proměnách času (<i>Miroslav Válka</i>)	325	C. Townsend: Malintzin. Una mujer indígena en la conquista de México (<i>Oldřich Kašpar</i>)	247
Výstava Příběh Zlaté stoky. 500 let jedinečného díla Štěpánka Netolického (<i>Marta Ulrychová</i>)	326	L. Janeček: Mýtus o pérákovi. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou (<i>Marta Ulrychová</i>)	248
Konference		M. Škarpová: Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými. Šteyerův Kancionál český... (<i>Lukáš M. Vytlačil</i>)	249
11. konference spolku Genius loci českého jihozápadu v Muzeu jižního Plzeňska v Blovicích (<i>Marta Ulrychová</i>)	73	T. Spurný: Staroselské kousky neboli do kolečka (<i>Marta Ulrychová</i>)	250
Mezinárodní sympozium Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v kulturním, sociálním a politickém kontextu (<i>Anežka Hrbáčková</i>)	74	M. Botíková – M. Válka a kol.: Ethnology for the 21st Century. Bases and prospects (<i>Eva Abramuszkinová Pavlíková</i>)	251
„Osmičkové“ roky na Nepomucku (<i>Marta Ulrychová</i>)	328	M. Ulrychová – R. Mouček (eds.): Sborník z konference Genius loci českého jihozápadu (<i>Zdeněk Vejvoda</i>)	252
Přehledky, koncerty, festivaly		I. Přibyllová – L. Uhlíková (eds.): Od folkloru k world music: Na počátku bylo... (<i>Ondřej Volčík</i>)	254
Brněnský koncert k poctě Františka Sušila (<i>Jitka Matuszková</i>)	160	Nové publikace o podmalbách na skle (<i>Alena Kalinová</i>)	329
Soutěž „Děti a píseň – Zpěváček 2018“ (<i>Zita Skořepová</i>)	161	Seminár o ľudovej piesni 2016. Výskum, dokumentácia a edície ľudových piesní v oblasti západného Slovenska, Záhoria a slovensko-moravského pomedzia (<i>Marta Toncrová</i>)	331
MFF Strážnice 2018 (<i>Miroslava Palánová</i>)	244	Sborník prací k 160. výročí narození Františka Řehoře (<i>Nad'a Valášková</i>)	332
Zprávy		M. Novotný: Jaroslav Špillar, malíř Chodů (<i>Marta Ulrychová</i>)	333
Prodaná nevěsta na plzeňském nám. Republiky 7. září 2018 (<i>Marta Ulrychová</i>)	335	CD Kopaničarske víprafki. Spomienkové rozprávania z Priepasného – Víprafki. Rozprávania z Priepasného (<i>Jan Krist</i>)	334
Recenze			
T. M. Bohn: Der Vampir. Ein Europäischer Mythos (<i>Giuseppe Maiello</i>)	75		
V. Michalička: Kopřiva. Plevel, který šatil (<i>Miroslav Válka</i>)	78		

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2018

(Revue für Ethnologie 4/2018)

Herausgegeben vom Nationalen Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

Tel. 00420- 518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-Mail: info@nulk.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2018

(Journal of Ethnology 4/2018)

Published by the National Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

Tel. 00420-518 306 611, Fax 00420-518 306 615

E-mail: info@nulk.cz

Das Heft 4/2018 der Zeitschrift Národopisná revue (Volkskundliche Revue) widmet sich dem Thema „Die Berufe und ihre sozialen Positionen“. Petra Košťálová stellt in ihrer Studie eine historische Analyse der armenischen Diaspora mit dem Akzent auf die Rolle der armenischen Kaufmänner vor, die insbesondere im 19. Jahrhundert begannen deren kaufmännische Tätigkeit zu übersteigen, und als Mäzen, Philanthropen, und Träger der Ausbildung und nationaler Ideen agierten (*Die armenische Diaspora und ihre identitären Strategien: Chodschas, Amira, Zünfte*). Katarína Košťálová widmet sich der Formierung der sozial-beruflichen Gruppe der Förster in der Beziehung zur Stadt Zvolen, und dem Schaffen des die Förstertradition beinhaltenden Stadtkennzeichens (*Die Interaktion zwischen einer sozial-beruflichen Gruppe und der Stadt. Ein Beispiel von Zvolen, einer Stadt des Forstwesens*). Daniela Machová konzentriert sich auf den Beruf eines Tanzlehrers (*Die Übergabe der Kenntnisse unter den tschechischen Tanzlehrern*) und Josef Bartoš auf den Beruf eines Tänzers (*Die Motivation zur Ausübung des Tanzberufs als „freiberufliche Tänzer“ in der gegenwärtigen tschechischen Gesellschaft*). Die Studie von Jörgen Torp, die sich zum Hauptthema nicht bezieht, widmet sich der Verbreitung von Populärmusik in der urbanen Umwelt (*„Populärmusik“ im Netz(werk) der Städte*).

In der Rubrik „Rückblicke“ werden die Abhandlungen über die Jubiläen von zwei Persönlichkeiten der Tschechischen National Wiedergeburt, nämlich Václav Matěj Kramerius (ein Artikel von Oldřich Kašpar über den Beitrag von Kramerius zu den Anfängen der tschechischen Völkerkunde) und Václav Bolemír Nebeský (ein Artikel von Dalibor Dobiáš mit der Reflexion des Werks von diesem Schriftsteller) veröffentlicht. Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an die Jubiläen der Ethnologin Judita Hrdá (geb. 1958), des Ethnologen und Archäologen Jiří Pajer (geb. 1948), der Ethnologin Kateřina Klápšřová (geb. 1948), des Ethnologen Bohuslav Šalanda (geb. 1948) und der Ethnologin Vanda Jiřikovská (geb. 1933). Sonstige regelmäßige Rubriken informieren über Ausstellungen, Konferenzen, Konzerte und neue Bücher.

Journal of Ethnology 4/2018 deals with the theme “The Professions and Their Social Positions”. In her study, Petra Košťálová submits a historical analysis of Armenian diaspora with the emphasis on the role of Armenian merchants who, mainly in the 19th century, began to go beyond their trading activities and acted as benefactors, philanthropists, and bearers of education and national ideas (*Armenian Diaspora and Its Identitary Strategies: Khodjas, Amiras, Guilds*). Katarína Košťálová pays attention to the formation of the social-professional group of foresters in relation to the city of Zvolen, and to the creation of a city symbol containing the forestry tradition (*An Interaction of the Socio-Professional Group and the City (based on the example of the town of Zvolen, a Slovak Forestry Town)*). Daniela Machová focusses on the profession of a dance instructor (*Knowledge Transfer among Czech Dance Instructors*), and Josef Bartoš writes about the profession of a dancer (*The Motivation to Carry On the “Freelance” Dance Profession in the Contemporary Czech Society*). The study by Jörgen Torp, which does not relate to the main topic, deals with the dissemination of popular music in urban settings (*“Popular Music” in the Network of Cities*).

Review Section publishes treatises about anniversaries of two significant persons of the Czech National Revival – Václav Matěj Kramerius (an article by Oldřich Kašpar about Kramerius’s contribution to the beginnings of the Czech non-European ethnography) and Václav Bolemír Nebeský (an article by Dalibor Dobiáš, presenting the reflection of writer’s output). Social Chronicle remembers the anniversaries of the ethnologist Judita Hrdá (born 1958), the ethnologist and archaeologist Jiří Pajer (born 1948), the ethnologist Kateřina Klápšřová (born 1948), the ethnologist Bohuslav Šalanda (born 1948), and the ethnologist Vanda Jiřikovská (born 1933). Further regular columns inform about exhibitions, conferences, concerts and new books.

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/2018, ročník XXVIII

Vydává Národní ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČ 094927)

Národopisná revue je odborný etnologický recenzovaný časopis, vychází čtyřikrát ročně, vždy na konci příslušného čtvrtletí. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků i pdf verze jednotlivých čísel jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu <<http://revue.nulk.cz>>.

Periodikum je evidováno v mezinárodních bibliografických databázích Scopus, ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), AIO (The Anthropological Index Online of the Royal Anthropological Institute), CEJSH (Central European Journal of Social Sciences and Humanities), GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog), IBR (Internationale Bibliographie der Rezensionen geistes- und sozialwissenschaftlicher Literatur) + IBZ (Internationale Bibliographie geistes- und sozialwissenschaftlicher Zeitschriftenliteratur), RILM (Répertoire International de Littérature Musicale), Ulrich's Periodicals Directory.

REDAKČNÍ RADA: PhDr. Jan Blahůšek, Ph.D., doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Hana Dvořáková, doc. Mgr. Juraj Hamar, CSc., PhDr. Petr Janeček, Ph.D., doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, PhDr. Martin Novotný, Ph.D., doc. PhDr. Martina Pavlicová, CSc., PhDr. Jana Pospíšilová, Ph.D., doc. Mgr. Daniela Stavělová, CSc., PhDr. Martin Šimša, Ph.D., doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

MEZINÁRODNÍ REDAKČNÍ RADA: prof. PhDr. Anna Divičan, CSc. hab. (Maďarsko), Dr. László Felföldi (Maďarsko), Mag. Dr. Vera Kapeller (Rakousko), prof. Dragana Radojičić (Srbsko), prof. Mila Santova (Bulharsko), prof. Dr. habil. Dorota Simonides, Dr.h.c. (Polsko), Dr. Tobias Weger (Německo)

Šéfredaktorka: Lucie Uhlíková
Redaktorka: Martina Pavlicová
Tajemník redakce: Petr Horehled
Překlady: Zdeňka Šafaříková
Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 28. prosince 2018
ISSN 0862-8351 (Print)
ISSN 2570-9437 (Online)
MK ČR E 18807

